

GITTE OG PER?

ET EKSPLORATIVT STUDIE AF BORGERE OG
FORBRUGERES ENGAGEMENT I GDPR
- OG ANTAGELSERNE HEROM

Mathias Blau (93154)

Simon Eiberg Jørgensen (93558)

COPENHAGEN BUSINESS SCHOOL | CAND.MERC.(KOM)

Vejleder: Hans Krause Hansen

Dato: 15. maj 2019

233.062 anslag / 102,5 normalsider

Abstract

As a result of the data capitalism's entry to everyday life of the Europeans, the European Union has implemented the General Data Protection Regulation (GDPR) with a promise of increased individual control of personal data. However, current studies show that the field of digital data and its need for protection is affected by ambivalence for many people. This thesis investigates how actors in the public debate in Denmark depict the involvement in GDPR different from the citizens and consumers.

We take our point of departure in two discourse analyses of 1) the public debate on GDPR in Denmark and 2) three focus groups where we interview young, Danish citizens with different educational backgrounds. The discourse analyses are inspired by the theory of Laclau & Mouffe and result in a comparative analysis of the two spheres where differences and similarities between the identified hegemonic discourses, antagonisms and articulations are analysed.

The findings indicate fundamental differences between the public debate and the expressions of citizens and consumers. Whereas the public debate in general assumes that citizens and consumers will employ the empowerment in GDPR and actively apply their new rights to everyday life, the citizens and consumers express a reluctance to become involved in this field. The reluctance stems from a lack of interest in and understanding of data protection which e.g. results in uninformed consents of cookie policies. We find that cookie policies are still perceived to be overwhelming and are therefore ignored - despite a genuine aspiration to engage in data protection. To show the origin of the misconceptions between the two spheres, we relate the discourses to basic differences in the underlying conceptions of human beings. We find that the public debate has the pre-assumption that rights are embraced by their rational holders whereas our focus group interviews reflect a more behavioural and emotional aspect of human beings.

It is of striking relevance that GDPR conforms to the people it seeks to protect. Therefore, the findings of this study have important implications for the wider societal integration of data capitalism. Since GDPR is a new field in academia, this exploratory study contributes with original value to the research field.

Tak og anerkendelser

Vi vil gerne rette en stor tak til alle, der har bidraget til udarbejdelsen af dette speciale.

Først og fremmest må vi takke vores vejleder, Hans Krause Hansen, der har været vores sparringspartner og konstruktive kritiker med et skarpt blik for de teoretiske og analysestrategiske overvejelser såvel som formidlingen.

Derudover kunne specialet ikke være blevet til uden deltagerne i vores fokusgruppeinterviews: Rune, Sisse, Lea, Nikoline, Gustav, Tobias, Søren, Frederik, Cecilie, Pauline, Nikolaj, Sebastian, Lars og Simon. Vi vil gerne rette en stor tak til jer alle for at have deltaget i studiet.

Vi vil også gerne anerkende de store bidrag, som vi har fået i form af gennemlæsning og feedback fra Lena Kista Abelsen, Matilde Andersen, Bente Blau & Søren Eiberg Jørgensen.

Endelig, takker vi Steen Eiberg Jørgensen for hans assistance ved printudgaven.

Indholdsfortegnelse

1 Indledning	6
1.1 Læsevejledning	8
1.2 Litteraturoversigt	10
1.2.1 Dansk og nordisk kontekst	11
1.2.2 Privacy Paradox	11
1.2.3 Brugeradfærd online	13
2 Teori	15
2.1 Poststrukturalisme	15
2.2 Diskursteori	17
2.2.1 Diskurs og artikulation	18
2.2.2 Diskursens konstruktion	19
2.2.3 Aktørernes positioner og strukturer	20
2.2.4 Antagonisme og hegemoni	21
2.3 Operationalisering	23
2.4 Menneskesyn	24
2.4.1 Homo humanitatis	25
2.4.2 Homo economicus	27
2.4.3 Homo emotionalis og homo sapiens	28
2.4.4 Homo socius og homo nationalis	29
2.4.5 Homo faber og homo deus	31
3 Analysestrategi	33
3.1 Empiriudvælgelse til den offentlige debat	33
3.2 Fokusgrupper som empiri	35
3.2.1 Struktur og moderators rolle	36
3.2.2 Øvelser	37
3.2.3 Udvælgelse af cases	38
3.2.4 Sammensætning af fokusgrupperne	39
3.3 Analysestrategiske afgrænsninger og refleksioner	40
4 Analyse	42
4.1 Diskursanalyse af den offentlige debat	42
4.1.1 Behandling af persondata	43

4.1.2 Teknologiregulering	46
4.1.3 Rettigheder	51
4.1.4 Engagement	54
4.1.5 Sammenfatning af diskurser i den offentlige debat	58
4.2 Diskursanalyse af fokusgrupper	61
4.2.1 Teknologiregulering	61
4.2.2 Engagement	66
4.2.3 Arbejdsliv	79
4.2.4 Sammenfatning af diskurser i fokusgrupperne	82
4.3 Komparativ analyse af den offentlige debat og fokusgruppeinterviewene	85
4.3.1 Engagement: Ideelt versus reelt	85
4.3.2 Aspekter af GDPR som empowerment	87
4.3.3 Skridtet fra holdning til adfærd	89
4.3.4 En nødvendig arbejdsbyrde	91
4.3.5 Behovet for regulering af teknologi	93
4.3.6 Sammenfatning	94
5 Diskussion	96
5.1 Diskussion af analyseresultater	96
5.1.1 Er vi borgere eller forbrugere?	98
5.1.2 Det oversete paradoks	99
5.1.3 Den manglende interesse	100
5.1.4 Mere gennemsigtighed?	101
5.2 Diskussion af teori og analysestrategi	102
5.2.1 Et kritisk blik på menneskesynene	103
5.2.2 Teknologiens birolle	104
5.2.3 Deltagersammensætningen	105
5.2.4 Specialets udsigelseskraft	106
6 Konklusion	108
Litteraturliste	110
Bilagsliste	116

1 Indledning

Nærmest hvert aspekt af vores liv i dag sætter et digitalt fodspor: beskeder til venner og familie, indkøb og shopping, en køretur i bilen, en løbetur eller manglen på samme. Vores hverdagslige adfærd bliver altså i stigende grad sporet, digitaliseret og dataficeret (Mayer-Schönberger & Cukier, 2013; West, 2017). Særligt store teknologivirksomheder udnytter teknologien til at tjene penge på at kunne forudsige og påvirke folks adfærd ud fra disse data (Zuboff, 2019). Men denne form for kapitalisme, og særligt sager om misbrug af persondata, har fået EU til at reagere ved at implementere en omfattende databeskyttelsesforordning: General Data Protection Regulation (GDPR). GDPR, der trådte i kraft den 25. maj 2018, bliver dermed et redskab til at undgå fremtidige sager om misbrug af persondata: "Afsøringerne om Facebook/Cambridge Analytica viser, at EU har truffet det rette valg ved at foreslå og gennemføre en ambitiøs databeskyttelsesreform gennem den generelle forordning om databeskyttelse" (Europakommissionen, 2018a: 1).

GDPR giver EU-borgerne flere nye rettigheder, herunder retten til: at få indsigt i sine personoplysninger, at flytte sine personoplysninger og at få sine personoplysninger slettet. Samtidigt anerkendes data som en handelsvare på lige fod med varer, tjenesteydelser, kapital og arbejdskraft. GDPR imødekommer dermed *datakapitalismen*, som Sarah Myers West definerer således:

Data capitalism is, at its core, a system in which the commoditization of our data enables a redistribution of power in the information age [...] [which] results in a distribution of power that is asymmetrical and weighted toward the actors who have access and the capability to make sense of data. (2017: 23)

Hermed pointerer West, at data netop er en handelsvare, der besidder en stor magt for den, der er i stand til at analysere data til et brugbart formål. Idet borgerne får ejerskab over disse potentielt magtfulde data, giver GDPR EU-borgerne en lovbestemt rolle som aktør på datamarkedet. Det kræver dog, at borgerne er i stand til at engagere sig i de muligheder og rettigheder, der er indbygget i databeskyttelsesforordningen.

Generelt skal lovgivning fra EU tage udgangspunkt i en gennemsnitlig forbruger, hvor det antages, at hun både er rimeligt velinformeret og observant, men også er svag og sårbar (Ferretti, 2014: 100). Det er en balancegang, der i praksis ofte resulterer i love, der baserer sig på en forventning

om en fuldt rationel forbruger, hvilket kan medføre en uhensigtsmæssig og farlig præcedens (ibid.: 103). Det er derfor interessant, hvordan GDPR fremstilles i den offentlige debat. For ligger der nu en forventning om, at borgeren er blevet empowered og med GDPR ved hånden nu trygt kan agere som forbruger på markedet ved at kræve ejerskab over sine data over for private virksomheder og offentlige myndigheder? Eller fremstilles en mere pragmatisk forventning til engagementet i GDPR? Beskyttelse af persondata er nemlig meget abstrakt og fjernt for mange mennesker (Sobolewski, Mazur & Palinski, 2017), hvilket også afspejles i GDPR's mundrette og folkelige danske øgenavn, 'Gitte og Per' (Petaŷan, 2018; Twitter, 2019), som kan være symptomatisk for, hvad mange danskere hører, når der siges: *G-D-P-R*. Der kan derfor sættes spørgsmålstejn ved det forventede engagement i forhold til det reelle engagement. Denne diskrepans mellem forventet og reelt engagement kan vise sig at være problematisk for GDPR's evne til at regulere datakapitalismen til fordel for borgerne og forbrugerne.

Vi vil i dette speciale netop beskæftige os med borgere og forbrugeres engagement i GDPR, og ligeledes hvordan den offentlige debat i Danmark fremstiller dette engagement. Vores specifikke fokus er et relativt uudforsket område, hvilket dels skyldes, at vi beskæftiger os med et nyt felt, og dels at forskningslitteraturen primært har haft fokus på de juridiske og organisatoriske aspekter af GDPR. Vores studie er dermed af eksplorativ karakter. Med dette udgangspunkt vil vi søge at finde svar på følgende problemformulering:

Hvordan fremstiller aktører i den offentlige debat engagementet i GDPR forskelligt fra borgerne og forbrugerne?

Vi vil besvare denne problemformulering ud fra et poststrukturalistisk perspektiv med et kvalitativt, empirisk studie, hvor vi foretager diskursanalyser af, hvordan engagementet fremstilles i de to sfærer, *den offentlige debat* og privat af *borgerne og forbrugerne*. Engagement forstår vi her som en kombination af interesse, holdning og adfærd. Dog vil vi løbende skelne mellem de tre aspekter for at få et mere nuanceret billede af engagementet som helhed. Gennem specialet bruger vi fællesbetegnelsen 'borger og forbruger' for ikke at tildele mennesket én bestemt rolle. Enkelte gange foretager vi dog en skelnen mellem de to, hvor det er relevant. Vi vil diskutere denne skelnen i afsnit 5.1.1. Den offentlige debat i Danmark forstår vi i nærværende speciale som den sfære, hvor forskellige aktører, herunder borgere og institutionelle aktører, kan deltage i den offentlige diskus-

sion og samtale. Vi har dog valgt at begrænse udvalget af indlæg til kun at omfatte indlæg fra to-neangivende aktører - se afsnit 3.1. På den måde ser vi bort fra indlæg fra den enkelte borger og forbruger såsom læserbreve og opslag på sociale medier. Problemformuleringens anden del, borgernes og forbrugernes engagement, vil vi derimod besvare med empiri fra fokusgruppeinterviews.

Vi ønsker med vores speciale at få en forståelse for, hvorfor de to sfærer fremstiller GDPR forskelligt. Vi er af den overbevisning, at de diskurser vi analyserer os frem til kan forstås ud fra og kobles til bagvedliggende, implicitte antagelser om mennesket - menneskesyn. Forstås mennesket eksempelvis som fornuftigt og rettighedsbærende eller som impulsivt og følelsesstyret? Med et sådant perspektiv på empirien opnår vi en anden og dybereliggende forståelse for, hvilke antagelser, der styrer diskurserne i de to sfærer. Dette er et perspektiv, som vi løbende inddrager gennem specialet, og som vi præsenterer i afsnit 2.4.

1.1 Læsevejledning

Vi vil nu kort opridse strukturen af dette speciales opbygning. Først vil vi i en litteraturoversigt redegøre for den eksisterende litteratur i vores forskningsfelt, og hvorledes vi dermed bidrager til feltet. Herefter præsenterer vi den teori, som specialet baserer sig på, herunder den poststrukturalistiske videnskabsteori. Denne vil vi relatere til Laclau & Mouffes diskursteori (1985), som vi operationaliserer og anvender i vores analyse. Sidst i teoridelen præsenterer og fortolker vi de bestemte menneskesyn, der kan anses for at være baggrunden for de diskurser, vi identificerer i vores diskursanalyse.

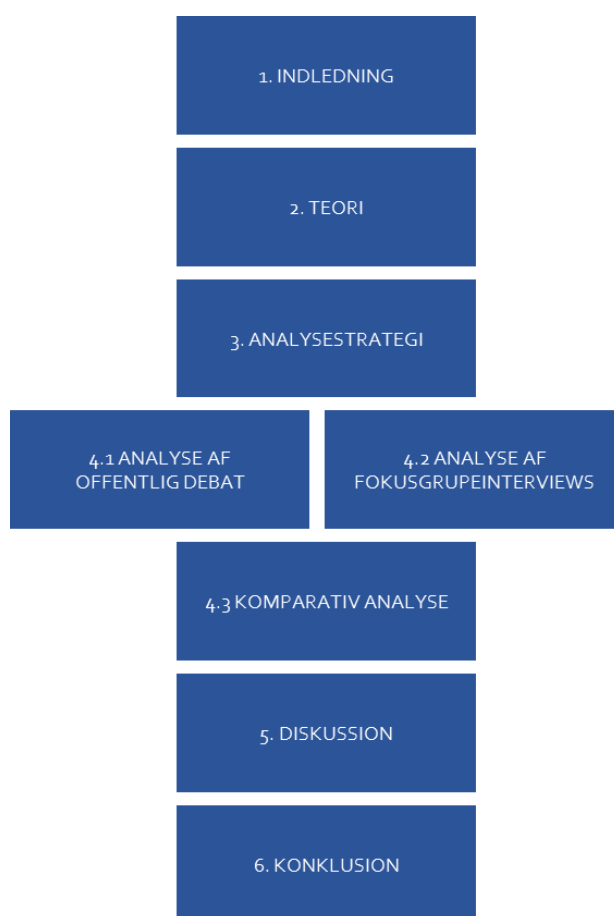
I del 3 vil vi præsentere vores analysestrategi. Denne del omfatter en redegørelse for vores empiriudvælgelse til den offentlige debat samt de teoretiske og praktiske overvejelser forbundet med udførelsen og analysen af vores fokusgruppeinterviews. I sidste afsnit af denne del diskuterer vi begrænsningerne af vores studie samt reflekterer over, hvorledes vores problemfelt kan udbygges og undersøges gennem andre analysestrategier.

Herefter tager vi i del 4 hul på analysen, som vil være opdelt i tre dele. Først foretager vi en diskursanalyse af empirien fra den offentlige debat, hvor vi identificerer de diskurser som fremstilles

af aktørerne. Herefter vil vi ligeledes gøre det samme for udtalelserne i fokusgruppeinterviewene. Analyserne vil kunne læses uafhængigt af hinanden, mens den sidste delanalyse, den komparative analyse, baserer sig på resultaterne fra de foregående analyser og søger efter ligheder og forskelle i de diskurser, vi har identificeret i diskursanalyserne. Den vil ydermere relatere diskurserne til de præsenterede menneskesyn for at opstille en forklaringsramme for de forskelle, der måtte være mellem analyseresultaterne. Sidst i hver analyse sammenfatter vi analysens væsentligste resultater.

Del 5 vil være en diskussion af resultaterne af analyserne. Vi relaterer både vores studie til teorien præsenteret i litteraturoversigten og inddrager supplerende teoretiske perspektiver. Vi nævner løbende i dette afsnit begrænsningerne ved vores analysestrategi og kommer med forslag til yderligere forskning på området.

I del 6 vil vi sammenfatte vores resultater i en konklusion.

Figur 1. Model af specialets struktur.

1.2 Litteraturoversigt

I dette afsnit vil vi redegøre for den eksisterende litteratur, der beskæftiger sig med GDPR, og mere generelt, tilliden til virksomheder online. Med denne gennemgang klarlægger vi, hvad dette speciale forskningsmæssigt bidrager med, og hvad det lægger sig i forlængelse af. Fremover indtager vi derfor løbende den præsenterede litteratur fra dette afsnit til at positionere os i forskningsfeltet.

Omfanget af litteratur, der beskæftiger sig med i hvilken grad borgerne og forbrugerne har taget GDPR til sig, er endnu minimalt - især i en dansk kontekst. Her findes primært bøger, som indeholder og fortolker selve lovteksten i juridisk forstand (se f.eks.: Lotterup & Korfits Nielsen, 2019) eller bøger, der omhandler implementeringen i praksis for organisationer (se f.eks.: Dall & Langemark, 2018). Derfor har vi valgt at brede gennemgangen ud til også at omfatte online adfærd i forbindelse med tillid og datasikkerhed, da dette område giver en indikation af, hvordan borgerne og forbrugerne forholder sig til GDPR og datasikkerhed - dog ligeledes sjældent i en dansk kontekst. I det følgende redegør vi for metoden, hvormed litteraturen er blevet udvalgt.

Gennemgangen tager udgangspunkt i en litteratursøgning i CBS Librarys databaser, hvor vi først målrettede søgningen efter danske resultater med søgeord som 'GDPR' sammen med 'Danmark', 'Dansk', 'Denmark' og 'Danish' - dog uden held. Herefter gjorde vi søgningen bredere:

- Nøgleord 1: 'GDPR'
- Nøgleord 2: OG 'Consumer' ELLER 'Citizen'
- Nøgleord 3: OG 'Online trust behavior'
- Periode: 2010 - 2019

Dette gav 29 resultater (med forbehold for de begrænsninger en søgning via CBS Library giver med henhold til sprog, rækkevidde, adgang etc.), hvor vi efter en gennemgang af titler, abstract og nøgleord kun fandt ét enkelt relevant resultat. Kun få af resultaterne viste sig at relatere sig til tillid, og vi foretog derfor lignende ad hoc-søgninger på Google Scholar og gennemgik den litteratur, som de relevante resultater her henviste til. Derudover har vi også udvalgt enkelte bøger, der beskæftiger sig med området. Dette gav os i sidste ende 13 artikler samt supplerende bøger, hvoraf de

fleste er udgivet før, GDPR trådte i kraft, og engagementet på området kan derfor have ændret sig efter, der har været stort fokus på området i 2018 (Christensen & Oxfeldt, 2019).

Efter en gennemlæsning har vi sorteret artiklerne i tre kategorier, der afspejler deres primære fokusområde. Disse har vi opstillet nedenfor:

- Dansk og nordisk kontekst
- Privacy Paradox
- Brugeradfærd online

1.2.1 Dansk og nordisk kontekst

Litteraturen, der beskæftiger sig med GDPR og forbrugerne i en dansk kontekst, er som allerede nævnt meget begrænset. DR Medieforskning har i 2018 foretaget en kvantitativ undersøgelse blandt danskerne om GDPR, der blandt andet viste, at 97% af danskerne har hørt om GDPR (i juni 2018) (Christensen & Oxfeldt, 2019). Undersøgelsen viser yderligere, at 16% af de adspurgte mere eller mindre jævnlige læser retningslinjer for cookies inden de accepteres. Rapporten konkluderer, at GDPR ikke har haft en stor adfærdsmæssig effekt, men generelt har øget bevidstheden om emnet blandt danskerne. Christensen & Oxfeldt udleder, at dette kan skyldes danskeres høje tillid til virksomheder og myndigheder samt en forventning i befolkningen om, at regler og love altid vil være en beskyttelse mod "de værste trusler på nettet" (ibid.: 60). Presthus & Sørum (2018) konkluderer i et lignende norsk, akademisk projekt baseret på et spørgeskema, at befolkningen generelt har et ønske om at have indflydelse på, hvordan deres personlige data beskyttes og gerne vil drage fordel af de muligheder GDPR, giver. På den anden side viser studiet også, at deltagerne ikke læser samtykkeerklæringer, inden de trykker ok.

1.2.2 Privacy Paradox

Der begynder dermed at tegne sig et paradoks, nemlig at folk på den ene side har en intention om at beskytte deres personlige data og på den anden side ikke retter deres adfærd herefter. Dette paradoks kalder Norberg, Horne & Horne (2007) for *The Privacy Paradox*. I deres studie viser et forsøg, at deres respondenter afgiver væsentligt mere information og mere personlig information,

end de tidligere har givet udtryk for, at de var interesserede i. Forsøget var udført i en offline kontekst, men forfatterne udtrykker bekymring for, at den manglende forståelse af virksomheders brug af persondata vil blive endnu tydeligere med internettets udbredelse. De argumenterer derfor for, at dette er et paradoks, som lovgivere må have for øje i deres arbejde på området. Sobolewski et al. (2017) mener, at Privacy Paradox-adfærden kan hindre GDPR i at opnå dens fulde effekt, da europæere ikke tager grundlæggende forholdsregler for at beskytte deres data. GDPR's empowerment af borgeren og forbrugeren vil derfor ikke have den ønskede effekt, og Sobolewski et al. argumenterer for, at særligt dataportabiliteten i GDPR vil blive undervurderet af slutbrugeren (2017). I et andet studie af Constantinides & Geurts fra 2005 viser de også Privacy Paradox i praksis. I deres eksperiment viser der sig at være diskrepans mellem, hvilke faktorer forbrugeren angiver som værende vigtige i en online købsituation og hvilke, der i praksis har betydning for dem (ibid.). Eksperimentet viser, at deltagerne vurderer tillid som den vigtigste 'web experience'-faktor for en online butik, mens at tillid reelt viser sig ikke at have signifikant indflydelse på deres adfærd i købsituationen. Grossklags & Acquisti (2007) har lavet et studie, der undersøger, hvad forbrugere er villige til at sælge deres data for. Resultaterne viser, at deltagerne gerne vil sælge deres data for endda meget lave beløb, men omvendt ikke er interesserede i at betale for at beskytte deres data. Resultaterne viser dermed, at framingen af denne situation har stor indflydelse på, hvordan værdien af data vurderes (ibid.).

Andre studier viser, at alder er en vigtig indikator for, hvor meget en person går op i datasikkerhed og dermed kan være en indikator for the Privacy Paradox. Et studie foretaget af van den Broeck, Poels & Walrave (2015) viser, at voksne mennesker (+25 år) generelt er mere bekymrede for, hvad de deler af information end yngre aldersgrupper. Alligevel viser studiet, at de voksne mennesker bruger privatlivsindstillinger mindre end de yngre aldersgrupper, hvor særligt den yngste gruppe er pragmatiske og bevidste omkring, hvad de deler af data. Det samme billede tegner sig i et studie af Miltgen & Peyrat-Guillard (2014), hvor unge mennesker i højere grad end ældre mennesker beskytter deres personlige oplysninger på internettet på trods af, at bekymringen omkring privatlivet er lavere for de unge mennesker. Studiet viser også kulturelle forskelle inden for EU, der blandt andet viser, at nordeuropæiske borgere i højere grad end sydeuropæiske borgere føler sig forpligtet til at videregive personlig information til organisationer (ibid.).

I bogen 'Effective Privacy Marketing Strategies' ser Palmatier & Martin ikke the Privacy Paradox som en undskyldning for virksomheder til at lade være med at markedsføre sig på et privatlivsparameter (2019: 8-9). Palmatier og Martin argumenterer for, at the Privacy Paradox i fremtiden vil blive løst. Det vil dels ske gennem lovændringer, der kommer til at opstille højere krav til privatliv. Derudover vil det være et resultat af øgede forbrugerkrav til gennemsigtighed, kontrol og kompensationer for brug af data (ibid.: 179).

1.2.3 Brugeradfærd online

Til at forstå dette paradoks findes der litteratur om adfærd, der undersøger årsagerne bag disse handlinger. I et studie finder Martín & Camarero (2009) frem til, at en hjemmesides udseende og layout kan øge en ny kundes tillid til virksomheden og dermed dens brug af persondata. Det samme gør sig gældende for virksomhedens garantipolitik og produkt- og servicekvalitet. Disse faktorer kan ses i en adfærdsøkonomisk kontekst, hvor forbrugere blandt andet er påvirkede af kognitive og følelsesmæssige bias (Kahneman, 2011). I dette perspektiv argumenterer den anerkendte psykologiprofessor Daniel Kahneman (2011) for, at mennesker har en *bounded rationality*, der betyder, at menneskets beslutninger træffes af to forskellige 'systemer' afhængigt af beslutningens art. System 1 foretager hurtige, intuitive overvejelser og beslutninger, der kræver minimal hjerneaktivitet. System 2 aktiveres ved langsomme, krævende kognitive funktioner, der kræver, at subjektet overvejer sine alternativer inden en egentlig beslutning træffes. Hverdagslige, små beslutninger, som mennesker tager løbende, er derfor ikke så velovervejede som større og mere sjældne beslutninger, der involverer nye stimuli (ibid.). Dette kan være en årsag til, at Custers, van Der Hof, Schermer, Appleby-Arnold & Brockdorff (2013) finder, at forbrugere samtykker hver gang de bliver spurgt om samtykke. Årsagerne hertil ligger blandt andet i samtykkeerklæringers svært forståelige sprog, en høj tiltro til, at virksomheder behandler data, som det er socialt forventet, samt at det ofte kræver lang tid at læse en privatlivspolitik - længere tid end de 1-5 minutter som forbrugeren vil bruge (ibid.).

Disse 'blinde samtykker' er generelt en udfordring at forstå for forbrugerne - uanset deres forudsætninger. Jensen & Potts (2004) konkluderer i et studie, hvor de analyserer 64 privatlivspolitikker, at en stor del af befolkningen, herunder også de højtuddannede, ikke kan forventes at forstå privatlivspolitikker, da sproget er for utilgængeligt. Arbejdsbyrden forbundet med at skulle (gen)læse

en sådan politik, hver gang man besøger en hjemmeside, betyder dermed, at man ikke kan forvente, at nogen gør dette (ibid.). Dette kan resultere i, at den empowerment som bliver tildelt forbrugeren, ikke har nogen effekt, da der ses en tendens til, at forbrugerne vælger de prædeterminerede standardindstillinger online (van Ooijen & Vrabec, 2018). Netop det online aspekt, der kendetegner meget af den databehandling, som GDPR regulerer, betyder, at data såvel som databehandleren er usynlig for forbrugeren. Det er dermed svært at vide, hvornår persondata indsamles, hvem der gør det og dermed at gøre brug af GDPR's muligheder (ibid.). Blot det at en hjemmeside har en privatlivspolitik betyder, at 62% af de adspurgte i et hollandsk studie tror, at hjemmesiden ikke har lov til at dele personlig information uden tilladelse (Hoofnagle & Urban, 2014). Generelt viser studiet af Hoofnagle & Urban, at der hersker en bred optimisme blandt forbrugerne omkring omfanget af beskyttelsen af persondata, hvilket leder til en manglende forståelse for det reelle behov for yderligere beskyttelse - såsom GDPR. Dette vidner om en vigtig skelnen mellem *perceived privacy* og *actual privacy*, som Paine & Joinson (2008) laver, hvor de argumenterer for, at *perceived privacy* er afgørende for, hvor meget information en forbruger vil dele. Ikke desto mindre pointerer de, at *perceived privacy* sjældent svarer til *actual privacy*, hvorfor overvejelsen om, hvorvidt man skal dele sine data, ofte bunder i løse og forkerte vurderinger af *privacy* (ibid.).

Sammenfattende viser litteraturgennemgangen, at det er begrænset, hvor meget forskning, der er lavet om GDPR i et borger- og forbrugerperspektiv, og de empiriske studier, der hidtil er lavet, baserer sig primært på kvantitative undersøgelser. Formålet med denne gennemgang har været at vise, hvordan det forskningsfelt, som vi skriver os ind i, ser ud. Med vores poststrukturalistiske tilgang til, hvordan GDPR fremstilles i den offentlige debat forskelligt fra borgerne og forbrugerne via fokusgrupper som empiri, vil vi med dette eksplorative studie give et helt nyt perspektiv til feltet.

2 Teori

I dette afsnit vil vi præsentere den teoretiske ramme for dette speciale, de primære teoriers relevans og deres funktion, mens vi løbende inddrager anden teori i analysen og diskussionen. I første omgang undlader vi at diskutere og kritisere den valgte teori, hvilket vi først gør i afsnit 5.2. Vi har valgt et poststrukturalistisk perspektiv, da vi i dette speciale ikke er interesserede i GDPR som en fast størrelse, men hvordan GDPR artikuleres, fortolkes og tilskrives mening i den offentlige debat og af borgere og forbrugere. Vi bliver med denne tilgang i stand til at forstå, hvordan sproget løbende anvendes og er med til at skabe og transformere den sociale og sproglige virkelighed, som GDPR er en del af. Denne videnskabsteori muliggør en diskursteoretisk analyse, en teori som vi vil præsentere og operationalisere senere i dette teoriafsnit. Til sidst udfolder vi, som antydnet i indledningen, de bagvedliggende menneskesyns rolle i specialet.

2.1 Poststrukturalisme

Poststrukturalismen er vores videnskabsteoretiske udgangspunkt i dette speciale og det er inden for denne 'diskurs', at vi skriver specialet. Vi vil i det følgende præsentere poststrukturalismen samt dens ophav i strukturalismen, og hvilken betydning disse perspektiver vil få for specialets genstandsfelt, teori og erkendelsesinteresse.

Poststrukturalismen er en videnskabsteoretisk retning, der baserer sig på strukturalismen, hvor 'post' dog ikke forstås som et 'efter', men snarere som en videreudvikling (Esmark, Laustsen & Åkerstrøm Andersen, 2005: 12). Derfor starter vi med et kort oprids af Ferdinand de Saussures strukturelle lingvistik, der er en af de bærende kræfter i udformningen af strukturalismen (Howarth, 2000). En af Saussures centrale pointer er, at sproget ses som betydningsbærende for, hvordan mening skabes, idet strukturalismen antager, at "[...] der er en tydelig *analogi* mellem sprog og sociale relationer" (ibid.: 32-33).

De grundlæggende elementer i Saussures lingvistik kalder han for *tegn*. Tegnene får deres mening via deres placering i strukturen, i forhold til andre tegn og i forhold til strukturen som helhed (Esmark et al. 2005: 15-16; Howarth, 2000: 33). Saussures tegnbegreb rummer to dele, *le signifiant* og *le signifié* (henholdsvis det betegnende og det betegnede), der henviser til, at et tegn på den ene side består af et lydbillede (*le signifiant*) og på den anden side henviser til en idé om noget

konkret (le signifié). Dette kan eksemplificeres ved det betegnende lydbillede G-D-P-R, der henviser til idéen om GDPR. Her vil Saussure lægge vægt på, at det er arbitrært, at G-D-P-R som lydbillede knyttes til ideen GDPR. Dermed får tegnene ikke deres betydning af 'virkeligheden', men derimod gennem strukturen i sprogsystemet, altså gennem relationen til andre tegn (Esmark et al., 2005: 17). Saussure lægger vægt på, at tegnets betydning er et produkt af forskelle og modsætninger i det sproglige system og argumenterer for, at "[...] hele sprogets mekanisme [...] hviler på sådanne modsætninger samt på de lydlige og begrebslige forskelle, som de forudsætter" (Saussure, 1974: 121 i Howarth, 2000: 39).

En central pointe hos Saussure er, at sproget udgør en fast struktur, der betegnes *langue* (Phillips & Jørgensen, 1999: 20), der ofte analogiseres som et fiskenet, "[...] hvor hvert tegn har sin plads som en af knuderne i nettet. Knuden bliver i det udspændte net holdt fast på sin plads af sin afstand til alle de andre knuder i nettet, ligesom tegnet defineres med sin afstand til de andre tegn" (ibid.). Strukturalisterne ser den konkrete sprogbrug, *parole*, som for tilfældig til at sige noget om *langue*, hvorfor studieobjektet ikke er den konkrete sprogbrug, men strukturen. Dermed bliver Saussures strukturalisme begrænset til at se sproget som ét lukket betydningssystem for tegn. Ikke desto mindre mente han, at denne tilgang kunne anvendes mere generelt på tegn og kommunikation i samfundet (Howarth, 2000: 58). I modsætning hertil er det i poststrukturalismen "[...] i den konkrete anvendelse af sproget, at strukturen skabes, reproduceres og forandres" (Jørgensen & Phillips, 1999: 21). Dermed ophører det skarpe skel mellem *langue* og *parole* i poststrukturalismen, da de to giver en fortløbende tilpasning af *langue* (Jensen & Hansen, 2002: 21). Strukturen bliver altså løbende transformeret, hvilket vi vil uddybe i forbindelse med Laclau & Mouffes diskursteori i afsnit 2.2.

Et andet karaktertræk ved poststrukturalismen i forhold til strukturalismen er, at sprogets struktur ikke er fast. "Diskursbegrebet indføres her som et synonym for en åben struktur, og introduktionen af dette begreb markerer overgangen fra strukturalisme til poststrukturalisme" (Esmark et al., 2005: 27). Strukturens rolle ændres dermed, og strukturen bliver decentreret, hvilket ikke er ensbetydende med, at der ikke er strukturer, men at de er dynamiske og foranderlige. De vil fortsat forsøge at centreres, men denne centrering vil slå fejl (Esmark et al., 2005: 27-28; Laclau & Mouffe, 1985).

Som konsekvens af vores poststrukturalistiske udgangspunkt, sker der “[...] en videnskabsteoretisk forskydning fra ontologi til epistemologi” (Åkerstrøm Andersen, 1999: 12). Dermed ikke sagt, at der ikke er nogen fysisk virkelighed derude, men den får først betydning gennem diskurs (Jørgensen & Phillips, 1999: 17). Vores analytiske interesse er dermed ikke, hvad der er derude (ontologien), men derimod en observation af, hvordan der kigges på det derude (epistemologien). Det bliver dermed en andenordens observation, hvor vi gennem en bestemt diskurs observerer andres ageren og iagttagelser (Åkerstrøm Andersen, 1999: 14). Dette vil vi udfolde i det følgende afsnit, hvor vi redegør for vores udlægning af diskursteorien.

2.2 Diskursteori

På baggrund af vores poststrukturalistiske udgangspunkt vil vi i nærværende speciale anvende diskursteori til at analysere empirien. Mere konkret tager vi udgangspunkt i Ernesto Laclau og Chantal Mouffes poststrukturalistiske diskursteori, som de fremstiller den i deres definerende værk ‘Hegemony and Socialist Strategy’ fra 1985. I vores analyse vil vi desuden inddrage teori og begreber fra Michel Foucault (1972), hvis arbejde med diskursteori Laclau og Mouffe baserer sig på. Vi beskriver i afsnit 2.3, hvordan vi vil operationalisere teorien i analysen.

Laclau og Mouffes diskursteori baserer sig på den poststrukturalistiske pointe, at sproget er vores adgang til virkeligheden (Jørgensen & Phillips, 1999). Sproget er ikke en måde at kommunikere en faktuel og konstant virkelighed på, men sproget skaber og konstruerer derimod kontinuerligt den sociale verden. Når vi anvender diskursanalyse, arbejder vi dermed poststrukturalistisk, idet vi antager, at strukturen aldrig ligger fast. Det skyldes, at vi ser langue og parole, struktur og praksis, som sammensmeltet, og forandring gøres hermed mulig (ibid.: 143-145).

Udover at trække på strukturalismen og poststrukturalismen trækker Laclau & Mouffe også på marxistisk teori, hvilket afspejles i værkets titel: Hegemony and Socialist Strategy. Diskursteorien bygger ovenpå og benytter sig af marxistiske teoretikere, blandt andet Antonio Gramscis hegemoni-begreb (Laclau & Mouffe, 1985), som vi folder ud i afsnit 2.2.4. De tager samtidigt afstand fra den historiske materialisme i marxismen, hvor det er økonomien, der er determinerende for samfundet og samfundets klasser samt det, at samfundet kan beskrives objektivt (Jørgensen & Phillips, 1999: 41-45). I stedet anser Laclau & Mouffe samfundet (og de enkelte individer) som værende et

resultat af diskursive processer (1985), hvorfor de betegner sig selv som post-marxister: “But if our intellectual project in this book is *post-Marxist*, it is evidently also *post-Marxist*” (ibid.: 4). Dette skal forstås i den forstand, at de både baserer sig på marxismen, men samtidigt placerer sig et andet sted end de klassiske marxistiske teorier.

Laclau & Mouffe hævder, at alle sociale og samfundsmæssige fænomener, hvor der bliver skabt mening er diskursive (Jensen, 1997: 12; Jørgensen & Phillips, 1999: 34). Det er i kontrast til lingvistikeren Norman Fairclough, der baserer sin diskursteori på sproget og argumenterer for brugen af detaljeret tekstanalyse (2003: 215). Med Laclau & Mouffe er det derfor ikke kun sproget, men også andre sociale genstande og artefakter, der kan analyseres med teorien (Jørgensen & Phillips, 1999: 41).

Det er uden for dette speciales ambition at gennemgå hele Laclau & Mouffes teoriapparat. Derimod vil vi begrænse os til at gennemgå de dele af teorien og de begreber, som vi operationaliserer og anvender i analysen. I tråd med Foucault vil vi anse teorien som retningsgivende begreber, der tillader os at se Laclau & Mouffes teoriapparat som en værktøjskasse (1996: 149). Vi vil i det følgende gennemgå de begreber og teorier, som vi baserer vores analyse på.

2.2.1 Diskurs og artikulation

Det første begreb fra Laclau & Mouffes diskursteori som vi vil præsentere, er det grundlæggende *element*. Elementer er tegn, som ikke har fået fastlagt deres betydning (endnu) og derfor er flertydige (Laclau & Mouffe, 1985: 105). Elementerne får mening gennem begrebet *artikulation* som Laclau & Mouffe definerer som “[...] any practice establishing a relation among elements such that their identity is modified as a result of the articulatory practice” (1985: 105). Det er gennem artikulationen, at vi forstår elementerne og sammenhængen af elementerne. Artikulationer er derfor i stand til at påvirke opfattelsen af elementer og den måde, hvorpå vi tillægger elementerne betydning. At analysere artikulationer er derfor essentielt for at forstå politiske konflikter og samfundsmæssige magtforhold (Laclau, Mouffe & Jensen, 1997) herunder de, der udspiller sig om GDPR.

Gennem artikulationer skabes, ændres og forstærkes *diskurser*, som Laclau og Mouffe anser som værende “The structured totality resulting from the articulatory practice” (1985: 105). I denne strukturering af artikulationer, altså selve diskursen, sker en midlertidig fastfrysning af tegns be-

tydning, da diskursen er konstitueret for at dominere betydningen af tegnenes betydning og fjerne deres flertydighed (ibid.: 112). Dette vidner om en diskurs' formål, der altid skal ses som "[...] an attempt to dominate the field of discursivity, to arrest the flow of differences, to construct a centre" (Laclau & Mouffe, 1985: 112). En diskurs bliver løbende produceret og ændret i takt med, at: "Konkrete artikulationer reproducerer eller udfordrer de gældende diskurser ved at fiksere betydning på bestemte måder" (Jørgensen & Phillips, 1999: 39).

Artikulationer er fundamentet for skabelsen af diskurser, idet diskurser ikke eksisterer uden at blive artikuleret. Omvendt er artikulationerne stærkt præget af de diskursive rammer, som de er et produkt af. Det er derfor umuligt at forestille sig en artikulation uden, at den har et diskursivt afsæt. Der findes ikke et ensidigt kausalforhold mellem de to; diskurser og artikulationer er tæt og indbyrdes forbundet og hinandens forudsætning (Laclau & Mouffe, 1985).

2.2.2 Diskursens konstruktion

Et vigtigt tegn for betydningsdannelsen i en diskurs er *den flydende betegner*, der fungerer som et centralt element i fastsættelsen af betydning i forskellige diskurser (Laclau & Mouffe, 1985: 113). En flydende betegner kan derfor have vidt forskellige betydninger i forskellige diskurser på trods af, at den spiller en central rolle i en eller flere diskurser. Der kæmpes altså om betydningen af den flydende betegner diskurserne i mellem. Visse elementer kan trænge ind i en diskurs og blive *nodalpunkt* heri. Et nodalpunkt er et eller flere særligt vigtige tegn, som er knudepunkt og krystalliseringspunkt i diskursen, og som andre tegn derfor er organiseret omkring (Laclau & Mouffe, 1985: 112). De punkter som organiserer sig omkring nodalpunktet og giver nodalpunktet mening kaldes *momenter* (ibid.: 105). De er kendetegnet ved at være midlertidigt fastfrosset i deres betydning og tilskriver nodalpunktet mening. Når momenter sættes sammen former de en *ækvivalenskæde*, der tydeliggør den mening, der forbindes med nodalpunktet (Laclau & Mouffe, 1985: 127-130). Dette eksemplificerer vi i operationaliseringen i afsnit 2.3.

Opsummerende kapres et element til at være flydende betegner i en diskurs. Herefter kan et element blive nodalpunkt i diskursen, som diskursen kommer til at centrere sig om, og dette nodalpunkt får tilskrevet mening gennem en ækvivalenskæde af momenter. Disse begreber er derfor

centrale for at forstå, hvad en given diskurs kommer af, hvordan den bliver artikulert, og hvordan den står i forhold til andre konkurrerende diskurser.

2.2.3 Aktørernes positioner og strukturer

Alle individer er i sig selv aktører, men de kan tale på andres vegne ved for eksempel at fungere som repræsentanter for en gruppe, som de føler sig en del af, og herved være subjektiveret (Foucault, 1982). En sådan *repræsentation* sker når et subjekt “[...] ‘substitutes for’ and at the same time ‘embodies’ the represented” (Laclau, 1996:97 i Bom, 2015: 39). Herved bliver subjektet repræsentant for en institutionel aktør i diskursen.

De enkelte subjekter hos Laclau og Mouffe er identiske med *subjektpositionerne* i diskurserne (1985: 115). Med andre ord kan man ikke forstå et subjekt i et diskursivt vakuum, da det altid vil være subjektiveret. I forskellige diskurser er der altid positioner, som subjekter indtager (producent, forbruger, borger etc.). Disse positioner kan være vanskelige at forene, da de kan være påvirket af modstridende diskurser (Laclau, Mouffe & Jensen, 1997). Subjektet bliver dermed *overdetermineret* i de forskellige, tilgængelige subjektpositioner (Laclau & Mouffe, 1985: 111). Subjektet forsøger at ‘finde sig selv’ i diskurserne, selvom denne kerne eller essens af et selv ikke findes (Foucault, 1982; Jørgensen & Phillips, 1999: 55).

Der er imidlertid forskel på, hvor meget bevægelsesfrihed de forskellige teoretikere tillægger subjektet i forholdet mellem struktur og aktør (Jørgensen & Phillips, 1999: 27). Med udgangspunkt i Foucault argumenterer Laclau og Mouffe for, at individet er determineret af strukturerne. Det er i kontrast til andre teoretiske tilgange, herunder Faircloughs, der argumenterer for at individer på den ene side er bundet af sproget, mens de på den anden side er med til at forme det (ibid.). Ikke desto mindre vil eksisterende diskurser altid *interpellere* subjektet, altså sætte subjektet i bestemte subjektpositioner (Jørgensen & Phillips, 1999: 53). Vi anser derfor aldrig individet som i stand til at agere autonomt, da det altid vil være interPELLeret ind i bestemte subjektpositioner.

Vi vil nu kort samle op og klarlægge, hvordan vi definerer individ, subjekt og aktør i nærværende speciale. Vi anser individet for at være i et diskursivt vakuum, men så snart individet er en del af en diskurs (hvilket det altid vil være) er det subjektiveret, og dermed i en subjektposition.

2.2.4 Antagonisme og hegemoni

Diskurser har ikke alle den samme status, da visse diskurser er mere dominerende og udbredte end andre. I det følgende vil vi redegøre for, hvordan en diskurs blandt andet via artikulationer kan opnå særlig tilslutning.

Når diskurser bliver mere artikulerede og reproducerede, opnår de større gennemslagskraft og kan opnå *hegemonisk* status. Dette udtryk har Laclau & Mouffe lånt fra den italienske filosof Antonio Gramsci (Laclau & Mouffe, 1985: 136), der blandt andet lægger vægt på, at diskurser aldrig er absolutte men kontingente, da deres status løbende kan ændre sig. En hegemonisk diskurs er den dominerende diskurs blandt konkurrerende diskurser, som kan anses for at være: “[...] the very unity existing in a concrete social formation” (Laclau og Mouffe, 1985: 7). Den kommer dermed til at fremstå naturlig, med bred konsensustilslutning og er samtidigt vanskeligere at udfordre end andre diskurser qua dens dominans. En hegemonisk diskurs tilsidesætter andre diskurser og ekspanderer sig gennem *hegemoniske interventioner*, hvor den hegemoniske diskurs fastlåser elementer og kaprer momenter fra andre modstridende diskurser i *det konstitutive ydre* (Jørgensen & Phillips, 1999: 60).

Med det konstitutive ydre menes alt det diskursen udelukker, og de elementer diskursen ikke indeholder (Laclau & Mouffe, 1985: 111). Men samtidigt konstitueres diskursen af elementer i det konstitutive ydre, idet det ydre er med til at definere, hvad diskursen *ikke* er. Samtidigt er dette ydre også en konstant trussel for diskursen, da det altid truer med at destabilisere fastfrysningen af tegnenes betydning (Jørgensen & Phillips, 1999: 38).

Hos Laclau & Mouffe skelnes ikke mellem de diskurser i det konstitutive ydre, som kæmper om at få betydning, altså konkurrerende diskurser, og diskurser som beskriver noget helt andet. Jørgensen & Phillips foreslår at lave en skelnen, baseret på Fairclough, hvor begrebet *diskursorden* beskriver konkurrerende diskurser (1999: 37-38), mens det konstitutive ydre dækker alle diskurser. Vi tilslutter os denne skelnen, da den muliggør en distinktion mellem konkurrerende diskurser og de øvrige diskurser i det konstitutive ydre.

En hegemonisk diskurs kræver moddiskurser, for at den hegemoniske diskurs kan stille sig i kontrast til disse. Laclau & Mouffe formulerer det som, at “[...] hegemony should emerge in a field criss-crossed by antagonisms and therefore suppose phenomena of equivalence and frontier ef-

fects" (Laclau & Mouffe, 1985: 135-136). Disse moddiskurser betegnes *antagonismer* og har karakter af en 'andethed', der står i modsætning til diskursen (Laclau & Mouffe, 1985: 125). Antagonismen er både med til at afgrænse diskursen fra det konstitutive ydre ved at få diskursen til at fremstå som en samlet enhed, mens den samtidigt forsøger at undergrave den dominerende diskurs.

Laclau & Mouffe opstiller ud fra ovenstående to krav til artikulationen af en hegemonisk diskurs: "[...] the presence of antagonistic forces and the instability of the frontiers which separate them" (1985: 136). Ustabiliteten kommer til udtryk i flertydighed, hvor sociale betydninger inden for diskursen bliver artikuleret i et 'organiseret system af forskelligheder' (ibid.).

Dette krav kan relateres til Eric Eisenbergs koncept om *strategisk flertydighed* i organisationers kommunikation (1984). Eisenberg argumenterer for dets anvendelighed ved: "Strategic ambiguity is essential to organizing because it allows for multiple interpretations to exist among people who contend that they are attending to the same message" (1984: 231). Eisenbergs pointe er dermed, at flertydighed kan gøre det muligt for mennesker med forskellige holdninger at stå inde for et budskab, når det er bredt defineret. I forlængelse af Eisenbergs argument kan man i en diskursteoretisk kontekst argumentere for, at en ustabil grænse til det konstitutive ydre muliggør en flertydig struktur med flere subjektpositioner, der dermed paradoksalt nok udbygger den hegemoniske diskurs.

På trods af at der over for hegemoniske diskurser altid kan foretages hegemoniske interventioner (Laclau & Mouffe, 1985: 135) kan der opstå perioder, hvor den hegemoniske diskurs forekommer så naturlig og udkrystalliseret, at et fænomens mening stort set ikke diskuteres og næsten forekommer utænkelig at udfordre. I et sådant tilfælde er der tale om, at den hegemoniske diskurs er blevet *objektiveret* (Bom, 2015: 37). Men som Laclau og Mouffe påpeger: "antagonism constitutes the limits of every objectivity, which is revealed as partial and precarious *objectification*" (1985: 125). Selv de objektiviserede diskurser kan udfordres.

Sammenfattende ses de mest dominerende diskurser blandt konkurrerende diskurser i diskursordenen som hegemoniske. De hegemoniske diskurser defineres af elementer i det konstitutive ydre og af antagonistiske diskurser, som udfordrer den hegemoniske diskurs. I visse tilfælde kan en he-

gemonisk diskurs forekomme så naturlig, at den i perioder ikke udfordres af modstridende diskurser, hvorfor den her forekommer objektiveret.

2.3 Operationalisering

En typisk udfordring, der opstår i arbejdet med Laclau og Mouffes diskursteori, er, at deres begrebsapparat bliver ukonkret i mødet med genstandsfeltet (Åkerstrøm Andersen, 1999: 169). Det sker, fordi Laclau & Mouffe har fokuseret på teoriudvikling, frem for hvordan teorien kan operationaliseres og anvendes til analyse af empiri (ibid.: 88). Teorien er uklar omkring, hvornår betydningen er delvist fastfrosset, og der dermed er tale om en diskurs (ibid.: 170). I vores operationalisering af diskursteorien mener vi, at der er tale om en diskurs, når en position giver mening i forhold til andre afgrænsede positioner. Vi vil herudfra søge at operationalisere teorien med henblik på at bruge den på specialets empiriske genstandsfelt.

Vi vil i vores analyse af empirien tage udgangspunkt i følgende spørgsmål, der inspireret af operationaliseringer af Laclau & Mouffes diskursteori (1985) af blandt andet Jørgensen og Phillips (1999), Bom (2015) og Åkerstrøm Andersen (1999).

- **Hvordan knyttes den flydende betegner sammen med nodalpunktet og momenterne i en diskurs?**

Her fokuserer vi først og fremmest på at identificere tegnene, som diskursen er 'centreret' omkring, og som den flydende betegner relaterer sig til. Ydermere hvilke momenter, der tilskriver nodalpunktet mening. Et eksempel fra analysen kunne være *GDPR* som den flydende betegner, der relateres til nodalpunktet *arbejde*. Momenter såsom *besværligt*, *omfattende* og *nødvendigt* tilskriver mening til nodalpunktet *arbejde* i diskursen *GDPR som en arbejdsbyrde*.

- **Hvilken eller hvilke ækvivalenskæder skaber meningen i den enkelte diskurs?**

Her bliver momenterne sammenkædet for at give diskursens nodalpunkt og diskursen en forsøgt fastfrysning af mening. I eksemplet om diskursen *GDPR som en arbejdsbyrde* er det sammenkædningen af *besværligt*, *omfattende* og *nødvendigt*, der skaber og tydeliggør, hvad der forbindes med nodalpunktet. Det er netop i sammenkædningen, at meningen skabes.

- **Hvor ligger konflikterne i diskursordenen?**

Her søger vi at få svar på hvilke kampe, der udkæmpes om tilskrivelse af mening i den enkelte diskursorden. Da tegnenes betydning aldrig er helt fastlagte, vil der altid være konflikter i diskursordenen - både for antagonistiske og hegemoniske diskurser. Herudfra ser vi på, hvordan diskurserne etableres relationelt i forhold til hinanden og elementerne i det konstitutive ydre. Som eksempel står diskursen *GDPR som arbejdsbyrde* i et antagonistisk forhold til diskursen *GDPR som en arbejdsgevinst*, hvor nodalpunktet ligeledes er *arbejde*. I *GDPR som en arbejdsgevinst* er momenterne som *arbejde* forbindes med: *tjene penge* og *sikre karriere*. Vi ser altså en diskursiv kamp om, hvordan *arbejde* skal forstås i denne diskursorden. Begge diskurser tager elementer fra det konstitutive ydre og forsøger at inddrage dem som momenter i betydningsdannelsen af diskursen. Disse momenter er med til at definere hvad GDPR er, og hvad GDPR ikke er i diskursordenen.

- **Hvordan er artikulationer med til at skabe og ændre diskurserne?**

Her ser vi på, hvordan de forskellige artikulationer (udtrykt via artikler, fokusgrupper etc.) reproducerer og transformerer diskurserne. Artikulationerne er relevante at analysere, fordi de enten tilskriver sig diskurser eller står i antagonistisk forhold til diskursen. Samtidigt kan en artikulation også afsløre en diskurs' status som hegemonisk, eller hvorvidt den er mere omstridt.

I det ovenstående har vi givet eksempler på, hvordan vi operationaliserer diskursteorien. Vi finder det vigtigt at pointere, at disse begreber er analytiske begreber, og derfor er en måde at analysere iagttagelserne af iagttagelser. Vi vil i næste afsnit vise, hvordan vi relaterer diskurser til deres idé-historiske ophav for at opnå et bedre kendskab til deres logik.

2.4 Menneskesyn

Vi vil i dette afsnit præsentere og fortolke de menneskesyn, som David Budtz Pedersen, Finn Collin og Frederik Stjernfelt kortlægger i 'Kampen om mennesket' (2018). Disse menneskesyn fremstår ofte som bagvedliggende, naturligt givne og en art objektiverede hegemoniske diskurser med en vigtig funktion for menneskers og samfunds meningskabelse. Menneskesynene fungerer dermed som implicite legitimationer af diskurser, for eksempel inden for GDPR-debatten, hvorfor de er

interessante at inddrage som led i vores diskursanalyse for bedre at kunne forstå bevæggrundene for diskurserne om GDPR.

De otte menneskesyn, som Pedersen et al. (2018) kortlægger og præsenterer, er:

- Homo humanitatis (det fornuftige og rettighedsbærende menneske)
- Homo economicus (det økonomisk kalkulerende menneske)
- Homo emotionalis (det følelsesbaserede menneske)
- Homo sapiens (det biologiske menneske)
- Homo socius (det samfundsskabte menneske)
- Homo nationalis (det nationale menneske)
- Homo faber (det redskabsbrugende menneske)
- Homo deus (det guddommelige menneske)

I vores fortolkning af menneskesynene har vi valgt at præsentere homo emotionalis og sapiens sammen, mens homo deus underordnes homo faber, og homo nationalis underordnes homo socius, da vi vurderer, at disse baserer sig på hinanden og vanskeligt lader sig adskille. Vi vender i diskussionsafsnit 5.2.1 tilbage til forholdet mellem menneskesynene og deres operationaliserbarhed i relation til dette speciale.

2.4.1 Homo humanitatis

I menneskesynet homo humanitatis anses mennesket som værende fornuftigt og rettighedsbærende. Stjernfelt udtrykker det som “[...] en universalistisk opfattelse af mennesket, [...] der ofte giver anledning til, at mennesket tilskrives “rettigheder”, som andre mennesker, organisationer og stater er forpligtet til at tage hensyn til” (2018: 227). Mennesket er altså en borger, der er medlem af en stat og har rettigheder i denne stat, som andre stater og organisationer skal efterkomme. Det kan sågar ses som en naturlov, at mennesket har visse basale, universelle rettigheder, som samfund må rette sig efter. Disse kan for eksempel ses komme til udtryk i FN’s Verdenserklæring om Menneskerettigheder fra 1948, der opstiller 30 artikler for alle menneskers grundlæggende rettigheder (Mikkelsen, 1989: 117).

Menneskets evne til at definere sådanne rettigheder er ifølge homo humanitatis med til at gøre mennesket unikt som art, da det hermed viser selvkontrol, som giver mennesker mulighed for at prioritere, udsætte eller undertrykke dyriske drifter og impulser ud fra den givne situation og sammenhæng (Stjernfelt, 2018). Mennesket hæver sig på denne måde over naturen og giver sig selv en særlig værdighed, som ikke må krænkes. Det illustreres her i den tyske grundlovs artikel 1: "Die Würde des Menschen ist unantastbar" (Bundeszentral für politische Bildung, 2016).

Ifølge den romerske filosof, politiker og jurist, Marcus Tullius Cicero, der var en af de første til at beskrive og udvikle humanitatis-begrebet, ligger baggrunden for denne værdighed i vores fornuft og moral (Cicero i: Stjernfelt, 2018: 230-235). Cicero argumenterer for, at de fornuftsmæssige principper, der styrer, hvordan vi lever livet på den rette måde, er med til at gøre os bedre og bør samle os, mennesker, i et fællesskab.

Et andet kendetegn ved homo humanitatis bliver italesat af den tyske oplysningsfilosof Immanuel Kant. Han stiller i 1785 i værket 'Grundlegung zur Metaphysik der Sitten' friheden som et centralt koncept for mennesket, der sætter menneskets personlige ansvar og fornuft i centrum (Kant, 1965). Den grundlæggende menneskerettighed, som Kant formulerer, er: "Any action is right if it can coexist with everyone's freedom in accordance with a universal law" (Kant, 1996: 387). Her ses retten til individuel frihed, så længe den ikke indskrænker andres frihed. Men også lighed er central i menneskesynet, hvor mennesker fundamentalt set betragtes som lige - uanset nationalitet, religion, køn etc. (dog ikke i økonomisk forstand).

Homo humanitatis spiller en grundlæggende rolle for samfundet, hvilket blandt andet ses ved, at det er et menneskesyn, der let kan blive overset i hverdagen og ofte ligger som et implicit argument i en debat, da samfundsinstitutioner og rettigheder let kan blive taget for givet (Stjernfelt i Frank, 2018: 39.30).

Homo humanitatis findes ikke desto mindre også i eksplicit form i flere landes forfatninger, herunder den amerikanske og franske. I den amerikanske forfatning kan man læse, at "We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal, that they are endowed by their Creator with certain unalienable Rights [...]" (Encyclopaedia Britannica, 2018). Ligeledes ser man i den franske borger- og menneskerettighedserklæring, at man besluttede at "[...] fremlægge menneskets naturlige, uafhængelige og hellige rettigheder i højtidelig erklæring [...]" (Erklæring af Men-

neskets og Borgerens Rettigheder 1789, 1989: 11). Begge forfatninger vidner om, hvordan mennesket får tildelt 'naturlige' rettigheder, som det har krav på, og som i begge tilfælde italesættes som definerende for retsstaten. Homo humanitatis må derfor anses som et menneskesyn, der er dybt rodfastet i mange vestlige samfund med en antagelse om, at mennesket har basale, ukrænkelige rettigheder, der er med til at gøre mennesket særegen.

2.4.2 Homo economicus

Det økonomiske menneske, homo economicus, har styr på sine handlinger og agerer samtidigt rationelt i sine cost-benefit beregninger af hvilke handlinger, der bedst kan betale sig (Pedersen & Collin, 2018: 31). Ligesom det enkelte menneskes mål er nyttemaksimering, gælder det samme for samfundet som helhed, hvor målet er at øge velfærd og nytte med bruttonationalproduktet som målestok (ibid.). De to mål går hånd i hånd. Homo economicus er tæt knyttet til den liberalistiske ideologi og har rødder, der rækker tilbage til oplysningstidens filosoffer og homo humanitatis' fornuftige menneske (ibid.: 35-37). Mennesket er frit i kraft af sin fornuft, styrer bedst sig selv og bør nyde fundamentale frihedsrettigheder og politisk frihed. Denne frihed er også betinget af adgangen til et frit marked, hvor homo economicus, som forbruger, kan få tilfredsstillet sine behov ved at købe produkter eller ydelser på markedet (ibid.: 32).

Homo economicus kædes særligt sammen med den økonomiske videnskab og særligt Adam Smiths 'The Wealth of Nations' (Smith, 1776 i: Pedersen & Collin, 2018). Her agerer "[...] individet ud fra dets evne til rationelt og kalkulerende at forfølge sine egeninteresser, og som ser på samfundet som holdt sammen af sådanne menneskelige handlinger" (Pedersen & Collin, 2018: 39). Netop denne forfølgelse af egeninteresser kommer på samfundsniveau til at se ud som en *usynlig hånd*, der styrer samfundet (ibid.).

Traditionelt bruges homo economicus til at beskrive mennesket som aktør på markedet, men med utilitarismens nytteetik blev det muligt at bruge denne idé, eller menneskesyn, om mennesket på alle af menneske- og samfundslivets områder (ibid.: 41). Ifølge Pedersen & Collin er det særligt gennem 1960'erne og 1970'erne, at homo economicus bevæger sig fra økonomi til andre sfærer (2018: 46). Pedersen & Collin beskriver det som, at: "[...] *Homo economicus* igennem de seneste mange årtier er blevet en fremherskende opfattelse af mennesket-i-samfundet" (2018: 49). Denne

dominans afspejles blandt andet ved, at økonomi har etableret sig som den autoritative samfundsvidenskab, og at magtfulde samfundsinstitutioner er tæt knyttet til økonomi (ibid.: 56). Men også i forhold til hvordan vi, som individer og subjekter, forstår os selv: "Det [homo economicus] er en figur, der rækker langt ind i vores tanker og følelser og i sidste ende søger at definere, hvem vi er. Selvskabelse, selvansvar, konkurrence, entreprenørskab og konstant aktivitet er blevet centrale komponenter i skabelsen af nyliberalismens menneske" (ibid.: 57).

Homo economicus som menneskesyn har formået at blive en objektiveret diskurs, som sætter grænserne for, hvordan der gives mening. Men som Laclau & Mouffe pointerer, kan en diskurs aldrig helt fastfryses og kan altid udfordres af antagonistiske diskurser (1985), hvilket også er sket med homo economicus, som de seneste år er kommet under pres ikke mindst med finanskrisen i år 2008, hvor irrationel spekulation fik korthuset til at vælte (Pedersen & Collin, 2018: 58).

2.4.3 Homo emotionalis og homo sapiens

Homo emotionalis, det følelsesladede menneske, ser menneskers følelser som centrale for mennesket. Homo emotionalis bør i højere grad ses som en diskursorden end et bestemt menneskesyn, da følelserne inden for homo emotionalis på den ene side hyldes og på den anden side frygtes og forsøges hæmmet (Pedersen & Stjernfelt, 2018: 199). Den præsenteres dog som ét menneskesyn, da følelserne i alle diskurser rykker ind og bliver centrale for det enkelte individ og samfundet - appellen til patos spiller en lige så stor rolle eller større rolle end appellen til logos. Mennesket er dermed ikke først og fremmest rationelt og derefter emotionelt, tværtimod "Det er i mange sammenhænge omvendt, at mennesker som kognitive væsener i udgangspunktet er impuls-, oplevelses- og identitetsstyrede, og at kultivering, dannelse og fornuft bygger ovenpå og udgør en sekundær kontrol af de basale, affektive impulser" (ibid.: 201). På den måde bliver rationaliseringen ifølge homo emotionalis oftere en efterrationalisering (Stjernfelt i Frank, 2018: 28.00).

Ideen og menneskesynet om mennesket som følelsesvæsen har idehistoriske rødder tilbage i antikken og ideen om mennesket som hedonistisk væsen, blandt andet via den græske filosof Epikur og fejlfortolkning af Epikurs hedonisme som rent lystdrevet (Pedersen & Stjernfelt, 2018: 202). Vi ser også ideen i romantikken med den romantiske opfattelse af mennesket og ideen om, at følelserne skal udfolde sig uden begrænsninger, og ligeledes hos Freud og psykoanalysen, hvor seksua-

liteten bliver central for menneskets psyke (ibid.: 208). Men også i mange nyere studier af for eksempel gruppedynamikker, polarisering, kognitive bias etc. påpeges, at mennesket først og fremmest er et følelsesvæsen (ibid.: 201). På den måde stod og står homo emotionalis i antagonistisk modsætning til oplysningsfilosofferne og homo humanitatis, hvor fornuften er central. Men også i forhold til homo economicus, hvor mennesket er rationelt og kalkulerende. Menneskesynet homo emotionalis er i stigende grad de seneste år blevet italesat blandt andet inden for politik, videnskab og kunst, hvilket vidner om dens øgede gennemslagskraft.

Inden for økonomi ses blandt andet udviklingen af adfærdsøkonomien, der er knyttet til homo emotionalis “[...] menneskelige beslutninger er forankrede i følelsesmæssige reaktioner og forhåndsantagelser rettere end i streng økonomisk rationalitet” (ibid.: 220) og som det ses i citatet står adfærdsøkonomien (til dels) i antagonistisk forhold til homo economicus-økonomien.

Adfærdsøkonomien kan også ses som et resultat af menneskesynet homo sapiens, der ser mennesket som overvejende naturvidenskabeligt og biologisk og beskæftiger sig med genetik og menneskets evolutionære udvikling (Køppe & Emmeche, 2018: 167-190). Efter at have fået sit gennembrud med Charles Darwins evolutionsteori ser man i dag store fremskridt med homo sapiens inden for neurovidenskaberne (ibid.: 171), der bidrager med teorierne bag blandt andet adfærdsøkonomien: “Subjektet ses som en gigantisk informationsprocesserende maskine, der hele tiden afvejer de mest hensigtsmæssige muligheder - ikke bevidst, men automatisk, styret af de algoritmer, den biologiske evolution har nedlagt i hjernen” (ibid.: 189). Størstedelen af menneskets valg er derfor baseret på automatiske, kognitive processer frem for nøje kalkulerede og bevidste overvejelser (Køppe & Emmeche, 2018; Kahneman, 2003). Hjernen anses i nyere varianter af homo sapiens for at være plastisk og afhængig af de kontekster og livshistorier, man bevæger sig i. Det enkelte individ er derfor også samfundsskabt og et resultat af såvel arv som miljø (Køppe & Emmeche, 2018: 178), hvilket leder over til det næste menneskesyn: Homo socius.

2.4.4 Homo socius og homo nationalis

Homo socius er en idé om et samfundsskabt menneske, der er formet af sine sociale omgivelser (Stjernfelt & Collin, 2018). Her anses mennesket for at være “[...] ufærdigt, plastisk og modtageligt for mange forskellige samfundsmæssige og kulturelle formninger” (ibid.: 65), der på sin vis deter-

minerer individets intentioner og handlinger. Dette sker gennem menneskets socialisering i opvæksten, hvor bevidstheden, psyken og biologien påvirkes af de sociale omgivelser. Ikke desto mindre er homo socius, ligesom emotionalis, en diskursorden, der indeholder flere forskellige og modstridende syn på homo socius, som vi her vil præsentere.

En essentiel udlægning af homo socius er fra den franske sociolog Émile Durkheim, som har et funktionalistisk perspektiv på samfundet, hvor det hævdes, at samfundets institutioner udfører en funktion, der hverken kan forstås af dem selv eller af menneskerne, der bruger dem. Han forklarer det ved, at man må se samfundet “[...] in each part because it is in the whole, but far from being in the whole because it is in the parts” (Durkheim, 1982: 56). Det skyldes, at mennesket ikke er i stand til at forstå sin egen rolle i samfundet - det er ganske enkelt blevet indoktrineret til at indgå i det respektive samfund.

Et andet kulturrelativistisk perspektiv på homo socius ser i højere grad på kultur og samfund som udtryk for kulturers værdisæt (Stjernfelt & Collin, 2018). Med dette perspektiv hævdes det dermed, at “[...] personens psyke og adfærd formes af kulturelt-sociale determinationer” (ibid.: 72). Dermed forstår individer altid andre kulturer ud fra deres egen, og der tages afstand fra etnocentrismen og ideen om vestens kultur som den eneste rigtige og rationelle. Denne kultur- og værdirelativistiske tilgang står i modsætning til de europæiske oplysningsfilosoffer og homo humanitatis.

En særlig undervariant af homo socius er homo nationalis, det nationale menneske, der er formet og defineret i forhold til en nations sprog, kultur og historie (Østergård, 2018: 93). I homo nationalis ligger at mennesket udfolder sig bedst inden for det nationale fællesskabs rammer, og at hver nation har en særlig folkeånd (ibid.: 103). Menneskesynet om det nationale menneske og nationalstaten er relativt nye dannelser, der opstår i 1700-tallet og udvikler sig de følgende århundreder (ibid.: 94-97). Homo nationalis lever fortsat i bedste velgående og har sågar oplevet en renæssance med identitetspolitik fra både kulturrelativismen og kulturkonservatismen (ibid.: 123-124). Måske overraskende har globaliseringen og den øgede kommunikation, samhandel og så videre også forstærket opslutningen til nationalstater med homogent sprog, kultur og etnicitet (ibid.: 113-114).

Med Foucaults diskursteori og den tidligere beskrevne diskursteori af Laclau og Mouffe sættes homo socius i et konstruktivistisk perspektiv, hvor diskurser former menneskers tanker og handlinger. Her lægges vægt på, at diskurser aldrig er permanente, og det sker derfor, at diskurser ændres eller forsvinder (Laclau & Mouffe, 1985). Dette diskursperspektiv anser alle samfundsskabte fænomener som sociale subjektpositioner, som mennesker socialiseres ind i. På denne måde opstiller samfundets hegemoniske diskurser krav til mennesket om en bestemt adfærd og det personlige narrativ, som det opstiller om sig selv.

Homo socius er blevet et menneskesyn, der udgør en af de dominerende menneskesyn i dag (Stjernfelt & Collin, 2018: 89). Det ses blandt andet på universiteternes humanistiske og samfundsvidenskabelige uddannelser, hvor vi med dette speciale også er en del af Foucaults variant af dette menneskesyn.

2.4.5 Homo faber og homo deus

Det redskabsbrugende menneske, homo faber, skaber sig selv og sin lykke gennem arbejde, omformning af omgivelser og fysiske objekter. Det er gennem brug af redskaber, at mennesket bliver menneskeligt (Collin, 2018: 153). Denne formning af omverdenen og realisering af mennesket gælder ikke kun for individet men også samfundet og historien (ibid.: 133).

I kristendommen og særligt protestantismen er det at arbejde en måde at ære Gud på, og alt arbejde er lige godt - ikke som i antikken, hvor hårdt fysisk arbejde var ringeagtet (ibid.: 139). Som del af arbejdsetikken i protestantismen hører også, at det ikke er produktet og nydelsen af arbejdet, som skaber værdi, men selve arbejdet. Den tyske sociolog, Max Weber, er kendt for sin tese om, at denne form for arbejdsmoral skaber grobund for kapitalismen (Weber i: Collin, 2018: 140).

Homo faber menneskesynet danner også baggrund for marxismen. Groft skitseret realiserer mennesket sig i denne ideologi gennem arbejde. Men arbejderen bliver krænket, idet frugten af arbejdet, produktionen, bliver frataget arbejderen af kapitalisterne, der ejer produktionsapparatet (ibid.: 133). I homo faber og marxismen findes en stærk redskabs- og teknologideterminisme: "Mennesket omformer især samfundet og sig selv igennem tilbagevirkningen fra de *redskaber*, som det udvikler for at omforme naturen" (ibid.: 134). Det er udviklingen af ny teknologi, nye maskiner og økonomien, som determinerer og skaber de strukturelle modsætningsforhold mellem

klasserne og definerer produktionen og levevis (ibid.: 134; ibid.: 159), altså i modsætning til homo socius, hvor det er kultur, sprog og tradition, som er definerende (ibid.: 149).

Homo deus, det guddommelige menneske, kan ses som en videreudvikling og underart af homo faber, hvor mennesket skaber og omformer sig selv ved hjælp af nye teknologier, herunder kunstig intelligens og human bioteknologi (Pedersen, 2018: 249-250). Målet i homo deus er en post-evolutionær tilstand med evnen til at ændre sin biologiske natur (ibid.: 257). Dette nye menneskesyn udspringer fra Silicon Valley, men har udviklet sig til en international transhumanistisk ideologi (ibid.). Centralt står Moores lov om, at computerkraften fordobles hvert andet år, (ibid.: 252) og *proaktionismen*, hvor samfundet “[...] skal modstå fristelsen til at regulere teknologien eller sætte tempoet ned” (ibid.: 255). Vi opnår ikke fremskridt ved at begrænse os og være forsigtige, men ved at eksperimentere og løbe risici (ibid.: 258). Det står i modsætning til *prækautionismen*, hvor man ser kritisk på teknologi, og teknologien ikke skal implementeres, før den er gennemtestet, og konsekvenserne er kortlagt (ibid.).

Modsat den marxistiske variant af homo faber, er homo deus stærk tilhænger af den private ejendomsret og mener, at flere samfundsaktiviteter skal flyttes fra det statsadministrative til markedet på linje med menneskesynet homo economicus (ibid.: 262). Samtidigt er homo deus anarkistisk idet den er anti-statslig og anti-institutionalistisk (ibid.: 260).

Homo faber og homo deus er centrale i dag med termer som: ‘vidensøkonomi’, ‘informationssamfund’ og ‘datakapitalisme’, hvor ny teknologi “[...] dikterer menneskers produktionsmåde og hele levevis” (ibid.: 159). I dette perspektiv ses internettet for eksempel som et redskab, der globaliserer arbejdskraften (ibid.) og har dannet grobund for overvågningskapitalismen (Zuboff, 2019).

3 Analysestrategi

Med den netop beskrevne teori in mente vil vi nu beskrive, hvordan vi forbinder teorien til empirien - vores analysestrategi. Dette er et begreb som Åkerstrøm Andersen (1999: 14) anvender til at beskrive den strategi, som anvendes til at iagttage empirien. En analysestrategi lægger vægt på, hvilke valg der træffes i forskerens konstruktion af observationen af andre, før den bliver til forskerens egen observation, som så kan beskrives. I dette speciale omfatter strategien både analysen af den offentlige debat og fokusgrupperne, herunder de til- og fravalg, der er truffet i udvælgelsen af empirien og udførelsen af analysestrategien. Det dækker både over valget af indlæg fra den offentlige debat, rekrutteringsprocessen af deltagere til fokusgruppeinterviewene samt strukturen af disse fokusgruppeinterviews. Sidst i dette afsnit vil vi uddybe de analysestrategiske afgrænsninger og overvejelser samt alternative analysestrategier. Vi vil starte med at præsentere vores overordnede strategi og overvejelserne bag denne tilgang til analysen.

Vores erkendelsesinteresse i dette speciale er, hvordan GDPR fremstilles af forskellige aktører. For at undersøge dette har vi udvalgt to analysestrategier, der kan belyse de diskurser om GDPR, som fremstilles henholdsvis i den offentlige debat samt hos borgere og forbrugere. Vores strategi for den offentlige debat er at analysere udvalgte indlæg i denne, som vi vil beskrive i følgende afsnit, mens vores analysestrategi for borgere og forbrugere er at analysere diskurserne gennem udtalelser i fokusgruppeinterviews, som vi vil beskrive i afsnit 3.2.

Vi er bevidste om, at vi i kombinationen af vores poststrukturalistiske teoriapparat og de valgte analysestrategier afgrænser os til en bestemt type resultater, der vil være præget af et bestemt, diskursivt filter. Det indebærer, at vi selv er med til at skabe de diskurser, som vi identificerer, hvilket er en begrænsning ved diskursteorien som vi diskuterer i afsnit 5.2.

3.1 Empiriudvælgelse til den offentlige debat

Til diskursanalysen af den offentlige debat har vi udvalgt 12 indlæg fra toneangivende aktører, der hver især bidrager til debatten om GDPR i Danmark i perioden: oktober 2017 til december 2018. De respektive indlæg er valgt ud fra en variationsudvælgelsesstrategi inspireret af Neergaard (2007: 30). Det betyder, at vi i udvælgelsen har forsøgt at finde aktører og indlæg, som italesætter

og fremstiller forskellige diskurser om GDPR. På den måde får vi belyst flere fremstillinger af GDPR i den offentlige debat. Vi forsøger herudfra at identificere diskurser og deres relationer til hinanden, som de artikuleres i og på tværs af de forskellige indlæg.

Empirien består af: artikler, vejledninger og et radioprogram. Kriterierne for indlæggene har været:

- Offentligt tilgængelige
- Dansksprogede
- Udgivet af toneangivende aktører

Med dette empirivalg ønsker vi ikke at opnå repræsentativitet i positivistisk forstand, men derimod at opnå så rig information som muligt (Flyvbjerg, 2006; Neergaard, 2007). Med en diskursanalyse af denne empiri vil vi være i stand til at besvare første del af vores problemformulering om, hvordan forskellige aktører i den offentlige debat i Danmark fremstiller engagementet i GDPR. Vi har med vores udvælgelsesstrategi valgt at basere vores diskursanalyse på de 12 indlæg, som er beskrevet i følgende tabel:

Udgiver	Titel	Dato	Format	I litteraturlisten
Advokatsamfundet	Advokaten	3. april 2018	Fagblad	Advokatsamfundet (2018)
Radio24syv	Aflyttet - velkommen til Danmark, GDPR!	27. maj 2018	Radioprogram	Kjærulff (2018)
Børsen	Internettet giver EU magt over USA	1. juni 2018	Artikel	Rud (2018)
Dansk Erhverv	Dansk Erhverv - GDPR koster virksomheder cirka 8 mia. kroner	21. maj 2018	Artikel	Dansk Erhverv (2018)
Dansk Industri	Dansk Industri - Virksomhed: GDPR kan være et salgsparemeter for os	6. august 2018	Artikel	Petersen (2018)

Datatilsynet, Erhvervsstyrelsen, Justitsministeriet & Digitaliseringsstyrelsen	Databeskyttelsesforordningen	oktober 2017	Vejledning	Datatilsynet, Erhvervsstyrelsen, Justitsministeriet & Digitaliseringsstyrelsen (2017)
Danmarks Radio	Nu får du helt nye digitale rettigheder på internettet	23. maj 2018	Artikel	Rathcke Jensen (2018)
Europakommissionen	En ny æra for databeskyttelse i EU	maj 2018	Vejledning	Europakommissionen (2018a)
Europakommissionen	Det er dine oplysninger - tag kontrol over dem	2018	Vejledning	Europakommissionen (2018b)
Forbrugerrådet Tænk	GDPR: Få et overblik over databeskyttelsesloven	24. april 2018	Artikel	Olstrup (2018)
Kommunikationsforum	Kforum - GDPR er... pseudoarbejde	10. december 2018	Artikel	Gotved (2018)
Zetland	GDP-hvaffor noget? Her er din lynguide til, hvad EU's nye datalov kan gøre for dig og samfundet	24. maj 2018	Artikel	Kulager (2018)

3.2 Fokusgrupper som empiri

Til at belyse anden halvdel af vores problemformulering om borgerne og forbrugernes engagement i relation til GDPR, anvender vi tre fokusgruppeinterviews som del af vores analysestrategi. I fokusgrupperne kommer deltagernes subjektpositioner til udtryk i de forskellige italesatte diskurser, og inspireret af Jakob Demant anser vi: "[...] de enkelte udsagn [...] som produkter af de positioner eller holdninger, som deltagerne tager med ind fra deres hverdagslige setting" (2006: 140), men samtidigt også som en proces, hvor "[...] deltagerne skaber deres udsagn i relation til de andre deltagende individer og den sammenhæng - det fænomen - som interviewet omhandler" (2006: 144). Samtalen og de enkelte udsagn kommer dermed til at fungere performativt for deltagerne, når de gennem samtalen forsøger at få de andre deltagere til at tilslutte sig deres position (Halkier, 2008: 50).

En styrke ved fokusgruppeinterviewet i en diskursteoretisk kontekst er, at det fordrer italesættelser af ellers hegemoniske diskurser, da deltagerne muligvis må gøre dem eksplicitte i deres argumentation. Bente Halkier beskriver det som, at deltagerne får “[...] mulighed for at “tvinge” hinanden til at være diskursivt eksplicitte i deres forhandlinger med hinanden” (2008: 10). Vi bliver derfor bedre i stand til at analysere os frem til hegemoniske diskurser, der ellers i en hverdagslig samtale ikke vil fremgå eksplicit.

3.2.1 Struktur og moderators rolle

Vi udfører fokusgruppeinterviewene med udgangspunkt i en fælles interviewguide (se bilag 1) - dog med mulighed for at moderator kan stille opfølgende eller supplerende spørgsmål i de enkelte grupper. Denne analytiske tilgang giver os mulighed for at se hvert enkelt fokusgruppeinterview som et selvstændigt eksperiment med italesættelser af diskurser, men det gør det også muligt at kunne sammenholde tematiske og diskursive ligheder og forskelle fokusgrupperne imellem.

Vi strukturerer på baggrund af vores forskningsinteresse fokusgruppeinterviewene med inspiration i David Morgans blandede tragtmødel (Morgan i Halkier, 2008: 38-46). Modellen kendetegnes ved en åben og løs indledning, der i høj grad tillader deltagerne perspektiver og interaktion med hinanden, og senere i interviewet en strammere struktur, hvor spørgsmålene i højere grad styrer interviewet og muliggør øvelser, der kræver en mere håndfast styring. Vi vil tillade os at bygge videre på denne model ved at løsne strukturen igen efter øvelserne, da øvelserne skal danne grundlag for en mere generel diskussion om emnet med en fælles referenceramme. Denne diskussion vil basere sig på det, der er opstået i den hidtidige diskussion, mens artefakterne fra øvelserne vil fungere som et input, der muligvis kan påvirke deltagerne artikulationer. Øvelserne vil vi beskrive i næste afsnit.

Den valgte struktur gør, at moderators rolle i starten af interviewet bliver at facilitere og muliggøre den sociale interaktion ved at motivere deltagerne til at tale sammen og samtidig håndtere gruppens sociale dynamik (Halkier, 2008; Dahler-Larsen & Dahler-Larsen, 1999: 10). Dette gøres via en præsentationsrunde, åbne spørgsmål og ved at pointere, at målet nødvendigvis ikke er at nå til enighed (Dahler-Larsen & Dahler-Larsen, 1999: 4). I takt med at strukturen bliver mere stram og øvelserne skal finde sted, er det nødvendigt med en mere aktiv moderator for at kunne gennem-

føre øvelserne. Efterfølgende skal moderatoren igen trække sig en smule tilbage og lade deltagerne føre diskussionen, hvorfor moderators rolle i interviewet vil være dynamisk. Moderatoren får altså en afgørende rolle for de sociale dynamikker og dermed hvilken mening, der bliver skabt i grupperne.

3.2.2 Øvelser

Vores fokus vil som tidligere nævnt være på de diskurser, som deltagerne italesætter fra deres hverdagslige setting kombineret med de diskurser, som opstår i gruppen. Samtidigt er vi også interesserede i deltagernes interaktion, ikke kun med hinanden, men også med de artefakter, som de møder som et resultat af GDPR. I den forbindelse vil vi gennemføre tre øvelser, der konkret skal vise, hvordan deltagerne fremstiller mødet med artefakterne og GDPR.

Den første af øvelserne er et møde med BT's samtykkeerklæring (Bilag 2), hvor deltagerne forholder sig til artefaktet og formålsbeskrivelserne af udvalgte cookies (Bilag 1). Formålet med den første øvelse er at konfrontere deltagerne med en konkret hverdagsoplevelse og artefakt, som de skal forholde sig reflektivt til og se, hvordan de interagerer med artefaktet. Den anden øvelse opstiller syv af de rettigheder, som GDPR giver borgeren og forbrugeren (Bilag 1: 3; Databeskyttelsesforordningen, 2016), som præsenteres for deltagerne på et papkort. Formålet med den anden øvelse er at finde ud af, om deltagerne kender deres rettigheder i forhold til GDPR, og herefter i hvilken kontekst de udtrykker deres forståelse og refleksioner i forhold til rettighederne. I den sidste øvelse får gruppen otte kort med udsagn relateret til GDPR (Bilag 1: 4), som de bliver bedt om at rangere efter deres vigtighed. Formålet med den sidste øvelse er at se, hvilken diskurs der opstår, når deltagerne italesætter fordele og ulemper ved GDPR, og hvad de lægger vægt på i denne sammenhæng. Vi har dermed ikke interesse i, hvordan grupperne hver især rangerer udsagnene.

Tilsammen er øvelserne med til at gøre det - for mange - komplekse og abstrakte GDPR mere konkret, hvormed deltagerne vil få lettere ved at forholde sig til emnet og sige mere om det. Samtidigt kan øvelserne være med til at forbedre gruppedynamikken, da øvelserne skaber engagement og fælles projekter for deltagerne (Chrzanowska, 2002: 121).

3.2.3 Udvælgelse af cases

Vi vil i det følgende afsnit redegøre for, hvilke overvejelser der ligger til grund for udvælgelsen af de tre fokusgrupper, som vi gennemfører i dette studie.

To af fokusgrupperne er analytisk selektivt udvalgt som 'typiske' cases, hvor deltagerne er udvalgt ud fra, at de er mere 'typiske' internetbrugere (Neergaard, 2007: 27). Det er vigtigt at slå fast, at vi med typisk ikke mener gennemsnitlig eller repræsentativ, men snarere grupper, hvor deltagernes forudsætninger for at forstå GDPR og forventelige kendskab til GDPR er mindre end i den tredje fokusgruppe.

Det tredje fokusgruppeinterview er inspireret af Bent Flyvbjergs kritiske case-udvælgelse (2006). Valget af en kritisk case kan bruges til at udfordre eksisterende teori og idéer, her diskurserne om GDPR. Flyvbjerg tilslutter sig et kritisk rationalistisk paradigme, hvor de kritiske cases kan bruges til falsifikation (2006: 231), hvilket vi med vores poststrukturalistiske og diskursteoretiske udgangspunkt ikke tilslutter os. Vi mener dog alligevel, at den kritiske caseudvælgelse er meget anvendelig som kriterium, da den skaber rigere information og datakonstruktion end andre kriterier: "When the objective is to achieve the greatest possible amount of information on a given problem or phenomenon, a representative case or a random sample may not be the most appropriate strategy" (Flyvbjerg, 2006: 229). Det er netop ikke formålet med vores speciale at sikre objektiv repræsentativitet, men derimod at sørge for at konstruere data, som kan belyse problemstillingens kompleksitet (Neergaard, 2007: 52).

Idet de tre fokusgrupper er valgt ud fra kriterier om deres antagede kendskab til GDPR, har vi fundet det relevant at foretage en professionsudvælgelse af deltagerne. Det betyder, at deltagernes profession og subjektposition, som det erhverv de nu repræsenterer, får en mere central rolle i forhold til deres udsagn i fokusgruppeinterviewene. Vi er bevidste om, at vi dermed interPELLERER deltagerne ind i bestemte subjektpositioner (juristen, it-konsulenten, kommunikationsstuderende etc.), hvilket har indflydelse på deres udsagn og får betydning for diskussionerne i grupperne. Den mere konkrete udvælgelse af deltagerne til fokusgrupperne beskriver vi i det følgende afsnit.

3.2.4 Sammensætning af fokusgrupperne

Deltagerne til fokusgrupperne er udvalgt ud fra deres antagede kendskab til GDPR og en professionsudvælgelse som beskrevet ovenfor. I forbindelse med udvælgelsen af deltagerne til grupperne har vi benyttet os af netværksudvælgelse (Neergaard, 2007: 40), idet vi af praktiske hensyn har brugt vores netværk og netværks netværk til at rekruttere deltagerne.

I pilotfokusgruppeinterviewet (herefter: pilotgruppen), som også er en typisk case, er de fire deltagere mellem 25 og 28 år og har en akademisk baggrund inden for erhvervskommunikation og/eller humaniora, som enten er afsluttet eller på sidste semester af en kandidatuddannelse. En nærmere introduktion til de enkelte deltagere kan ses i bilag 3 side 1, hvor deltagerne præsenterer sig selv. Deltagerne burde ud fra deres baggrund have gode forudsætninger for at kunne forstå kompleksiteten i GDPR og være vant til at tænke kritisk og reflektivt. De har dog ikke umiddelbart en uddannelsesmæssig baggrund, der giver dem forudsætninger for at have et stort kendskab til GDPR. Denne gruppe var i første omgang tænkt som en testgruppe, hvilket afspejles i navnet pilotgruppen, men vi har valgt at tage fokusgruppeinterviewet med i specialet, da det var vellykket og gav interessante indsigter.

I den anden 'typisk'-case-gruppe med gymnasieelever (herefter: gymnasiegruppen), er de fem deltagere udvalgt i kraft af deres alder som 18-19-årige, og at de er på sidste år af en almen gymnasial uddannelse. En nærmere introduktion til de enkelte deltagere kan ses i bilag 4 side 1, hvor deltagerne præsenterer sig selv. Deltagerne er vant til at omgås teknologi og ser det som en naturlig del af deres liv, som de er vokset op med, hvorfor vi betragter dem som *digital natives* (Prensky, 2001). Samtidigt har vi en forventning om, at de gennem deres igangværende uddannelse besidder almen dannelse og refleksivitet, der skal gøre dem i stand til at have en forståelse for GDPR.

Til den tredje gruppe har vi udvalgt deltagere med en uddannelsesmæssig baggrund inden for jura og/eller it (herefter: den kritiske gruppe). Deltagerne er 23 til 32 år gamle, hvoraf tre er studerende på sidste semester af deres kandidatuddannelse, mens én er i gang med sin bacheloruddannelse og én deltager arbejder som it-konsulent. En nærmere introduktion til de enkelte deltagere kan ses i bilag 5 side 1, hvor deltagerne præsenterer sig selv. Vi antager, at deltagerne med disse baggrunde har et stort kendskab til GDPR qua deres faglighed. Vi forventer dermed, at de positionerer

sig og italesætter sig mere eller mindre bevidst og taler ind i nogle bestemte diskurser i forhold til GDPR.

For alle tre grupper gælder, at vi har sørget for, at gruppernes deltagere har en fælles reference-ramme med henhold til alder og uddannelsesniveau, for at sikre at deltagerne føler sig mere tilpas i situationen og har lettere ved at kommunikere med hinanden (Halkier, 2008: 28). Omvendt er vi opmærksomme på, at deltagernes forskelligheder betyder, at den enkelte deltager også føler at have noget at bidrage med (ibid.), og samtidigt giver dette mulighed for at flere diskurser kan komme i spil.

Interviewene af pilotgruppen og den kritiske gruppe har fundet sted på CBS på Frederiksberg i lokaler med adgang til TV-skærme, hvorpå BT's samtykkeerklæring er blevet vist. Fokusgruppeinterviewet med gymnasieeleverne har fundet sted i et lokale på Rødovre Gymnasium, hvor vi viste samtykkeerklæringen på en computer.

3.3 Analysestrategiske afgrænsninger og refleksioner

Vi har i specialet valgt at benytte empiri udgivet af toneangivende aktører i den offentlige debat i Danmark. Det er et aktivt valg, at vi ikke har medtaget selve forordningens lovtekst, men derimod udvalgt empiri, der reflekterer over den, da vores fokus, qua vores videnskabsteoretiske udgangspunkt og problemformuleringens genstandsfelt, er på andenordens iagttagelser. Vi søger dermed at kortlægge fortolkningerne og artikulationerne om GDPR frem for lovteksten selv som juridisk dokument og artefakt.

Laclau og Mouffes diskursteori åbner op for at analysere samfundsmæssige fænomener, social praksis og artefakter som resultater af diskurs (1985: 107). Vi har dog grundet vores problemformulerings fokus på indlæg i den offentlige debat valgt primært at anvende tekst som analysegenstand. Til gengæld inddrager vi forskellige artefakter i fokusgruppeinterviewene, herunder syv GDPR-rettigheder og BT's samtykkeerklæring, der i sig selv er artikulationer af diskurser, hvor vi lader deltagerne fortolke deres oplevelse af artefakterne.

Empirien til diskursanalysen af den offentlige debat dækker, som beskrevet i afsnit 3.1, en periode på 14 måneder - der strækker sig fra 7 måneder op til GDPR trådte i kraft indtil 7 måneder efter. Vi

kunne have valgt at indsnævre denne periode for at forudsætningerne for indlæggene havde været mere ens, da forudsætningerne har ændret sig i takt med, at GDPR trådte i kraft og blev en del af danskernes hverdag.

Til at analysere den offentlige debat og borgerne og forbrugernes oplevelse af GDPR kunne vi have benyttet en big data analyse som alternativ analysestrategi og metode. Med denne algoritmiske tilgang ville vi være i stand til at analysere mønstrene i emnerne relateret til GDPR via store og forskelligartede datamængder fra sociale medier og nyhedsmedier (Aggarwal & Zhai, 2012: 2). Vi ville ligeledes med den algoritmiske tilgang være i stand til at analysere borgerne og forbrugernes holdninger til emnet gennem deres artikulationer på de sociale medier. Metoden anvendes typisk og beskrives som værende i stand til at producere og beskrive objektive sandheder (Hansen & Flyverbom, 2014: 12). Denne tilgang står i modsætning til vores videnskabsteoretiske ståsted, hvor vi ikke mener at kunne forstå det derude med objektive og endegyldige sandheder i et diskursivt vakuum. Desuden vil resultaterne altid være påvirkede af algoritmens ugenomsigtige og svært forståelige kodning og aldrig give det samlede billede af genstandsfeltet (Hansen & Flyverbom, 2014; boyd & Crawford, 2012).

En anden metode kunne være en laboratorieundersøgelse, hvor forskellige borgere og forbrugere segmenteret efter en mere klassisk demografisk segmentering, blev sat til at udføre bestemte opgaver online i en kunstig setting. I forsøget ville vi kunne optage deltagernes skærbillede for at observere, hvordan brugeren interagerer med teknologien, og hvordan teknologien interagerer med brugeren. Vi ville med denne tilgang basere os på sociomateriel teori såsom Bruno Latour (1992) og Orlikowski og Scott (2008), der argumenterer for, at der er et gensidigt samspil mellem den teknologiske agent og den menneskelige agent i aktørnetværket. Vi vil uddybe yderligere, hvordan den sociomaterielle tilgang kunne have bidraget til studiet i diskussionens afsnit 5.2.2.

4 Analyse

På baggrund af de beskrevne teoretiske og analysestrategiske overvejelser vil vi nu analysere empirien. Analysen vil være tredelt startende med analysen af indlæggene fra den offentlige debat i Danmark, dernæst analysen af de tre fokusgruppeinterviews, og slutteligt vil vi i en komparativ analyse sammenholde de to foregående analyser for at finde forskelle og ligheder mellem de diskurser, der kommer til udtryk. Diskurserne udtrykkes gennem forskellige artikulationer i den offentlige debat og i fokusgrupperne, som vi systematisk vil gennemgå i én tematisk diskursorden ad gangen for henholdsvis den offentlige debat og fokusgrupperne.

4.1 Diskursanalyse af den offentlige debat

I diskursanalysen af de 12 indlæg fra den offentlige debat har vi valgt at lave en samlet analyse af empirien for at kunne finde fælles og modstridende mønstre i de diskurser, som artikuleres i og på tværs af indlæggene. Vi har på baggrund af dette fremanalyseret fire overordnede, interdependente diskursordener, der er omdrejningspunktet for temaerne i den offentlige debat: *Behandling af persondata*, *Teknologiregulering*, *Rettigheder* samt *Engagement*. Diskursordenerne anser vi for at være centrale, hvori konkurrerende diskurser kæmper om at opnå hegemoni gennem artikulationer fra forskellige toneangivende aktører. Diskurserne i de fire diskursordener har alle *GDPR* som flydende betegner, da vores interesse i denne sammenhæng er de artikulationer, der forsøger at fastfryse mening om *GDPR*.

I diskursordenerne analyserer vi både hegemoniske, antagonistiske og andre diskurser, som kommer forskelligt til udtryk i den offentlige debat. Det gør vi, fordi diskurserne artikuleres af flere slags aktører med forskellige subjektpositioners interesser og nodalpunktet tilskrives derfor forskellige betydninger. Vi har dog samlet disse artikulationer i et fastfrosset billede af diskurserne for bedre at kunne sammenligne dem. Hvor det er relevant, vil vi inddrage elementer fra det konstitutive ydre til at beskrive, hvordan den givne diskurs konstitueres. Ligeledes vil vi, hvor det er relevant, inddrage supplerende teori til at beskrive og forklare en diskurs. I citaterne fremover vil vi markere det, vi identificerer som momenter, med kursiv for at tydeliggøre, hvordan nodalpunktet tilskrives mening.

4.1.1 Behandling af persondata

Vi vil starte med at analysere en diskursorden *Behandling af persondata*, som omhandler arbejdet relateret til GDPR og virksomheders databehandling. I den offentlige debat anses GDPR for at få virksomheder til at forbedre deres behandling af personoplysninger, men samtidigt for at være en stor arbejdsbyrde. Først vil vi analysere diskursen, *GDPR som en arbejdsbyrde*, med artikulationer fra forskellige aktører i den offentlige debat.

4.1.1.1 GDPR som en arbejdsbyrde

En af de mest udtalte diskurser i den offentlige debat er *GDPR som en arbejdsbyrde*. Den har nodalpunktet *arbejde* som knudepunkt og tilskrives mening i dette citat: “Det vil sige et ja til den løsning, som *juridisk* var *mest sikker*, men som ofte har afstedkommet et *administrativt mareridt*. *Af dimensioner*”¹ (Gotved, 2018). Her artikulerer Thorleif Gotved, der er GDPR-rådgiver, med momenterne *juridisk mest sikker*, *administrativt mareridt* og *af dimensioner* en bestemt mening til nodalpunktet *arbejde* som værende forfærdeligt, juridisk og omfattende. Den samme diskurs omkring arbejdsomfanget relateret til GDPR artikuleres i Zetland-artiklen af Frederik Kulager: “Mens GDPR er et stort slag for forbrugerne, giver loven også *overarbejde* i den anden ende, i *IT-afdelinger* rundtomkring. Tænk på, hvor *stor mængde data* – indsamlet måske over årtier – som nu *skal ryddes op*” (Kulager, 2018). Her får *arbejde* tilskrevet mening gennem *overarbejde*, *store mængde data*, *IT-afdelinger* og *oprydning*, hvor arbejdet også relateres til it-folk. I denne diskurs, der fremstilles af flere forskellige medier, er GDPR en meget stor arbejdsbyrde, som man gerne vil undgå. Yderligere får nodalpunktet *arbejde* tilskrevet en lignende betydning i magasinet Advokaten, der henvender sig til jurister:

Opgaven er lige så *stor*, som vi havde regnet med. Det har været en *tidskrævende opgave* at beskrive processen for hvert enkelt fag område – for uanset hvor ens eller uens afdelingerne skal behandle personoplysninger, har vi valgt at *drøfte* reglerne i persondataforordningen *med alle*, og det har *taget rigtig lang tid*. (Advokatsamfundet, 2018: 10)

¹ Momenter markeres med kursiv

Momenterne danner her ækvivalenskæden: *stor, tidskrævende opgave, drøfte med alle og taget rigtig lang tid*. Denne artikulation er mere konstruktiv og knap så malerisk og dystopisk som de foregående.

GDPR som en arbejdsbyrde artikuleres også af brancheorganisationerne Dansk Erhverv og Dansk Industri:

Virksomheder i Danmark og resten af EU har *længe arbejdet hårdt* på at sætte sig ind i og blive klar til EU's nye Persondataforordning (GDPR – General Data Protection Regulation). Og det er *ikke kun arbejdstiden*, den nye forordning har *tæret hårdt på*, for der-til er kommet *betragtelige udgifter* især til *ekstern ekspertrådgivning* og it-løsninger. I alt er *regningen* for danske virksomheder løbet op på ca. *8 mia. kr.* (Dansk Erhverv, 2018)

Den nye forordning har givet *rynkede pandefolder* hos mange virksomheder. (Petersen, 2018)

I citatets momenter forbindes *arbejde* med de monetære omkostninger, som vækker bekymringer: *betragtelige udgifter, ekstern ekspertrådgivning, regningen, 8 milliarder kroner og rynkede pandefolder*. Disse to institutionelle aktører artikulerer i modsætning til de tidligere citater ud fra en subjektposition med et virksomhedsperspektiv, hvor det gælder om at minimere udgifterne og maksimere indtægterne.

4.1.1.2 Forbedret persondatabehandling

I diskursordenen *Behandling af persondata* italesættes i den offentlige debat, at GDPR giver *Forbedret persondatabehandling*. Diskursens nodalpunkt *databehandling* tilskrives mening i dette citat fra DR: "Virksomhederne skal til at *finde ud af*, hvad de *har liggende* af folks personlige oplysninger" (Rathcke Jensen, 2018) og her fra forbrugerorganisationen Tænk: "Samtidig skal virksomhederne have *bedre styr på*, hvordan de *behandler og opbevarer* dine personlige oplysninger" (Olstrup, 2018). Europakommissionen artikulerer ligeledes, at "De [virksomheder] skal også *sikre*, at de kun *behandler relevante* oplysninger, og at oplysningerne ikke opbevares længere end *nødvendigt*" (Europakommissionen, 2018b: 5).

Momenterne markeret i citaterne: *finde ud af, har liggende, bedre styr på, behandler, opbevarer, sikrer, relevante* og *nødvendigt* tillægger *databehandling* den mening, at GDPR giver en bedre, sikrere og mere reflekteret behandling af persondata i virksomhederne.

Diskursen reflekteres også af Dansk Erhverv: “Det er *selvfølgelig vigtigt*, at der er *godt styr på* håndteringen af persondata i erhvervslivet [...]” (2018) og af advokater: “Vi kan ikke fungere, hvis vi ikke håndterer personoplysninger *ordentligt*, og hvis kunderne ikke har *tillid* til os. Den nye persondataforordning er med til at sikre, at kunderne kan være *trygge*, og det er en *god ting*, [...] (Advokatsamfundet, 2018: 10).

Momenterne indikerer, at det ses som en selvfølge, at virksomheder har godt styr på persondata, og at tillid til ordentlig databehandling er alfa og omega for at få kundernes tillid. Samtidigt bliver diskursen konstitueret af et element i dens konstitutive ydre, da det lyder ‘vi kan ikke fungere’ (uden ordentlig databehandling). Denne del pointerer, hvad konsekvensen af ikke at håndtere personoplysninger ordentligt er.

Diskursen *Forbedret persondatabehandling* artikuleres også af privatlivsaktivist Christian Panton, hvor han lægger vægt på, at moralske overvejelser styrer virksomheders ageren: “Jeg mærker personligt, at alle virksomheder tager det her [GDPR] *enormt seriøst*, og forsøger at *gøre det rigtig godt*... [...] langt de fleste har *hjertet på det rigtige sted* og har en *forståelse* for, hvorfor det her er *vigtigt*” (Kjærulff, 2018: 10:00). Momenterne i citatet vidner først om virksomhedernes opfattelse af vigtigheden og seriøsiteten af *databehandling* og tilskrives senere den mening, at når virksomhederne *har hjertet på det rette sted*, vil de behandle data ordentligt og følge den nye forordning.

4.1.1.3 Ingen forbedring af persondatabehandling

Modsat diskursen *Forbedret persondatabehandling* identificerer vi en antagonistisk diskurs hertil om, at GDPR ikke øger beskyttelsen af persondata. Den artikuleres her af it-advokaten Martin von Haller Grønbæk:

Det er alle mulige konsulenter ligesom mig, nu er jeg advokat ikke, som tjener penge på at skulle sikre, at de virksomheder, som nu bliver pålagt de her ting, lever op til det. Jeg tror *ikke*, at det *tjener ret mange flere*. Virksomhederne skal bruge en masse penge, og

vi borgere bliver *ikke mere beskyttet*, end vi i virkeligheden var i forvejen. Så det er endnu et eksempel på, at konsulenter tjener penge, når man laver uhensigtsmæssig regulering. (Kjærulff, 2018: 38.00)

Momenterne i citatet viser, at i forhold til *databehandling* forbindes GDPR med *ikke mere beskyttet*. Da GDPR i denne artikulation blot anses for at være en arbejdsgevinst for konsulenter, anses GDPR her for at være en uhensigtsmæssig regulering. Denne artikulation taler ind i og former en antagonistisk diskurs, som ikke er særlig udtalt i den offentlige debat i Danmark.

Opsummerende identificerer vi diskursen GDPR *som en arbejdsbyrde* som den hegemoniske diskurs i diskursordenen om *Behandling af persondata*. Men også diskursen *Forbedret persondatabehandling* udtrykkes af flere forskellige aktører og står centralt i den offentlige debat om GDPR som værende en omfattende arbejdsopgave. Omvendt findes en antagonistisk diskurs til denne, hvori det ligger, at GDPR ikke forbedrer beskyttelsen af persondata for borgere og tilmed kun er en arbejdsgevinst for konsulenter.

4.1.2 Teknologiregulering

I tæt relation til diskursordenen *Behandling af persondata* identificerer vi en diskursorden, der omhandler *Teknologiregulering*. I denne diskursorden lader vi diskurser indgå, der på den ene side argumenterer for prækautionistiske forhold, der er mere skeptiske over for implementeringen af teknologi, mens andre er mere proaktionistiske, altså tilhængere af en ureguleret teknologi.

4.1.2.1 GDPR besværliggør udviklingen

I forlængelse af diskursen om *GDPR som en arbejdsbyrde* analyseret ovenfor, ser vi en diskurs udtalt af enkelte aktører om, at *GDPR besværliggør udviklingen*, da den svækker virksomheders udviklings- og konkurrenceevne. Denne diskurs ser vi blive artikulert af Dansk Erhverv (2018):

Men vi skal også være *varsomme*, når vi *pålægger* virksomhederne meget store *byrder*, som er *svære at løfte* og *tager ressourcer*, der i stedet kunne have været brugt på at

styrke og udvikle forretningen. Dermed er de forskellige byrder for erhvervslivet indirekte med til at *svække vores internationale konkurrenceevne*.

Nodalpunktet bliver her *implementering* og tilskrives mening gennem momenterne *pålægge byrde, svært at løfte, tage ressourcer* og *svække international konkurrenceevne*. Implementeringen af forordningen kommer derfor i et proaktionistisk og neoliberalt lys til at fungere som et indgreb i det frie marked, der svækker danske virksomheders internationale konkurrenceevne. Denne diskurs konstitueres af elementerne *styrke* og *udvikle forretningen*, som ses i citatet, og som står i kontrast til, hvordan *implementering* forstås i denne diskurs. Betydningen af nodalpunktet bliver altså forstærket gennem disse elementer.

Den samme diskurs udtrykkes også nedenfor af it-sikkerhedsekspert Jakob Wolffhechel:

Vi kommer til at bruge en *masse ressourcer* på at holde øje med en masse firmaer, og det kommer firmaerne til at *skulle betale* lige fra de store til de små, og i sidste ende er det *forbrugeren, der skal betale*. (Kjærulff, 2018: 7.10)

Nodalpunktet *implementering* får her tilføjet momenter, der betoner, at det er forbrugeren, der ender med at *skulle betale* for implementeringen af GDPR, hvilket skaber dårligere vilkår for forbrugeren på markedet. Denne diskurs står i antagonistisk forhold til diskursen om, at *GDPR giver et frit og konkurrencedygtigt marked*, som vi nu vil analysere.

4.1.2.2 GDPR giver et frit og konkurrencedygtigt marked

Denne diskurs fremstilles som, at "Der gælder *ét sæt regler for hele EU* [...]" (Europakommissionen, 2018b: 3) og "[...] med GDPR forsøger Bruxelles at *strømline lovgivningen*, så data kan blive den femte ting, der *frit* skal kunne *bevæge* sig på EU's indre marked – ligesom varer, mennesker, tjenesteydelser og kapital i dag kan" (Kulager, 2018).

Nodalpunktet i denne diskurs er igen *implementering* og tilskrives mening gennem momenterne: *et sæt regler, hele EU, strømline lovgivningen* og *fri bevægelighed*. Hermed bliver den flydende betegner, *GDPR*, i denne diskurs konnoteret med en afbureaukratisering og et friere marked. Det er interessant, at denne diskurs baserer sig på samme neoliberale perspektiv som *GDPR besvær-*

liggør udviklingen, men *implementering* ses her som en fordel for markedets aktører, herunder også forbrugeren.

Netop forbrugeren får ifølge den institutionelle aktør, Europakommissionen, bedre vilkår, da det “At kunne *flytte* oplysninger gør det *lettere* for dig at få *adgang* til andre markeder og udbydere, så du har *flere valgmuligheder*” (2018b: 17). Ækvivalenskæden *flytte*, *lettere*, *adgang* og *flere valgmuligheder* bliver dermed de koncepter, der i denne diskurs forbindes med nodalpunktet *implementering*. Borgeren bliver altså interPELLeret ind i en subjektposition som værende både borger, forbruger og implicit også selvstændig producent og sælger af sine data på markedet. Denne flertydige rolle vil vi tage op i diskussionsafsnit 5.1.1 under overskriften ‘Er vi borgere eller forbrugere?’.

Vi identificerer i denne diskurs et andet nodalpunkt *konkurrencefordel*, der får tilskrevet mening i dette citat fra Dansk Industri: “Det gør nemlig datasikkerhed til et *konkurrenceparameter*, som *europæiske* – og *danske* – virksomheder kan *vinde markedsandele* med [...]” (Petersen, 2018). De markerede momenter vidner om, at GDPR i denne diskurs ses som et parameter, der kan bruges af europæiske virksomheder til at markedsføre sig i forhold til datasikkerhed.

I Børsen artikuleres det som en international fordel for EU og europæiske virksomheder over for USA: “Ikke desto mindre er *amerikanske virksomheder og lovgivere* nu *bundet af*, at **EU** var *først* med en lovgivning som **USA** skal *rette sig efter*” (Rud, 2018). I denne artikulation bliver nodalpunktet *konkurrencefordel* sat i et internationalt politisk og økonomisk perspektiv, hvor det at EU er først, binder USA til at rette sig efter EU’s forordning. GDPR anses derfor som en konkurrencefordel, der er sikret politisk, og som vil have betydning for EU-virksomheders konkurrencedygtighed internationalt langt ud i fremtiden, fordi ikke-EU-virksomheder nu skal *rette sig efter* EU’s regler.

4.1.2.3 Behov for regulering

Inden for diskursordenen Teknologiregulering vil vi også analysere en diskurs om, at der er behov for regulering af brugen af persondata. Nodalpunktet i denne diskurs er *regulering*, og diskursen artikuleres her af Europakommissionen: “Afsøringerne om *Facebook/Cambridge Analytica* viser, at EU har *truffet det rette valg* ved at foreslå og gennemføre en ambitiøs databeskyttelsesreform gennem den generelle forordning om databeskyttelse” (2018a: 1). *Regulering* får betydning gen-

nem momenterne: *Facebook, Cambridge Analytica* og *truffet det rette valg*, hvormed GDPR legitimeres i diskursen.

Rikke Frank Jørgensen, forsker ved institut for menneskerettigheder, nævner også Cambridge Analytica: "Diskussionen er *kommet meget bredere ud* så at sige. Især sådan noget som *Cambridge Analytica-skandalen*, måske endnu mere end databeskyttelsesforordningen, for mange mennesker har været en *øjeblik*" (Kjærulff, 2018: 50.50). Her ses behovet for regulering igen i lyset af, at databehandling er blevet et mere udtalt emne.

Europakommissionen artikulerer, at dette behov også skyldes, at mange aktiviteter i dag foregår online: "*Vi deler stadig flere af vores personoplysninger*, for eksempel gennem netbank, shopping, sociale medier eller elektroniske selvangivelser. EU's generelle forordning om databeskyttelse (databeskyttelsesforordningen) hjælper dig med at tage kontrol over disse oplysninger [...]" (2018b: 3). Her får nodalpunktet *regulering* mening i det, at vi deler flere personoplysninger end tidligere, og der er derfor et behov for regulering. I citatet ser vi også diskursen, *GDPR som empowerment*, som vi vil analysere i afsnit 4.1.4.1.

Vi identificerer også nodalpunktet *datakapitalisme* i diskursen *Behov for regulering*. I følgende citat fra Zetland artikuleres det, hvordan GDPR håndterer *datakapitalismen*: "det [er] vigtigt for EU at *skabe tillid* til, at de, der behandler og opbevarer persondata, *gør det forsvarligt*. Hvorfor? Fordi data har potentialet til at være *meget indbringende*" (Kulager, 2018) og af formand for IT-Politisk forening Jesper Lund: "De [Google og Facebook] er kommet med en *forretningsmodel* fra USA som dybest set er *ulovlig* i Europa [...] Det bliver *nødt til at stoppe nu*" (Kjærulff, 2018: 16.45).

Nodalpunktet *datakapitalisme* får i disse citater mening gennem momenterne *skabe tillid, forsvarligt, meget indbringende, ulovlig forretningsmodel* og *nødt til at stoppe nu*. Datakapitalismen forstås i denne diskurs som værende en ulovlig forretningsmodel, der ikke kan fortsætte. Diskursen, der indeholder denne konflikt mellem datakapitalisme og GDPR, bliver også artikuleret af Rikke Frank Jørgensen:

Der er en *grundkonflikt* mellem en forretningsmodel baseret på *så meget data som muligt om den enkelte*, fordi der er *flere penge jo mere information* på den ene side, på den anden side det databeskyttelseskompleks vi står og taler om, hvor et grundprincip

er, at der skal indsamles så lidt data som muligt og til konkrete specifikke formål [...] Det kan ikke nytte noget, at vi siger til de virksomheder, der er baseret på *massiv dataindsamling*, at de bare kan justere en lille smule i deres *forretningsbetingelser*. (Kjærulff, 2018: 14.20)

Citatets momenter er *grundkonflikt*, *så meget data som muligt om den enkelte*, *flere penge jo mere information*, *massiv dataindsamling* og *forretningsbetingelser*. Nodalpunktet *datakapitalisme* tillægges dermed den mening, at det er et grundlæggende problem, at denne forretningsmodel vil indsamle så meget data som muligt, og at GDPR er i stand til at løse dette problem. Vi bearbejder dette grundprincip yderligere i diskursordenen *Rettigheder*.

Opsummerende, ser vi diskursen *Behov for regulering* som hegemonisk i den offentlige debat. Diskursen får GDPR den mening, at forordningen både efterkommer et behov for regulering grundet misbrug af persondata og samtidigt fungerer som et opgør med og en udfordring af en vildsluppen datakapitalisme, som GDPR skal og kan tæmme og håndtere.

4.1.2.4 GDPR har afskrækkende straffe

Vi vil nu afdække en sidste diskurs fra diskursordenen *Teknologiregulering*, der omhandler de afskrækkende sanktionsmuligheder i GDPR. Diskursen er knyttet til diskursen om, at GDPR medfører *Forbedret persondatabehandling*, men har et strafrelateret nodalpunkt. Denne diskurs bliver her artikulert af Europakommissionen: "Databeskyttelsesmyndigheden har en række *sanktionsmuligheder* over for organisationerne, herunder at *suspendere* eller *stoppe databehandling* og *give en bøde*" (2018b: 18). I diskursen er nodalpunktet *sanktionering*, som får mening gennem en ækvivalenskæde bestående af momenterne *muligheder*, *suspendere*, *stoppe databehandling* og *give bøde*. Denne artikulation nævner de forskellige sanktionsmuligheder, GDPR giver, der reelt spænder fra påtaler til suspendering af databehandling til bødestraf.

Særligt bødestrafen ser vi spille en stor rolle i denne diskurs, hvorfor *bøde* bliver et andet nodalpunkt i denne diskurs. Det tilskrives mening gennem disse artikulationer fra henholdsvis Zetland og Børsen:

Lever man ikke op til reglerne, er bødestrafen på op til *150 millioner kroner* eller *4 procent af den årlige globale omsætning*, alt efter hvad der er højest. For en techgigant som Google vil sidstnævnte *bøde* være i omegnen af *3 milliarder kroner*. (Kulager, 2018)

[...] til gengæld er lovgivningen *udstyret* med sanktionsmuligheder, der gør det *meget dyrt* for virksomheder, der ikke lever op til kravene, skulle de blive opdaget og *straffet*. (Rud, 2018)

Momenterne er her: *150 millioner kroner, 4 % af global omsætning, 3 milliarder kroner, meget dyrt og straf*, som vidner om, at der i denne diskurs er et stort fokus på bødens omfang. Det kommer til at fremstå afskrækkende, hvilket også ytres af Dansk Industri: "Det er først nu, at det [datasikkerhed] blev taget *rigtig alvorligt* med *forhøjede bøder og sanktioner*" (Petersen, 2018).

Sammenfattende indeholder diskursordenen Teknologiregulering modstridende diskurser om, hvorvidt *GDPR besværliggør udviklingen* både økonomisk og teknisk, eller om *GDPR giver et frit og konkurrencedygtigt marked*. I begge diskurser er fokus på indtjeningsmulighederne ved GDPR, men GDPR's effekter kalkuleres henholdsvis negativt og positivt. I diskursordenen ser vi også en hegemonisk diskurs om, at der er et *Behov for regulering* på området grundet en teknologidetermineret digitalisering og flere sager om misbrug af persondata. Endnu en diskurs inden for diskursordenen er GDPR's afskrækkende straffe, hvori det antages, at virksomhederne af den grund tager GDPR seriøst.

4.1.3 Rettigheder

I diskursordenen *Rettigheder* har vi samlet de artikulationer, der omhandler rettighedsaspektet ved GDPR. Empirien fra de analyserede aktører i den offentlige debat ser primært GDPR som en forordning, der har en positiv indvirkning på befolkningens rettigheder. Vi identificerer kun én diskurs her, som vi vælger at kalde *GDPR giver nye rettigheder*, der derfor fremstår som en hegemonisk diskurs i denne diskursorden. Dog anser vi diskursen *Ingen forbedring af persondatabehandling* som en antagonistisk diskurs i det konstitutive ydre til diskursen i denne diskursorden.

4.1.3.1 GDPR giver nye rettigheder

I denne diskurs giver GDPR borgerne nye og “*STYRKEDE RETTIGHEDER*” (Europakommissionen, 2018a: 3). Diskursens nodalpunkt er *styrkede rettigheder*, og i fortolkningen af GDPR nedenfor tillægger de institutionelle aktører, Datatilsynet, Erhvervsstyrelsen, Justitsministeriet & Digitaliseringsstyrelsen, *styrkede rettigheder* en bestemt betydning (2017: 13):

Databeskyttelsesforordningen indeholder i kapitel 3 regler, som giver den *enkelte registrerede* en *række* rettigheder over for de myndigheder, virksomheder, foreninger m.v., som behandler oplysninger om den pågældende. Reglerne har til formål at *styrke den enkelte persons retsstilling*, bl.a. ved at skabe *åbenhed* omkring behandlingen af oplysninger og ved at give registrerede personer *adgang* til at *gøre indsigelse* over for nærmere bestemte former for behandling af oplysninger

De *vigtigste* rettigheder er:

- Retten til at *modtage oplysning* om en behandling af sine personoplysninger (*oplysningspligt*)
- Retten til at få *indsigt* i sine personoplysninger (*indsigtsret*)
- Retten til at få urigtige personoplysninger *berigtiget* (*retten til berigtigelse*)
- Retten til at få sine personoplysninger *slettet* (*retten til at blive glemt*)
- Retten til at *gøre indsigelse* mod at personoplysninger anvendes til direkte markedsføring
- Retten til at *gøre indsigelse* mod automatiske individuelle afgørelser, herunder *profilering*
- Retten til at *flytte* sine personoplysninger (*dataportabilitet*)

I citatet ser vi momenter såsom: *styrke den enkelte persons retsstilling, åbenhed, adgang, indsigelse, indsigtsret, og retten til...* De giver tilsammen rettighederne betydning i diskursen som værende styrkede og mangeartede for den enkelte. Den samme meningstilskrivelse af *styrkede rettigheder* ses her fra Europakommissionen: “De [bestemmelserne i GDPR] medfører *en række forbedringer* med henblik på at *håndtere krænkelse af retten til databeskyttelse fremover*” (2018a: 1).

Diskursen som den fremstilles af de offentlige institutioner Europakommissionen og Datatilsynet et al., ses også hos andre aktører i den offentlige debat herunder DR i artiklen med rubrikken: “Nu får du *helt nye digitale* rettigheder på *internettet*” (Rathcke Jensen, 2018) og i brødteksten i artiklen: “Loven kommer til at gælde for *alle europæere*, som den giver en *hidtil uset beskyttelse* af *digitale data*” (ibid.). Tænk fremstiller også diskursen: “På den måde gør loven det *klart*, hvad du har af rettigheder. Den siger også, hvad du skal *forvente* og *kræve* af en virksomhed eller myndighed, som indsamler oplysninger om dig” (Olstrup, 2018).

GDPR forbindes ovenfor med at tildele *helt nye, hidtil usete, klarhedsskabende, digitalt beskyttende og for alle europæer-gældende rettigheder*. Denne diskurs om *styrkede rettigheder* ses også i citaterne af Jesper Lund og Rikke Frank Jørgensen nedenfor, hvor rettighederne i GDPR artikuleres som en menneskeret, der er helt grundlæggende for borgeren:

Retten til privatliv og retten til databeskyttelse er en *grundlæggende* ret i Europa. Det er en *menneskeret*. Og der er ikke nogen tilsvarende, grundlæggende ret til at overvåge os alle sammen for at tjene penge på os. (Kjærulff, 2018: 16.30)

Forordningen fastslår i tråd med EU’s charter, at retten til *privatliv og databeskyttelse*, er *grundlæggende* rettigheder, som vi *alle* har som *borgere*. (Kjærulff, 2018: 10.30)

I disse citater får *styrkede rettigheder* givet mening som værende: *grundlæggende, menneskeret, privatliv, databeskyttelse og alle borgere*. De gør nodalpunktet til noget helt basalt for mennesket i samfundet, der øger privatlivet og databeskyttelsen. Omvendt konstitueres diskursen af et element, hvor det er legitimt at tjene penge på data.

Vi placerer diskursen *GDPR giver nye rettigheder* alene i diskursordenen *Rettigheder*, da vi vurderer, at der ikke er andre diskurser, der kæmper mod denne diskurs inden for denne diskursorden. Den kommer dermed til at fremstå hegemonisk, hvilket kan skyldes, at den baserer sig på demokratiske principper omkring lighed for mennesker (EU-borgere), menneskerettigheder og fornuft. Dog bliver nogle af disse koncepter udfordret inden for diskursordenen *Engagement*, hvor menneskets universelle fornuft udfordres.

4.1.4 Engagement

Et centralt tema i den offentlige debat er borgernes og forbrugernes engagement, altså interesse, holdning og adfærd, i forbindelse med GDPR. I diskursordenen *Engagement* identificerer vi en hegemonisk diskurs, *GDPR som empowerment*, som er tæt forbundet med diskurser om, at *Samtykker bliver informeret*. En antagonistisk diskurs er *Samtykker er fortsat illusoriske*, som kun fremstilles perifert i den offentlige debat.

4.1.4.1 GDPR som empowerment

Vi identificerer *GDPR som empowerment* som en hegemonisk diskurs i den offentlige debat. Empowerment forstår vi her, som begrebet defineres i Cambridge Dictionary: “The process of gaining freedom and power to do what you want or to control what happens to you” (2019). Individet anses altså for at få tildelt styrke og rettigheder, og som en proces hvor individet ikke bliver påvirket af magt, men derimod får magt. Vi vil i afsnit 4.2.3.3 i analysen af fokusgrupperne vende tilbage til denne udlægning af empowerment og problematisere den ved hjælp af Foucault (1977) og artikulationerne i fokusgrupperne.

GDPR som empowerment artikuleres her af Europakommissionen i en publikation med rubrikken “Det er *dine oplysninger* - tag kontrol over dem” (2018b: 1) og “EU’s generelle forordning om databeskyttelse (databeskyttelsesforordningen) *hjælper dig* med at tage *kontrol* over disse oplysninger gennem *flere centrale rettigheder* [...]” (ibid.: 3).

I citaterne ses, hvordan den direkte tiltaleform ved brug af ‘du’ sammen med momenterne: *dine oplysninger*, *hjælper dig*, *centrale rettigheder* giver nodalpunktet *rettigheder* mening i form af empowerment af borgeren. Vi identificerer også et andet nodalpunkt, *kontrol*, der er vigtigt for meningstilskrivelsen i diskursen *GDPR som empowerment*. Vi ser også dette nodalpunkt fremstillet af blandt andet Tænk: “Databeskyttelsesloven skal derfor give dig *bedre kontrol* over dine egne oplysninger” (Olstrup, 2018) og DR: “Man skal *vide*, hvad der foregår og *forstå*, hvad virksomhederne skal bruge ens oplysninger til, og at man *selv har kontrol* over dem” (Rathcke Jensen, 2018). Her kædes *kontrol* sammen med *vide*, *forstå* og *selv have kontrol*.

Der forudsættes altså en videnstilegnelse af borgeren og forbrugeren, og forbrugeren bliver igen i direkte tiltaleform rådet til at: “[...] bruge to minutter på at *læse aftalerne*, så du *ved*, hvad der

faktisk sker med dine data” (Rathcke Jensen, 2018) og ligeledes af Europakommissionen: “EU’s databeskyttelsesregler giver dig mere kontrol over dine personoplysninger, og det betyder, at du *trygt* kan shoppe, dele og surfe på nettet. *Sæt dig ind i dine rettigheder og tag kontrol*” (2018b: 20). I disse citater bliver det ekspliciteret, at en forudsætning for, at GDPR giver kontrol er, at man - eller du - interPELLERES ind i subjektpositionen som fornuftig borger og forbruger og sætter sig/dig ind i de nye rettigheder.

Diskursen *GDPR som empowerment* ses også fremstillet af Zetland: “[...] GDPR er et *stort slag* for *forbrugerne*” (Kulager, 2018) og DR: “EU-loven GDPR *giver* for første gang alle 430 millioner *europæiske internetbrugere nøglerne* til deres digitale liv” (Rathcke Jensen, 2018). Hermed får nodalpunktet *rettigheder* yderligere tilføjet momenterne: *stort slag for forbrugerne* og *giver europæiske internetbrugere nøglerne*, der udvider diskursen *GDPR som empowerment* af de europæiske forbrugere. Subjektpositionen, forbruger, artikuleres og interPELLERES som herre i eget hus idet hun har fået nøglerne.

GDPR som empowerment kommer til udtryk i radioudsendelsen Aflyttet på Radio24syv, hvor talsperson for Foreningen imod Ulovlig Logning, Rasmus Malver, artikulerer: “Jeg kan sige *slet det, glem det*, forsvind! [...] *fjern* mig fra jeres *ækle registre*” (Kjærulff, 2018: 6.20) og “Det er *rigtig godt*, nu får vi *vækket folk*” (ibid.: 19.00). Rasmus Malver taler her ud fra subjektpositionen, som diskursen *GDPR som empowerment* lægger op til: den kritiske og fornuftige borger og forbruger. Rikke Frank Jørgensen artikulerer her, at det ikke er givet, at denne empowerment-interPELLATION vil lykkes: “*Data er dine*, det er *dig* der skal være i *kontrol*, så det spændende er så nu, om vi som *individer*, som *borgere*, som *forbrugere* har *mod* på at tage den *opgave* på os (Kjærulff, 2018: 10:30). Hermed tilføjes, at der er tale om en *opgave*, og der fremstilles altså en pris for denne empowerment, nemlig at man som borger og forbruger skal sætte sig ind i GDPR.

4.1.4.2 Samtykker bliver informeret

En diskurs vi identificerer i den offentlige debat i diskursordenen *Engagement* er diskursen *Samtykker bliver informeret*, hvor *samtykkeerklæringer* er nodalpunkt. Den fremstilles her af Europakommissionen: “Brugerne vil skulle give *udtrykkeligt samtykke*, inden deres data kan bruges af en virksomhed. Tavshed er ikke lig samtykke” (2018a: 1). Hermed bliver nodalpunktet kædet sammen

med *udtrykkeligt samtykke*, mens elementet tavshed, der før gjaldt som samtykke, nu ikke længe er nok.

I forlængelse heraf forbindes GDPR med “MERE GENNEMSIGTIGHED” (Europakommissionen, 2018a: 2) omkring brugen af personoplysninger. Vi ser også Europakommissionen tilskrive *samtykkeerklæringer* mening her:

Når organisationer behandler dine oplysninger, skal de give dig *klar information* om brugen af dine oplysninger [...] Denne information skal fremlægges i et *tydeligt og almindeligt sprog*. [...] Ved indsamling af dine oplysninger skal en virksomhed *fortælle* dig, hvilket *formål* dine oplysninger vil blive brugt til. (2018b: 5)

Her ækvivaleres *samtykkeerklæringer* med momenterne: *klar information, tydeligt, almindeligt sprog, fortælle* og *formål*. GDPR bliver i denne diskurs forbundet med *Samtykkeerklæringer*, der gør det lettere at forstå, hvornår virksomheder bruger borgerens oplysninger. Denne diskurs italesætter Christian Panton også: “Jeg får et *overblik* over, hvem der behandler mine data” (Kjærulff, 2018: 9.30), hvor *overblik* bliver et moment, der giver *samtykkeerklæringer* mening. GDPR bliver i denne diskurs derfor noget, der skal sikre transparens for borgeren og forbrugeren forstået som et tiltag, der skaber tillid og åbenhed om beslutninger. Denne opfattelse af transparens vil vi problematisere i diskussionsafsnit 5.1.4.

Diskursen *Samtykker bliver informeret* konstitueres af, hvordan der hidtil er blevet set på *samtykkeerklæringer*. Det artikuleres her af henholdsvis Tænk og DR:

Vilkår og betingelser kender du sikkert som lange og kringlet. Ofte ender du med at acceptere dem, uden at have læst dem, fordi de er så lange og svære at forstå. Med de nye regler skal det være *lettere for dig at gennemskue*, hvad du siger ja til [...] (Olstrup, 2018)

De [juridiske aftaler] er jo megakomplekse, men noget af det nye er, at vilkår skal være *til at forstå*. Det er slut med de 40 siders volapyk, som er efterfulgt af en klikboks, som man skal sætte et hak i [...] (Rathcke Jensen, 2018)

Elementerne, der konstituerer diskursen om, at *Samtykker bliver informeret* ovenfor er: lange, kringlet, ulæst, svært forståeligt, megakompleks og 40 siders volapyk. De vidner om besværet forbundet med at forstå samtykker, som det nu er slut med ifølge de to citater. I stedet får *samtykkeerklæringer* i denne diskurs tilskrevet mening som værende *til at forstå og lettere at gennemskue*.

I samme diskurs organiserer andre momenter *samtykkeerklæringer* anderledes, hvor nodalpunktet får et kommunikativt præg: “[...] det er i høj grad en *kommunikationsopgave* at *formidle* kedeligt stof på en *enkel og letforståelig* måde” (Gotved, 2018). *Samtykkeerklæringer* ses med momenterne i denne kontekst som en kommunikationsopgave, der drejer sig om formidling. Formidlingen kan dog alligevel vise sig at blive omfattende og svært forståelig, som er den mening den antagonistiske diskurs *Samtykker er fortsat illusoriske* forsøger at tilskrive nodalpunktet.

4.1.4.3 Samtykker er fortsat illusoriske

I denne antagonistiske diskurs forsøges det ligeledes at give nodalpunktet *samtykkeerklæringer* en bestemt mening. Diskursen er sjældent fremstillet, og vi ser den kun artikuleret af ikke-institutionelle aktører, blandt andet her af Thorleif Gotved: “Fx er jeg, når jeg er blevet bedt om at kigge organisationers dokumentation igennem, gang på gang stødt på tekster, som er blevet ramt af *volumensyge*. [...] forfatteren dermed har sikret sig, at de *næppe bliver læst*. Nogensinde” (Gotved, 2018). Citatets markerede momenter vidner om, at *samtykker* i denne diskurs tilskrives mening med ord som *volumensyge* og *næppe bliver læst*.

Også IT-advokaten Martin von Haller Grønbæk artikulerer diskursen i Radio24syv:

Et kernebegreb i den her lovgivning [GDPR]: Du giver samtykke, hvis du giver samtykke, så må andre bruge din data [...] Men det samtykke er efter min opfattelse en hel åbenbar *illusion*, at man giver, fordi der er *ikke* tale om, at det samtykke på nogen måde er *oplyst*. Der er *ingen, der læser* de dokumenter, som er grundlaget for samtykket, altså det du siger ja til [...] Enten når du modtager noget, så siger du bare, det *gider jeg ikke at læse*, så giver jeg ikke mit samtykke, eller så trykker man fuldstændig *automatisk* på ‘ja, jeg giver samtykke’ [...] (Kjærulff, 2018: 38.45)

Momenterne i citatet viser, at *samtykkeerklæringer* yderligere får mening ved at forbindes med: *en illusion, uoplyst, ingen der læser, gider ikke læse det og automatisk ja*. Derved kæmper ækvivalenskæden i denne diskurs en kamp om at give GDPR og *samtykkeerklæringer* en betydning, som noget ingen gider at læse, automatisk accepterer og derfor er en åbenbar illusion.

Direktør for TellaConsultants, Filmon Gebru, nævner også på Radio24syv, at når man fremover præsenteres for et samtykke: “[...] går man *selvfølgelig* bare ned i bunden og *trykker agree*” (Kjærulff, 2018: 33.20). I citatet ses det, at det tages som en selvfølge, at samtykket ikke bliver læst.

Sammenfattende identificerer vi i diskursordenen *Engagement* en hegemonisk diskurs i den offentlige debat i Danmark om, *GDPR som empowerment* af borgeren og forbrugeren, der interPELLERES ind i rollen som kritisk forbruger, der får kontrol og magt over sine egne persondata med GDPR. I relation til denne diskurs ser vi diskursen *Samtykker bliver informeret*. I antagonistisk forhold til disse diskurser er diskursen *Samtykker er fortsat illusoriske*, hvor det fremføres, at GDPR ikke har givet øget kontrol og empowerment til borgeren og forbrugeren, da de stadig agerer som hidtil.

4.1.5 Sammenfatning af diskurser i den offentlige debat

Vi har i analysen identificeret diskurserne inden for de fire diskursordener *Behandling af persondata*, *Teknologiregulering*, *Rettigheder* samt *Engagement*, som de artikuleres i og på tværs af de udvalgte indlæg i den offentlige debat i Danmark.

I diskursordenen *Behandling af persondata* ser vi *GDPR som en arbejdsbyrde* som den hegemoniske diskurs. Diskursen udtrykkes fra flere forskellige aktører og står centralt i den offentlige debat om GDPR som værende en omfattende arbejdsopgave. Samtidigt ses GDPR også som værende i stand til at ændre på virksomheders databehandling i den dominerende diskurs *Forbedret persondatabehandling*. I det konstitutive ydre til disse to diskurser findes en antagonistisk diskurs, der er mindre italesat om, at GDPR ikke forbedrer beskyttelsen af persondata for borgere og tilmed kun er en arbejdsgevinst for konsulenter.

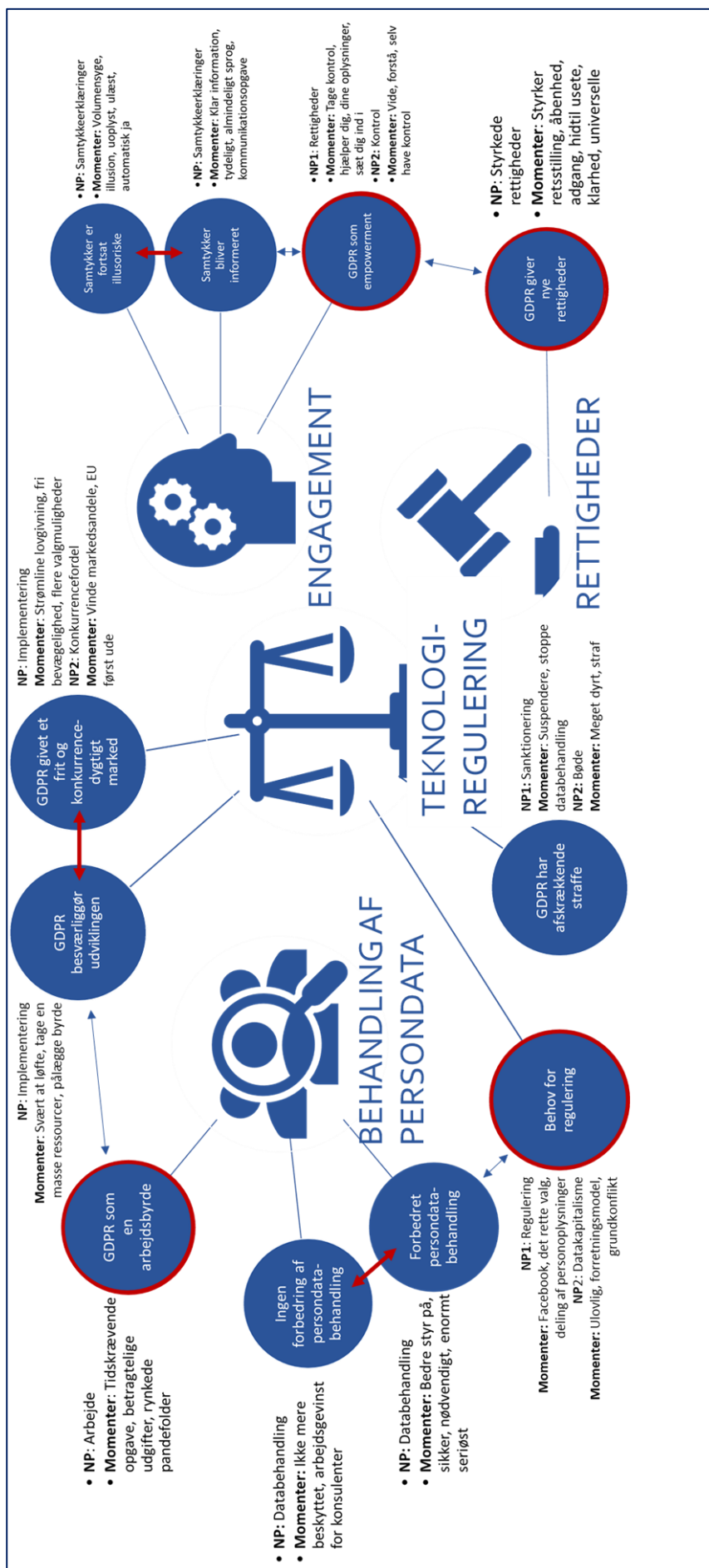
Diskursordenen *Teknologiregulering* indeholder modstridende diskurser om, hvorvidt *GDPR besværliggør udviklingen*, eller om *GDPR giver et frit og konkurrencedygtigt marked*. I begge diskurser er indtjeningsmulighederne ved GDPR centrale, men artikulerer GDPR's effekter henholdsvis negativt og positivt. I diskursordenen *Teknologiregulering* identificerer vi også en hegemonisk diskurs om, at der er et *Behov for regulering* på området grundet en øget digitalisering og flere sager om misbrug af persondata. Endnu en diskurs i denne diskursorden er GDPR's afskrækkende straf, som kædes sammen med, at virksomhederne af den grund tager GDPR seriøst.

Diskursen *GDPR giver nye rettigheder* fremstår hegemonisk i diskursordenen *Rettigheder* og baserer sig på hegemoniske, demokratiske principper omkring lighed for mennesker (EU-borgere), menneskerettigheder og fornuft. Dog ser vi, at nogle af disse koncepter udfordres inden for diskursordenen *Engagement*, hvor menneskets universelle fornuft betvivles. Det sker i den antagonistiske diskurs *Samtykker er fortsat illusoriske*, der pointerer, at GDPR ikke har givet øget kontrol og empowerment af borgeren og forbrugeren, da de agerer som hidtil.

Ikke desto mindre er den dominerende diskurs i diskursordenen *Engagement* i den offentlige debat *GDPR som empowerment* af borgeren og forbrugeren, der i denne diskurs interPELLERES ind i rollen som kritisk og får kontrol og magt over sine egne persondata med GDPR. I relation til denne diskurs fremstilles, at samtykket bliver informeret, forståeligt og mere transparent i diskursen *Samtykker bliver informeret*.

4.1.5.1 Model over GDPR-diskurser i den offentlige debat

Vi har i den følgende model lavet en forsimplet og 'fastfrosset' illustration af, hvordan vi ser de forskellige diskursordener og diskurser, og som illustrerer, hvordan diskurserne relateres, konstitueres og står i antagonistisk forhold til hinanden. Den viser også, hvordan nodalpunkterne forsøges kapret og tilskrevet en anden mening i de forskellige diskurser med momenter. Vi har forkortet nodalpunkt til NP, de blå cirkler symboliserer diskurser, mens diskurser med rød kontur er hegemoniske. Diskursordenen, hvori diskurserne befinder sig, er illustreret med ikoner uden afgrænsninger for at illustrere deres interdependens.

Figur 2. Model over GDPR-diskurser i den offentlige debat.

4.2 Diskursanalyse af fokusgrupper

I dette afsnit vil vi analysere diskurser som vi identificerer i interviewene af de tre fokusgrupper: pilotgruppen, gymnasiegruppen og den kritiske gruppe. De tre fokusgruppeinterviews har vi valgt at analysere samlet for at finde fælles og modstridende mønstre i de diskurser, der artikuleres i grupperne. Vi har på baggrund af dette udvalgt tre overordnede, interdependente diskursordener, som alle tre grupper taler ind i: *Teknologiregulering*, *Engagement* og *Arbejdsliv*. Diskursordenerne anser vi for at være centrale, hvori konkurrerende diskurser kæmper om at opnå hegemoni i og på tværs af de tre grupper. Diskurserne i de tre udvalgte diskursordener har alle *GDPR* som flydende betegner, da vores interesse i denne sammenhæng er de diskurser og artikulationer, der forsøger at fastfryse mening om *GDPR* i en borger- og forbrugerkontekst. Vi vil analysere, hvordan gruppernes dynamik, subjektpositioner og sammensætning bevirker, at én diskurs artikuleres på en given måde i én gruppe og anderledes i en anden.

Igen vil vi, hvor det er relevant, inddrage elementer fra det konstitutive ydre til at beskrive, hvordan den givne diskurs konstitueres, ikke kun af momenter i diskursen, men også af elementer i det konstitutive ydre. Ligeledes inddrager vi også i denne analyse, hvor det er relevant, supplerende teori til at beskrive og forklare en diskurs.

4.2.1 Teknologiregulering

I fokusgrupperne identificerer vi diskurser under en diskursorden, der beskæftiger sig med regulering af teknologi, hvorfor vi har kaldt denne *Teknologiregulering*. I denne diskursorden identificerer vi diskurserne: *Data har værdi*, *Behov for regulering* og *Ikke behov for regulering*. I de tre fokusgrupper diskuteres teknologiregulering ud fra forskellige forudsætninger og subjektpositioner. I den kritiske gruppe artikulerer Nikolaj, hvorfor værdien af data skaber behov for regulering og legitimerer GDPR:

Jeg tror, at der er brug for det... Min primære begrundelse til det er, der er ingen tvivl om at data for store virksomheder, det er det største aktiv, altså mere end økonomi og mere end finans, de tjener... Data er det vigtigste middel for dem [...] Så derfor tror jeg på, at der er brug for noget lovgivning, noget politisk initiativ til ligesom at overvåge, at de holder sig inden for nogle fastsatte regler og retningslinjer, for ellers tror jeg netop,

at det kan blive et problem... Med den data de indsamler om individer og om mennesker... (Bilag 5: 5)

4.2.1.1 Data har værdi

I alle tre fokusgrupper fremstiller deltagerne en diskurs, vi identificerer som dominerende, *Data har værdi*. Den artikuleres her idealistisk af Sebastian: “[...] data er faktisk noget der *vigtigt at beskytte*, *data er ikke gratis*, det er faktisk den måde, du *betaler for dine ydelser på*” (Bilag 5: 3). Via momenterne, der er markeret med kursiv i citatet, får data betydning som værende: *vigtigt at beskytte*, *ikke gratis* og et *betalingsmiddel*. Disse momenter centrerer sig om nodalpunktet *brugen af persondata*. Men på trods af at data har værdi, diskuterer deltagerne i den kritiske fokusgruppe, hvorvidt de vil benytte sig af rettigheden til at få indsigt i egne persondata hos en virksomhed:

Pauline: Jaja, men igen - gider man det?

Nikolaj: Jaa, det er jo netop dér, altså hvor meget *sætter du pris på* dine data?

Pauline: Ja. (Bilag 5: 15)

I alle tre grupper artikuleres diskursen om, at data har værdi også, dog med andre momenter end i den idealistiske artikulation af Sebastian, hvor han anser data som vigtigt at beskytte:

Gustav: Men også i den her verden, som vi lever i med sociale medier osv., kan man jo ikke undgå, at virksomheder vil have vores oplysninger, fordi det er *den måde, de tjener penge på* (Bilag 4: 12)

Sisse: [...] men folk bør også bare bruge *sund fornuft* og vide, at de *betaler med data* (Bilag 3: 15)

Pauline: Omvendt igen, det er jo et produkt, så det er jo bare *spillereglerne*, hvis du vil bruge produktet, så skal vi også *bruge dig*... (Bilag 5: 10)

Nodalpunktet *brugen af persondata* ækvivaleres med at være: *prissætning*, *spillereglerne*, *du er produktet*, *måde at tjene penge på* og *betalingsmiddel*.

Deltagerne taler ud fra en subjektposition, hvor de foretager en kalkule over værdien af deres data kontra den indsats, det ville kræve at engagere sig, men denne kalkule resulterer ikke i engagement: "Databehandling er ikke et konkurrenceparameter, og det burde det være i forhold til at det er jo egentlig det som vi leverer som *ydelse* mod at få gratis nyheder, som jo så ikke er gratis, men..." (Nikolaj, Bilag 5: 12). Dette citat fra Nikolaj viser, at præmissen om datakapitalismen accepteres som værende naturligt givet 'i den her verden', men at forbrugeren ikke selv er blevet en aktiv del af den og ikke har forstået at bruge den. Dette ses også i pilotgruppen, hvor Sisse artikulerer: "Fordi, ja vi har ret til vores data, og vi ejer vores data, men jeg ved sgu ikke helt, hvad jeg skal gøre med det ejerskab" (Bilag 3: 15).

4.2.1.2 Behov for regulering

Vi identificerer også en diskurs i fokusgrupperne om, at der er et behov for regulering af teknologi og teknologivirksomheder. Diskursen er særligt udtalt i den kritiske gruppe:

Nikolaj: Jeg tænker lidt en *naturlig udvikling*, på den udvikling som den udvikling teknologien og *globaliseringen* har medført, altså i form af Twitter, Facebook og andre sociale medier. Det er simpelthen *et behov*, som man er nødt til at imødekomme ved at lave nogle mere *skærpede regler*, som *tager hånd* om det.

Sebastian: I forlængelse af det, så synes jeg, det er særligt at notere sig, at det er *EU* der tager *initiativ* og er *progressive*, når der ikke sker noget i branchen af sig selv, og der heller ikke sker noget i de nationale... Og i øvrigt sjovt at der ikke er nogle andre, der har fulgt op på den måde i samme stil.

Pauline: Hvem skulle have fulgt op?

Sebastian: USA, altså lave nogle globale samarbejder, synes jeg kunne have været interessant. [...] Og at den måde man kan se det tydeligst på, det er jo ved at se hvor stor lobbyisme, der er imod det her. Og det siger for mig, et eller andet med der er nogle markeds kræfter, som prøver at modarbejde det, og det synes jeg egentlig måske er positivt, at nogen der prøver at *tage den kamp*. (Bilag 5: 2)

De markerede momenter i citatet, som giver nodalpunktet *regulering* mening er: *naturlig udvikling, globalisering, imødekommer et behov, skærpede regler, tage hånd om, EU, initiativ, progressiv, tage kampen*. Dermed får *regulering* en betydning som værende nødvendig i en globaliseret, teknologideterministisk verden. Samtidigt konstitueres diskursen af elementer i det konstitutive ydre som: markeds kræfter, selvregulering (den usynlige hånd) og lobbyisme fra en antagonistisk diskurs, hvor det frie marked er ideelt for udviklingen.

Senere i fokusgruppeinterviewet med den kritiske gruppe udvikler deltagerne via deres artikulationer denne diskurs, hvor vi ser *hindring af udviklingen* blive tilføjet som moment til nodalpunktet *regulering*:

Simon: Hvis man kan regulere det på en måde uden at *hindre* [udviklingen]... det, så ville det jo selvfølgelig være det bedste, men det kan man jo ikke

Nikolaj: Nej præcis

Simon: Så... en *balancegang*. (Bilag 5: 20)

Dette citat viser, hvordan deltagerne fortæller, at der skal være en *balancegang* mellem proaktionisme, hvor teknologien ikke bør reguleres, da det hindrer udviklingen og prækautionisme, hvor synet på teknologi er mere kritisk.

4.2.1.3 Ikke behov for regulering

Der bliver af flere deltagere i gymnasiegruppen italesat en antagonistisk diskurs til *Behov for regulering*, hvori det samme nodalpunkt *regulering* får tilskrevet en anden betydning. I citaterne nedenfor bliver regulering set i et negativt lys, der udspringer af den teknologideterministiske proaktionisme kombineret med en stor tiltro til de liberale markeds kræfter:

Gustav: Tag EU, deres reguleringer af internettet det gælder jo også kun inden for EU-landene, men jeg synes måske, at det er *forkert, at staten den blander sig* på lige netop de punkter, hvor de gør [...]

Tobias: Hvad skal man sige, det er jo også det der med, *hvordan skal man regulere internettet?* [...] Altså man kan jo altid regulere det, men *spørgsmålet er, om man kan*.

Det er jo også en meget god platform bare til *ytringsfrihed*, altså man kan diskutere alt, der er jo ikke rigtigt noget emne, man ikke kan snakke om [...] Spørgsmålet er bare, hvordan man skal gribe det an, og om man overhovedet kan det, altså *internettet er jo globalt*, det er jo ikke kun inden for EU eller USA. (Bilag 4: 2)

Og senere:

Moderator: Synes I personligt at Google og Facebook skal reguleres?

Tobias: Hmm, altså man giver jo selv samtykke, når man bruger det, kan man sige, så det er lidt *deres spilleregler*, man accepterer, når man bruger det, kan man sige, øhm

[...]

Søren: Ja, det er sådan... Lige med Google og Facebook dem følte man ligesom, at man havde sagt ja til og accepteret deres vilkår i hvert fald i forhold til persondata og sådan noget, det havde de ligesom fået nærmest *frit spil* med. (Bilag 4: 3)

Og senere:

Søren: Man kan sige, hver gang man laver en rettighed, bliver det mere *besværligt* for virksomhederne at *inkorporere* det i deres... (Bilag 4: 9)

I denne diskurs, *Ikke behov for regulering*, er momenterne: *forkert at staten blander sig, uregulerbart, ytringsfrihed, globalt internet, deres spilleregler, frit spil, besværligt og inkorporering*. Cita-terne viser, at deltagerne udtrykker en diskurs om, at internettet hverken *kan* eller *bør* reguleres - der er *Ikke behov for regulering*.

Sammenfattende identificerer vi i diskursordenen *Teknologiregluering* en diskurs om, at *Data har værdi*, men deltagerne vurderer værdien af data lavere end besværet forbundet med at engagere sig i, hvordan data behandles. I debatten om regulering af internettet ser vi to antagonistiske diskurser, hvor reguleringen på den ene side opfattes som progressiv og en nødvendighed i den kritiske gruppe, mens gymnasiegruppen udtrykker en proaktionistisk holdning til internettet, som de anser for at være uregulerbart.

4.2.2 Engagement

Denne diskursorden er central i alle tre fokusgrupper. Det er den diskursorden, hvor deltagerne i de tre grupper italesætter flest diskurser, og hvor GDPR bliver relateret direkte til deltagernes adfærd og holdninger i forbindelse med forordningen. Det sker blandt andet via diskurser om den reelle adfærd i forhold til den ideelle adfærd, empowerment og om, hvorvidt GDPR har skabt en holdningsændring eller ej hos borgeren og forbrugeren.

4.2.2.1 Reel adfærd

Reel adfærd er en diskurs vi identificerer i alle tre fokusgrupper. Den omhandler, hvordan deltagerne iagttager deres egen reelle adfærd i forbindelse med GDPR. Diskursen er omfattende og kompleks og indeholder flere nodalpunkter, som med deres respektive ækvivalenskæder skaber og transformerer diskursen. I det følgende vil vi gennemgå nodalpunkterne: *adfærd, brugervenlighed, samtykkeerklæringer og tillid*.

4.2.2.1.1 Nodalpunktet adfærd

I alle tre fokusgrupper relateres GDPR til cookie-samtykkeerklæringer, og især når spørgsmålene handler om dette aspekt ved GDPR, fremkommer et nodalpunkt, som vi kalder *adfærd*. Diskursen ses her artikuleret i den kritiske fokusgruppe:

Pauline: Det er også det *værste* egentlig, *vi trykker egentlig bare ok*, du kan jo egentlig godt lige ofte gå videre...

Lars: Ja...

Pauline: Sætte dine præferencer, *men det gør man jo ikke*, så man fortsætter egentlig bare lidt... Nu med samtykke... Men det er stadig meget det samme, der foregår, til en vis grad... (Bilag 5: 3)

Og senere:

Moderator: Hvad plejer I at gøre?

Pauline: Indstillinger

Simon: *Skynder mig* at trykke ok

[...]

Pauline: Jeg ville trykke på indstillinger

Lars: Jeg *trykker* ok

Nikolaj: Jeg trykker også ok

Moderator: Har I nogensinde læst den besked, der står her?

Nikolaj: Ja

Moderator: Hvad med jer andre?

Simon: Jeg tror, jeg gjorde det første gang... Bagefter har den heddet ok

Lars: Samme her

Sebastian: Jeg tror ikke, at jeg har læst den. (Bilag 5: 10)

Citaterne ovenfor viser, hvordan deltagerne fortæller om deres adfærd i forbindelse med GDPR. Der opstår lignende diskurser i de øvrige grupper, der viser, at deltagerne i det konkrete møde blot trykker 'ok', når de bliver mødt af en samtykkeerklæring (Bilag 3: 6; Bilag 4: 5). Nodalpunktet *adfærd* gives mening af momenter såsom: *trykker egentlig bare ok, det gør man jo ikke, ikke ændret det store og skynder mig*. Denne ækvivalenskæde skaber en diskurs om, at det forventes og er naturligt, at man klikker 'ok' uden at sætte sig ind i, hvad man klikker 'ok' til - endda i den kritiske fokusgruppe som det ses ovenfor.

For deltageren Paulines vedkommende ændrer hun undervejs i fokusgruppeinterviewet sin fremstilling af sin adfærd til at redigere sine cookie-indstillinger, så den kommer til at fremstå modstridende i forhold til udtalelserne fra de andre deltagere, som hun ellers i det tidligere citat tilslutter sig. Denne inkonsistens kan både være et tegn på, at hun ikke er bevidst om sin egen adfærd, mens det også kan vise, at hun interPELLERES ind i en subjektposition, hvor hun vil fremstå mere selvbevidst og rationel, som GDPR netop lægger op til.

Paulines inkonsistens kan relateres til, at mennesker handler ud fra deres *bounded rationality*, hvor hverdagsbeslutninger i høj grad baserer sig på automatiske, intuitive processer frem for egentlige bevidste og deliberative overvejelser (Kahneman, 2003). Denne adfærd fremstilles flere gange i de tre fokusgrupper:

Frederik: Altså, jeg ved ikke... Det virker sådan rimelig *besværligt* at finde ud af, hvad fanden de gerne må tage og måske sådan... Jeg ved ikke, hvordan jeg skulle *gide* at læse det altså bare sådan... For at vide præcis hvor meget de må tage, og hvad de må tage og sådan noget, ik? (Bilag 4: 7)

Citatet fra gymnasiegruppen viser, hvordan Frederik forbinder *adfærd* med momenter, der udtrykker besvær og ugidelighed. Hans reelle adfærd bliver derfor ikke at engagere sig, hvilket resulterer i, at han altid samtykker. For ham kommer det derfor til at fremstå rationelt ikke at sætte sig ind i GDPR, da informationsomkostningerne vurderes højere end værdien af hans personlige data. Dette ses også hos deltagerne i pilotgruppen, der mener, at det skal være let at gøre brug af sine rettigheder, før de reelt vil gøre brug af dem:

Moderator: Kunne I finde på at gøre brug af GDPR's muligheder? Altså de der rettigheder I så lidt tidligere.

Rune: Ja

Nikoline: Ja, det tænker jeg også

Moderator: Og hvordan ville I så konkret bære jer ad?

Sisse: Altså jeg ville nok ikke i nær fremtid, altså... Jeg ville ønske, at jeg lige gik hjem og ordnede det hele nu, men det kan da godt være en dag, at jeg lige kigger på det, men jeg kommer nok *ikke til det lige med det samme*. Altså det bliver ikke inden for de næste par måneder, tror jeg, at jeg gør brug af det. Men jeg vil sygt gerne! Altså sådan, jeg synes det er fedt, at man kan, men altså helt *realistisk* så er jeg nok ikke, ja, en der kommer til at gøre noget ved det, men det er fedt, I gør.

Rune: Jeg siger ikke, at jeg gør, men jeg kunne godt finde på det, altså det vi snakkede om før med at slette data, at hvis det er et sted, hvor jeg ikke længere er kunde, så kunne jeg godt finde på, *hvis det var let*, hvis der var en knap 'slet data om mig'

Sisse: Ja

Rune: Men hvis det var sådan noget med, at du skulle ringe ind, og du først skulle finde ud af, hvilke data har I om mig, og så bede om at få dem slettet altså. Man kan sige sådan, det ville være '*nice to*' at kunne det, men altså det skal virkelig være let, før at man gider, fordi...

Sisse: Nemlig (Bilag 3: 15-16)

Citatet viser, hvordan deltagerne artikulerer en diskurs om, at deres reelle adfærd står i antagonistisk forhold til deres ideelle adfærd. Den ideelle adfærd kommer til at fremstå som et element i det konstitutive ydre i diskursen *Reel adfærd*, der er med til at definere denne diskurs. Den ideelle adfærd fremstår dermed som en antagonistisk diskurs, der er så stærk, at den har interPELLeret deltagerne til, at de bør have en bestemt adfærd. Dette ses i deres umiddelbare svar på spørgsmålet om, hvorvidt de vil gøre brug af GDPR's muligheder, hvor deltagerne svarer ja. Diskursen om den ideelle adfærd må derfor have en stor, nærmest hegemonisk status i samfundet, som påvirker deltagerne som subjekter. Dette antagonistiske forhold mellem de to diskurser vil vi analysere i den komparative analyse afsnit 4.3.3 og diskutere yderligere i afsnit 5.2.

Diskursen *Reel adfærd* med *adfærd* som nodalpunkt bærer i høj grad præg af, hvad der forstås som værende den ideelle adfærd. Dette sker gennem elementerne i det konstitutive ydre, der er med til at definere, hvad diskursen om *Reel adfærd* ikke er. Disse elementer er: fedt at man kan, vil sygt gerne, gøre brug af det og finde på det. I kontrast hertil står momenterne fra citatet ovenfor: *ikke lige med samme, realistiske, hvis det var let* og '*nice to*' at kunne. Momenterne danner en ækvivalenskæde, der giver *adfærd* en mening, der lægger vægt på, hvordan deltagerne reelt forholder sig til de muligheder, GDPR giver, og at brugervenlighed er afgørende for, om de vil gøre brug af disse muligheder.

4.2.2.1.2 Nodalpunktet brugervenlighed

Brugervenlighed er netop endnu et nodalpunkt i diskursen om *Reel adfærd*, som deltagerne i fokusgrupperne relaterer til GDPR. Det kan ses i dette citat fra pilotgruppen, hvor deltagerne diskuterer samtykkeerklæringers udformning:

Rune: Hvis der nu er sat hak *på forhånd*, så skal du fjerne hakkerne. Så tror jeg, der er mange, der bare klikker accept.

Lea: Til alle?

Rune: Ja, fordi det er nemmere end at skulle fjerne tre hakker. Hvad kan det tage tre sekunder? Men... Det er stadig lige sådan... Jeg skulle bare lige læse den her

Lea: Men det er jo også lavet på sådan en måde, så at det er *mega irriterende*, at den bjælke er der. Så man vil jo bare *have den væk*. Så man trykker jaja...

Nikoline: Ja... (Bilag 3: 6)

Det ses også i det konkrete møde med BT's samtykkeerklæring i øvelse 1 i den kritiske gruppe:

Sebastian: Jeg synes, det der er *kritisabelt*, hvis jeg skal bruge mit forbrugerperspektiv, det er jo, at man *kun kan sige ok* [deltagerne er enige], der står ikke tilbagekald dit samtykke, du kan ikke trykke accept/ikke accept, og så gå videre, så det ligger implicit, at du kan tilbagekalde det, men du kan ikke bruge sitet så... Det *lægger ikke op til det*, med det du viser her, hvis jeg skulle være kritisk forbruger, så ville jeg kræve, at der skulle stå ja eller nej, hvis det var mig, der skulle være lovgiver, og hvordan det skulle tilpasses... (Bilag 5: 10)

Og her i pilotgruppen:

Sisse: Jeg synes altid, det er *fjøllet*, når de skriver: "Du kan altid tilbagekalde dit samtykke." Og så er jeg sådan, skal jeg gå ind at sende en mail til jer eller hvad? Fordi det *kommer jeg jo aldrig nogensinde* til... Og det ved de også godt. Så den der del... Så har jeg det sådan, så skal det stå, når man går ud af hjemmesiden, vil du tilbagekalde dit

samtykke? Hvis det er, at de reelt vil have en til det... Men *det er der jo klart ikke nogen, der gør*. Men det er meget sødt, at den er der. [deltagerne griner] (Bilag 3: 6)

I citaterne knyttes *brugervenlighed*, sammen med momenterne: *forhåndsindstillinger, mega irriterende, få den væk, kritisabelt, kun mulighed for ok, ikke oplagt, fjollet, kommer jeg aldrig til og ingen der gør*. Denne ækvivalenskæde viser, hvordan den manglende brugervenlighed har indflydelse på diskursen *Reel adfærd* således, at deltagerne ikke har lyst til at engagere sig i samtykket, men blot ønsker, at det skal gå væk: “[...] det er mega irriterende, at den bjælke er der. Så man vil jo bare have den væk” (Bilag 3: 6).

Citatet med Sebastian afspejler, hvordan han gennem forskellige roller udtaler sig, som henholdsvis kritisk forbruger: “hvis jeg skal bruge mit forbrugerperspektiv” og lovgiver: “hvis det var mig, der skulle være lovgiver”. Når han laver disse ekspliciteringer af den kritiske forbruger og lovgiveren som en slags konjunktiv “hvis jeg skulle være [...]”, fungerer det som en afstandtagen fra disse subjektpositioner. Han tilpasser sig på den måde gruppens dynamik, da han gennem ‘den kritiske forbruger’ og ‘lovgiveren’ påtager sig roller, så han bedre kan fremføre kritik i forhold til accepten af den manglende brugervenlighed. Desuden ser Sisse i det andet citat den manglende brugervenlighed som en bevidst strategi fra virksomheder for at undgå, at brugerne tilbagekalder deres samtykke.

4.2.2.1.3 Nodalpunktet samtykkeerklæringer

Et tredje nodalpunkt, som vi ser deltagerne i den kritiske gruppe og pilotgruppen forbinde med diskursen *Reel adfærd*, er *Samtykkeerklæringer*. Her er fokus på sproget i samtykkeerklæringerne, hvor der argumenteres for, at sproget bevidst gøres indviklet for at udnytte og påvirke forbrugers menneskelige adfærd:

Simon: Hold da fast, så bliver man *bombet med informationer*

Nikolaj: Ja... Og det er et meget *velkendt trick* i branchen. Det der med at *bombe forbrugerne* så meget med information, at de i realiteten ikke kan forholde sig til det. Øh, altså det er meget almindeligt, det er the way to do it basically, altså det er jo at lave de her *alenlange*, øh...

[...]

Nikolaj: Altså det er også det der med, at hvis du som forbruger skal læse det her, at... Du *forstår det ikke*. Altså jeg forstår det ikke engang...

Lars: Hvis du har en halv time til at læse nyheder, så når du ikke det i hvert fald. (Bilag 5: 11)

I pilotgruppen:

Rune: Ja, det er *sådan noget jurasprog*, der...

Sisse: Ja, altså det er jo bare for at *redde egen røv* på en eller anden måde, og så siger man jo ok til det også. (Bilag 3: 8)

Samtykkeerklæringer prædikeres ovenfor af momenterne: *bombet med informationer, velkendt trick, alenlange, uforståeligt, sådan noget jurasprog og redde egen røv*. Denne ækvivalenskæde forsøger at fastfryse en negativ mening om samtykkeerklæringerne. De bliver artikuleret som værende uforståelige, selv for en af juristerne i den kritiske gruppe, hvor forståelsen for denne slags tekster ellers burde være høj. Det har betydning for den reelle adfærd, da man både er påvirket af et tidspres, som Lars artikulerer, og samtidigt skal have lyst til at læse teksten. Den lyst fordres ikke af lange, uforståelige tekster.

4.2.2.1.4 Nodalpunktet tillid

Et tredje nodalpunkt til diskursen om *Reel adfærd* er *tillid*, som viser, hvilken rolle dette aspekt spiller for den reelle adfærd. I citatet nedenfor forklarer deltagerne i pilotgruppen deres tillid til forskellige hjemmesider:

Sisse: Jeg tror også, at jeg tænker over, er det en *hjemmeside, jeg kender*? For eksempel hvis det er BT eller Politiken, så trykker jeg bare ok. Så har jeg en eller anden *tillid til, at de er ansvarlige*. Hvis det er noget, jeg skal bruge til skolearbejde, og bare har åbnet en hel masse faner, og det er nogle hjemmesider, jeg nødvendigvis ikke kender. Så er det lidt mere sådan... Øh... *Obs på hvad jeg faktisk siger ok til*.

Lea: Hvis det er nogle ukendte hjemmesider for mig, eller *udenlandske* eller et eller andet, så kan det godt være jeg lige studser lidt mere over det.

Sisse: Ja... (Bilag 3: 6)

Og i gymnasiegruppen:

Tobias: *Danske hjemmesider* har jeg ikke den store mistro til, det er mere andre hjemmesider... *Asiatiske hjemmesider* eller noget i den dur... (Bilag 4: 12)

Nodalpunktet *tillid* tilskrives i citaterne mening gennem momenterne: *kendskab, ansvarlig og danske hjemmesider*. Samtidigt nævnes flere elementer: udenlandsk, asiatisk, obs på samtykke og ukendte hjemmesider, som også definerer *tillid*. I denne diskurs er den reelle adfærd forbundet med *tillid*, der tilskrives mening gennem velrenommerede, danske virksomheder frem for udenlandske og ukendte hjemmesider. Deltagerne udtrykker altså, at de har større tillid til danske hjemmesider og virksomheder, hvorfor de i højere grad agerer ukritisk på sådanne sider.

4.2.2.2 GDPR som empowerment

Vi vil nu analysere en anden diskurs i diskursordenen *Engagement*, som er *GDPR som empowerment*, der fremføres i alle fokusgrupperne. I denne diskurs kædes den flydende betegner, *GDPR*, sammen med nodalpunktet *rettigheder*, der her kommer til udtryk i gymnasiegruppen:

Tobias: Men jeg tror stadig, det er *rart at have retten*, eller *muligheden* for at *sige nej*

Søren: Specielt det med at få det slettet, hvis jeg ikke har lyst til at være en del af det en dag, fordi der sker et eller andet kæmpe læk eller et eller andet, jeg ikke har lyst til at være en del af. Så kan jeg *altid bakke ud*... (Bilag 4: 8-9)

Og senere:

Moderator: Hvad synes I om GDPR? Hvad tænker I?

Cecilie: Jeg ser ikke det største problem ved det...

Frederik: Hvis det fungerer, som det siger i rettighederne, så...

Tobias: Tanken bag er *meget god*. (Bilag 4: 12)

Og i den kritiske gruppe:

Lars: Men i princippet synes jeg, at det er rigtig godt at det tager *udgangspunkt i forbrugeren*, for det er *den svageste* i den... (Bilag 5: 15)

Momenterne, markeret i citaterne fra deltagerne ovenfor: *rart at have retten, mulighed for nej, lyst, altid kunne bakke ud, meget god, udgangspunkt i forbrugeren og den svageste* danner en ækvivalenskæde, der giver diskursen *GDPR som empowerment* mening. Deltagerne, den svage part, får dermed styrke, magt og rettigheder, hvilket i denne diskurs ses som positiv empowerment.

4.2.2.3 Ikke lyst til empowerment

I den almene forståelse af empowerment, som vi har præsenteret i afsnit 4.1.4.1 i analysen af den offentlige debat, anses tildelingen af styrke og rettigheder som en udelukkende positiv proces, hvor individet ikke bliver påvirket af magt, men derimod får magt. Det der overses i dette perspektiv er dog, at empowerment også er en magtanvendelse, ikke i klassisk tvungen forstand, men via interpellation af subjektet ind i en bestemt subjektposition (Plesner & Husted, 2017; Foucault, 1977), for eksempel som kritisk og rationel forbruger i *GDPR som empowerment* diskursen.

Denne subjektposition er ikke nødvendigvis ønsket, og i pilotgruppen fremstilles en antagonistisk diskurs til *GDPR som empowerment*, hvor deltagerne ikke ensidigt er glade for at være blevet empowered:

Lea: Men også bare at det er et *mega uoverskueligt felt*, og man ikke kan have, altså, til den almindelige bruger er nettet og sådan noget... Det er alt *for stort et arbejde*, der *hviler på den enkelte person*, synes jeg [...]

Rune: Ja, det er svært at forstå. Jeg synes, det er svært bare at forstå de rettigheder, man har. Og så er det jo også svært sådan at bruge de rettigheder, hvis man ikke helt forstår de rettigheder, man så har, men samtidigt så kan man så sige, den der vished om, at der alligevel er nogen, der ligesom siger 'hov' til virksomheder og myndigheder osv. 'I skal lige passe på med den data, som I har om folk'

Sisse: Men jeg tror også lidt, at man *lægger det over på individerne* i stedet for at lægge det over på det offentlige eller EU. De kunne jo også godt sige 'Vi sætter en grænse her' i stedet for at sige 'Nu har du selv ansvar, og det er dejligt for dig', men hvis vi *ikke rigtigt helt ved*, hvad det går ud på, og vi ikke rigtigt helt ved, hvad vi skal gøre med det, så ville det måske være bedre, at der var nogen, der sagde, 'vi styrer den, du kan bare surfe sikkert og roligt - vi har nogle love, der lige sørger for, at det ikke stikker helt af sted'.

[...]

Sisse: Eller jeg ved *ikke nok om det til at kunne tage ansvar for mig selv* eller sådan... Det er også fjollet at sige, men jeg kan jo godt bruge sund fornuft, men jeg har jo bare ikke sat mig helt ind i det. (Bilag 3: 14-15)

I denne diskurs er nodalpunktet også *rettigheder* som i diskursen *GDPR som empowerment*, men her er momenterne: *mega uoverskueligt felt, alt for stort arbejde, hviler på den enkelte person, lægger det over på individerne, uvidenhed og kan ikke tage ansvar for mig selv*. Denne ækvivalenskæde giver *rettigheder* en betydning, hvor det ses som noget den enkelte ikke er i stand til at gøre brug af, og deltagerne ikke er i stand til at tage vare på selv. Dermed bliver GDPR's empowerment negligeret, og interpellationen af subjektpositionen som kritisk forbruger og producent og sælger af data fejler. Dette vil vi diskutere yderligere i diskussionens afsnit 5.1.1.

I citatet ovenfor er der en lang række indikatorer for, at GDPR som positiv empowerment er den hegemoniske diskurs, idet deltagerne forholder sig til den hegemoniske diskurs' momenter for eksempel: rart at have retten. De er med til at konstituere diskursen, hvilket ses i citatets: "[...] fjollet at sige, men jeg kan jo godt bruge sund fornuft" og "Nu har du selv ansvar, og det er dejligt for dig".

I *Ikke lyst til empowerment* artikuleres på grund af GDPR's kompleksitet og omfang desuden et ønske om en regulering, hvor subjektet ikke har ansvaret for sin egen data, men offentlige institutioner, som EU, derimod har ansvaret, så det enkelte individ ikke skal forholde sig til forordningen.

4.2.2.4 Holdningsændring

I alle tre fokusgrupper udtrykkes en dominerende diskurs om, at GDPR ikke har påvirket deltageres adfærd som forbrugere. Dog italesættes to antagonistiske diskurser om, hvorvidt GDPR har skabt en holdningsændring i befolkningen. Nodalpunktet som begge diskurser kæmper om at tilskrive mening er *holdning*. Vi vil først analysere en diskurs om, at GDPR har skabt en *Holdningsændring*, som den her artikuleres i den kritiske gruppe:

Sebastian: [...] så jeg tror mere, det er et *holdningsskred*, end det er juridisk...

Pauline: Der er en *bevidsthed* om, at virksomheder bare tager røven på os, eller sådan køber os fra det...

Sebastian: Men altså jeg læser da heller ikke noget igennem, når jeg trykker okay, så det er jo ikke fordi, der på den måde er særlig stor forskel i, hvad der sker, men *bevidsthed* tror jeg alligevel er *ændret* noget *for mange mennesker*... (Bilag 5: 3)

Og senere:

Lars: [...] men altså GDPR får nogle virksomheder til - eller får *befolkningen* til *op på et niveau*, eller får dem til at *tænke over det*, og den sætter et mål for virksomhederne, som de måske burde have haft, som de sikkert også ville... Som forbrugerne ville kræve af dem på et tidspunkt, men der ville bare gå lang tid, fordi de ikke er så... tekniske. Jeg tror, den fremskynder noget, som ville være sket naturligt. (Bilag 5: 21)

Ækvivalenskæden for *holdning* består her af: *holdningsskred*, *bevidsthed*, *ændring for mange mennesker*, *befolkningen op på et niveau* og *eftertænksomhed*. Kæden viser, hvordan GDPR her bliver set som noget, der for mange mennesker har skabt en *Holdningsændring* på området - der er måske endda sket et skred og en ny bevidsthed. Dette højere niveau af bevidsthed hos befolkningen kan ses i forlængelse af diskursen *GDPR som empowerment*, som analyseret i afsnittet 4.2.3.2.

Men deltagerne sår alligevel tvivl om fundamentet og dybden af denne holdningsændring i den kritiske gruppe:

Moderator: Hvad tænker I, når I hører GDPR?

[lang pause]

Sebastian: Jeg tænker, det er blevet sådan et begreb ligesom brexit og alle mulige andre, som alle har en mening om, uden faktisk at vide hvad der står i det, ik? (Bilag 5: 20)

Denne artikulation af Sebastian nærmer sig den antagonistiske diskurs *Ingen holdningsændring*, som vi identificerer i gymnasiegruppen.

4.2.2.5 Ingen holdningsændring

I gymnasiegruppen udtrykkes, at GDPR ikke har skabt en ændring i borgerens og forbrugerens holdning på området:

Moderator: Synes I, det her bør være rettigheder, eller skal det være rettigheder? Hvad Tænker I?

Tobias: Jeg tror *ikke*, den almene bruger *går synderligt meget op i...*

Søren: Jeg tror *ikke*, det er noget ret mange har *dannet sig en holdning omkring*, det er *ikke noget, der bekymrer mig...*

[...]

Moderator: Synes I, at det skal være rettigheder det her? Altså synes I, det er relevant eller irrelevant?

Gustav: Er det her allerede rettigheder? (Bilag 3: 8-9)

Og senere:

Tobias: Igen... Det er jo *ikke* et emne, man *ved så meget om*, så jeg tror *ikke*, det er noget, der *vækker en kæmpe interesse* i en selv, så man *tænker ikke så meget over det...* (Bilag 3: 13)

Momenterne i citatet fra gymnasiegruppen er alle karakteriseret ved at være nægtende sætninger med ikke-udsagn. Deltagerne fremfører på denne måde diskursen *Ingen holdnings-*

ændring gennem elementer i dens konstitutive ydre, som er med til at betegne hvad diskursen ikke er. De kommer på den måde til at tage udgangspunkt i en anden, modstridende diskurs, når de artikulerer sig om deres egen holdning til GDPR. Det kan betyde, at den tidligere beskrevne diskurs om, at der *er* sket en holdningsændring, er dominerende uden for denne gruppe. Det er dog værd at nævne, at gymnasiegruppen har holdninger til sagen om Digital Prøvevagt, som forekommer mere konkret og aktuel for deltagerne, hvilket øger deres interesse for overvågning og databeskyttelse (Bilag 4: 13-14).

Vi har nu vist, hvordan diskurserne *Holdningsændring* og *Ingen holdningsændring* forsøger at kapre nodalpunktet *holdning*. De gør det med hver sit fortegn og forsøger derudover at interpellere befolkningen ind i deres respektive subjektposition. Vi vil i diskussionsafsnit 5.1.3 komme nærmere ind på, hvad betydningen kan være af, at deltagerne i den kritiske gruppe, der beskæftiger sig med GDPR, italesætter diskursen om en ændret holdning modsat diskursen i gymnasiegruppen.

Sammenfattende identificerer vi i diskursordenen *Engagement* en dominerende diskurs i alle tre grupper om *Reel adfærd*, der styres af nodalpunkterne *adfærd*, *brugervenlighed samtykkeerklæringer* og *tillid*. Centralt i diskursen om *Reel adfærd* er, at det er naturligt at trykke 'ok' til samtykkeerklæringerne på hjemmesider uden at sætte sig ind i dem. Deltagerne udtrykker, at det sker næsten automatisk for at komme hurtigt videre til hjemmesiden og som konsekvens af netop brugervenligheden, forståelsen af teksterne og tilliden til (især) danske hjemmesider. Denne diskurs om *Reel adfærd*, der italesættes i alle tre grupper, står i antagonistisk forhold til en diskurs om den ideelle, fornuftige adfærd, som deltagerne er interPELLeret af, hvilket afspejles i diskursen om *Reel adfærd*. I den kritiske gruppe og pilotgruppen fremføres også, at tekster i samtykkeerklæringer er lange og uforståelige, hvilket påvirker deres engagement negativt.

I diskursordenen placerer vi også to antagonistiske diskurser, *GDPR som empowerment* og *Ikke lyst til empowerment*. De har begge nodalpunktet *rettigheder*, men tillægger det forskellig mening. I *GDPR som empowerment* værdsættes GDPR, da forordningen giver den svage part rettigheder og beskyttelse. Omvendt fremføres det i den antagonistiske diskurs, at GDPR er uønsket empowerment, da empowerment her kobles sammen med uoverskuelighed og et stort, uønsket arbejde. Vi har også identificeret forskellige diskurser om, hvorvidt GDPR har skabt en holdningsændring til

databeskyttelse i befolkningen. Her ses en kamp om nodalpunktet *holdning*, hvor der i den kritiske gruppe artikuleres, at der er kommet en ny bevidsthed om emnet i befolkningen. Omvendt fremstilles i gymnasiegruppen en antagonistisk diskurs, hvor GDPR ikke har ændret på holdningen og engagementet med hensyn til databeskyttelse.

4.2.3 Arbejdsliv

GDPR og arbejdsliv er for deltagerne i både den kritiske gruppe og pilotgruppen tæt kædet sammen, hvor mange af artikulationerne om *GDPR* sker ud fra subjektpositioner relateret til deres arbejde. Vi ser en tydelig forskel på, hvordan interpellationen af en bestemt subjektposition påvirker, hvordan deltagerne artikulerer GDPR. Dette kan være som forbruger eller i deres professionelle virke. Nikolaj, fra den kritiske gruppe, udtrykker denne skelnen således:

Jeg må nok også indrømme, privat, har det nok ikke ændret det store i forhold til min færden på internettet, eller hvornår jeg ellers oplyser om mine personlige oplysninger... Jeg skal jo ikke sidde her og spille hellig, hvad det angår. Også i forhold det mere professionelt orienterede, i forhold til mit arbejde, der vil jeg omvendt sige, at jeg har stødt på flere arbejdsopgaver, hvor viden om det har været *nødvendigt*, fordi jeg simpelthen skulle rådgive for eksempel tillidsrepræsentanter i forbindelse med, hvordan de skulle forholde sig til behandling af medlemmernes oplysninger, og hvad de skulle iagttage. Der var det nødvendigt for mig at sætte mig ind i det, så jeg kunne yde den bedst mulige rådgivning. Set i det lys har det haft en betydning for mig. (Bilag 5: 9)

Det er med denne distinktion, at vi vil analysere diskursordenen *Arbejdsliv*, da mange af deltagerne på tværs af de tre grupper er interPELLeret af deres arbejdsliv i forholdet til GDPR. Det ses i diskursen *GDPR som en arbejdsbyrde*, som vi først vil analysere.

4.2.3.1 GDPR som en arbejdsbyrde

En af de diskurser, der ofte italesættes inden for denne diskursorden, er *GDPR som en arbejdsbyrde*, hvor *arbejde* er nodalpunktet. Diskursen ses tydeligt komme til udtryk i følgende citat fra pilotgruppen:

Moderator: Hvad tænker I, når I hører GDPR? Eller når jeg siger GDPR? [...]

Nikoline: Altså i forhold til mit arbejde, i kommunikationsafdelingen, er det *rigtigt besværligt*, blandt andet med... Dokumenter man må gemme på drevet, mails og sådan noget, man kun må have i et halvt år og sådan noget. Så der har været *rigtig meget oprydning*, generelt i det. Så er det også i forhold til *tilladelser*, når man skal lave posts på LinkedIn og Facebook, så skal man, hvis man har et billede med 30 mennesker, skal du i princippet have deres *underskrift* på, at du må bruge det. For mig tænker jeg... At det er lidt en *arbejdsbyrde* [griner lidt], men selvfølgelig, at man bliver *nødt til* at lave en ligesom overordnet regulering, og så er der bare *mere arbejde*. Ja.

Lea: Det er også meget det, jeg tænker, med *ekstra arbejdsbyrde*, i forhold til de steder jeg har været frivillig og i praktik. Der er alle bare sådan. Det er sådan lidt *kaosagtigt*. De er ikke sikre på, hvor meget de skal sikre sig. Så de *oversikrer sig*. Så bliver det *rigtig meget papirarbejde*. (Bilag 3: 3)

De markerede momenter er: *rigtigt besværligt*, *rigtig meget oprydning*, *tilladelser*, *underskrift*, *arbejdsbyrde*, *kaosagtigt*, *oversikrer*, *nødvendigt* og *rigtig meget papirarbejde*. De giver *arbejde* mening i denne diskurs, som værende stort og besværligt. Diskursen artikuleres også af deltagerne i den kritiske gruppe:

Simon: [...] så de informationer, vi får ind på dem [kunderne], skal vi behandle på en vis måde, og *slette* og *makulere* og... Det var *meget omfattende*, *meget*, *meget omfattende*...

[...]

Simon: Og *slette* mails... Og *kryptere* mails... *Meget omfattende*, det gør arbejdet *besværligt*... På nogle punkter. (Bilag 5: 8)

Her ser vi lignende momenter, der tydeliggør, at arbejdet i relation til GDPR ses som et *meget omfattende* arbejde. Desuden bliver arbejdsbyrden anset for at være meget kompleks og derfor en opgave, som deltagerne i den kritiske gruppe gerne vil undgå:

Pauline: Os der arbejder med kommunikation, der er nok rigtig mange studenter, som

skulle sidde og implementere det her... Og det er jeg *heldigvis sluppet uden om*. Du ved... Jeg vil *ikke magte* at sætte mig ind i alt det der... Regulationer... (Bilag 5: 4)

Og senere:

Sebastian: Fagligt kan jeg genkende det, at det har *været et problem*, hvordan man skal *håndtere* det. Hvordan større enheder skal håndtere det... Der er endnu flere specielle ting, der skal håndteres, hvad kan vi udlevere, hvad har vi af viden, som er frivilligt? Og hvad har vi på grund af, at vi skal indsamle det af andre veje? *Vanvittigt komplekst*... Heldigvis var jeg så ude at rejse i efteråret [deltagerne griner], fuldstændig lukket ned for alt det der... (Bilag 5: 9)

Ikke desto mindre anses arbejdet for at være rimeligt, som det her ses i Lars' artikulation: "Altså jeg synes, det er fair, at de [virksomhederne] skal have styr på det" (Bilag 5: 2). Med disse artikulationer bliver nodalpunktet *arbejde* i denne diskurs ækvivaleret til at få den mening, at arbejdet relateret til GDPR er omfattende og komplekst - men nødvendigt.

Samtidigt er deltagerne qua deres arbejdsliv blevet interPELLeret ind i en subjektposition, der tilskriver sig en bestemt diskurs (Bilag 3: 3-4; Bilag 5: 8). Deltagernes respektive arbejdsgivere har for de flestes vedkommende været en af de primære aktører, der har interPELLeret dem til deres viden om GDPR. Dette kan også være en mulig grund til, at denne diskurs ikke nævnes i gymnasiegruppen, da deltagerne her ikke har samme kontakt til arbejdsmarkedet. Denne stærke interPELLation og de mange italesættelser betyder, at vi betegner diskursen som hegemonisk.

4.2.3.2 GDPR som en arbejdsgevinst

I diskursordenen *Arbejdsliv* ser vi en antagonistisk diskurs til *GDPR som en arbejdsbyrde*, der også har *arbejde* som nodalpunkt. Diskursen artikuleres her i den kritiske gruppe:

Sebastian: Der var rigtig mange advokater, konsulenter, der virkelig *tjente gode penge* på at ligesom skulle *hjælpe med at implementere* det, fordi de havde *mega travlt* med det. (Bilag 5: 4)

Og senere:

Sebastian: Det *sikrer min karriere* i hvert fald [grinen]

Pauline: Du er en af konsulenterne, der tjener penge på det. (Bilag 5: 20)

Momenterne er her: *tjene penge* og *sikrer karriere*. De står i kontrast til den førnævnte diskurs, *GDPR som en arbejdsbyrde*, da de har et positivt fokus på indtjeningsmulighederne, som ændrer *arbejdsbyrden* til en *arbejdsgevinst*.

I diskursordenen, *Arbejdsliv*, relaterer deltagerne GDPR til deres arbejde, og vi identificerer en hegemonisk diskurs om *GDPR som en arbejdsbyrde*. Her taler deltagerne i pilotgruppen og den kritiske gruppe GDPR ud fra en subjektposition relateret til deres professionelle virke, hvor GDPR, trods dens vigtighed og nødvendighed, er en opgave, som deltagerne gerne vil undgå. En antagonistisk diskurs til *GDPR som en arbejdsbyrde* er *GDPR som en arbejdsgevinst*. Denne diskurs er dog næsten udtalt og står svagt i forhold til den hegemoniske diskurs.

4.2.4 Sammenfatning af diskurser i fokusgrupperne

Vi har i analysen identificeret diskurserne inden for de tre diskursordener *Teknologiregulering*, *Engagement* og *Arbejdsliv*, som de artikuleres i og på tværs af de tre fokusgrupper.

I diskursordenen *Teknologiregluering* identificerer vi en central diskurs om, at *Data har værdi*. Ikke desto mindre vurderes værdien af data lavere end omkostningerne ved at engagere sig i, hvordan data behandles. I debatten om regulering af internettet italesætter deltagerne to antagonistiske diskurser, hvor reguleringen på den ene side ses som progressiv og en nødvendighed i den kritiske gruppe, mens gymnasiegruppen på den anden side udtrykker en proaktionistisk holdning til internettet, som de anser for at være uregulerbart.

I diskursordenen *Engagement* italesættes en diskurs i alle tre grupper om *Reel adfærd*, der styres af nodalpunkterne *adfærd*, *brugervenlighed*, *samtykkeerklæringer* og *tillid* med tilhørende momenter. Fælles for dem er, at det i diskursen bliver naturligt at acceptere samtykkeerklæringer på hjemmesider uden at sætte sig ind i dem. Deltagerne artikulerer, at det sker automatisk for dem for at komme hurtigt videre til hjemmesiden og som et resultat af manglende brugervenlighed, tilliden til (især) danske hjemmesider og uforståelige samtykkeerklæringer. Denne diskurs om reel

adfærd står i antagonistisk forhold til en diskurs om den ideelle adfærd, som deltagerne er inter-
pelleret af.

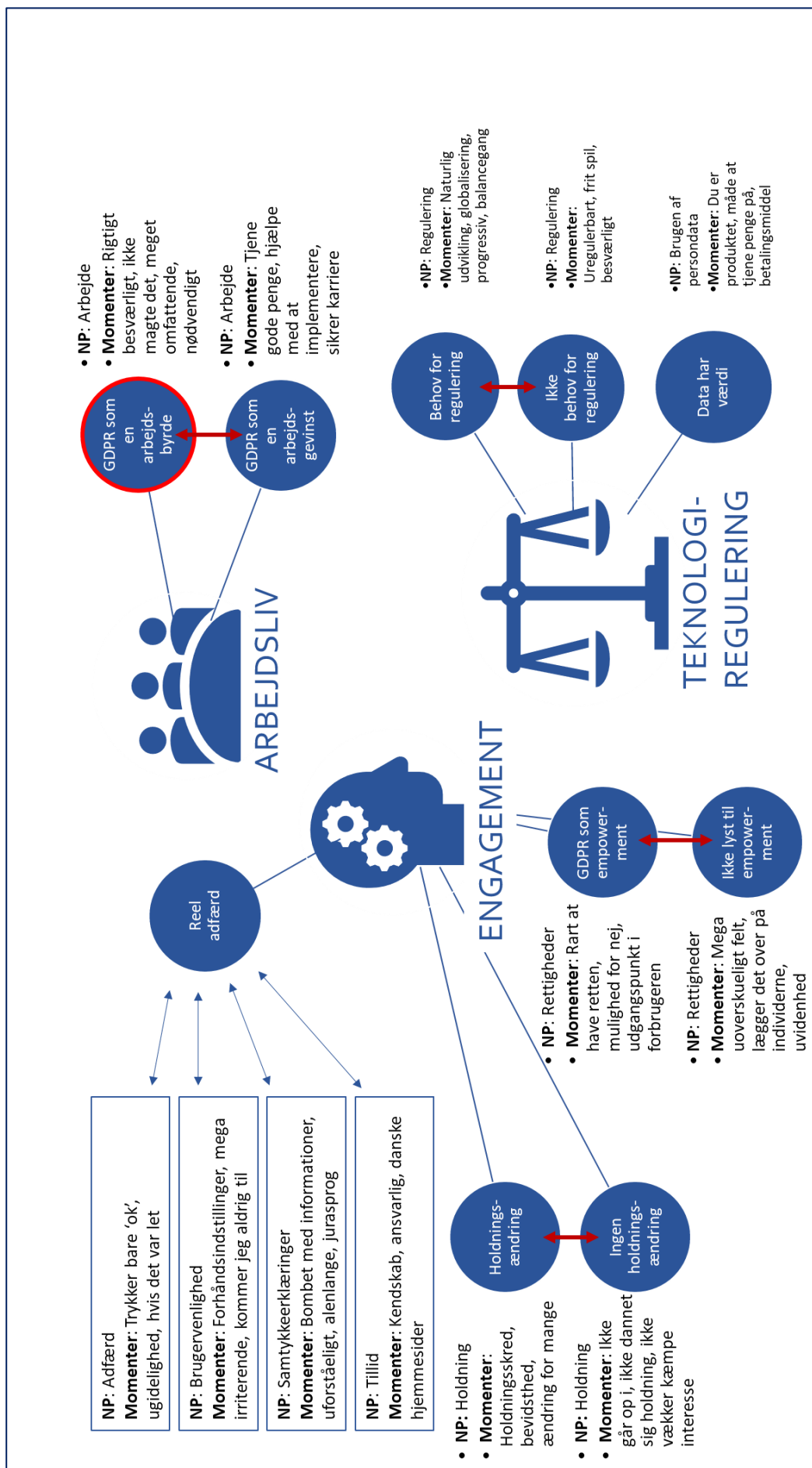
I samme diskursorden placerer vi også to antagonistiske diskurser, *GDPR som empowerment* og *Ikke lyst til empowerment*, der tillægger det fælles nodalpunkt *rettigheder* forskellig mening. I *GDPR som empowerment* værdsættes GDPR, da forordningen giver den svage part forbrugerret-
tigheder og beskyttelse. Omvendt fremføres det i den antagonistiske diskurs, at GDPR's empo-
werment er uønsket, da det kobles sammen med uoverskuelighed og et stort, uønsket arbejde.

I diskursordenen *Engagement* identificerer vi yderligere to modstridende diskurser om, hvorvidt
GDPR har skabt en holdningsændring til databeskyttelse i befolkningen. Her ser vi en kamp om
nodalpunktet *holdning*, hvor der, i forlængelse af diskursen af *GDPR som empowerment*, i den kri-
tiske gruppe artikuleres, at der er kommet en ny bevidsthed om emnet i befolkningen. I gymnasie-
gruppen fremsættes en antagonistisk diskurs, hvor GDPR ikke har ændret på holdningen og
engagementet med hensyn til databeskyttelse.

I den tredje diskursorden, *Arbejdsliv*, relaterer deltagerne GDPR til deres arbejde, og der italesæt-
tes en hegemonisk diskurs, hvor der er en distinktion i den reelle adfærd afhængigt af, om delta-
gerne har en subjektposition som henholdsvis borger og forbruger eller medarbejder. I
arbejdsøjemed fremføres *GDPR som en arbejdsbyrde*, der er vigtig og nødvendig, men som allige-
vel gerne vil undgås.

4.2.4.1 Model over GDPR-diskurser i fokusgrupperne

Vi har nedenfor igen opsamlet de analyserede diskurser i en forsimplet og 'fastfrosset' model af de
forskellige diskursordener og diskurser. Igen er nodalpunkt forkortet til NP, de blå cirkler symboli-
serer diskurser, mens diskurser med rød kontur er hegemoniske. Ligeledes er diskursordenen,
hvori diskurserne befinder sig, illustreret med ikoner uden afgrænsninger.

Figur 3. Model over GDPR-diskurser i fokusgrupperne.

4.3 Komparativ analyse af den offentlige debat og fokusgruppeinterviewene

I dette afsnit vil vi trække på de to analyser af henholdsvis den offentlige debat og fokusgruppeinterviewene. Vi vil i analysen inddrage et udvalg af de centrale og interessante forskelle og ligheder, som vi har identificeret, og diskutere, hvad baggrunden for disse forskelle kan være. Det vil vi gøre ved at inddrage menneskesynene, som de er redegjort for i afsnit 2.4. Vi anser som sagt disse menneskesyn for at være de bagvedliggende bevæggrunde for diskursers opståen, og de spiller dermed en væsentlig rolle for forskellene mellem de to sfærer. I denne komparative analyse gør vi os det samtidigt klart, at fokusgrupperne nødvendigvis er interPELLeret af den offentlige debat. Det afsløres ved, at de for alles vedkommende udtaler, at de har hørt om GDPR i det, som vi definerer som den offentlige debat (Bilag 3: 4; Bilag 4: 3-4; Bilag 5: 8). Det er derfor en forudsætning for at kunne forstå fokusgrupperne at have indsigt i den offentlige debat, da den afspejles i diskurserne i fokusgrupperne gennem den interpellation, der er sket af deltagerne. Vi har inddelt analysen i fem afsnit, der hver især beskæftiger sig med de forskellige diskurser, vi har analyseret i empirien i de forrige analyseafsnit. Vi inddrager løbende de identificerede diskurser til at belyse og sammenligne de to analyser for at tydeliggøre de forskelle, vi ser mellem diskurserne i den offentlige debat og fokusgrupperne.

4.3.1 Engagement: Ideelt versus reelt

I analysen af den offentlige debat i Danmark identificerer vi den centrale diskursorden *Engagement*. Her italesættes forskellige diskurser om borgerne og forbrugerne i relation til GDPR. Diskursen *GDPR som empowerment* fremstår hegemonisk, og GDPR bliver kædet sammen med, at borgerne i EU nu får nøglerne til deres digitale liv og dermed ejerskab og kontrol - se afsnit 4.3.2. Ejerskabet og kontrollen kædes i diskursen *Samtykker bliver informeret* yderligere sammen med, at samtykkerne som følge af GDPR nu bliver forståelige ved hjælp af klar information og tydeligt sprog. Disse diskurser kan relateres til menneskesynet homo humanitatis, det fornuftige og rettighedsbærende menneske, der selvfølgelig gør brug af sine nye rettigheder. Vi vil udfolde dette menneskesyn i afsnit 4.3.2. Diskurserne baserer sig til dels også på menneskesynet homo socius, idet at de antager, at borgeren og forbrugeren er plastisk og modtageligt for samfundsmæssige formninger og får sine intentioner og handlinger formet heraf (Stjernfelt & Collin, 2018). Når GDPR

iscenesættes og serveres for borgeren og forbrugeren som et nyt ejerskab med mere kontrol, forventes det, at de kan formes til at ændre adfærd, så de udnytter den empowerment, som GDPR giver dem.

En antagonistisk diskurs, vi identificerer i analysen af den offentlige debat, er *Samtykker er fortsat illusoriske*, hvori der ligger, at der på trods af GDPR fortsat ikke er nogen, som læser samtykkeerklæringerne, at man automatisk trykker 'ja' og samtykket dermed er uoplyst og illusorisk. *Samtykker er fortsat illusoriske* bliver kun fremstillet af få ikke-institutionelle aktører i den offentlige debat, men den kan relateres til diskursen *Reel adfærd*, som står centralt i fokusgrupperne.

I alle tre grupper, pilotgruppen, gymnasiegruppen og den kritiske gruppe, kædes den reelle adfærd sammen med, at deltagerne trykker 'ok' til samtykkeerklæringerne uden at læse dem: "Skynder mig at trykke ok" (Bilag 5: 10) - selv i den kritiske gruppe, hvor deltagerne er jurister og it-uddannede. Også brugervenligheden spiller en vigtig rolle for, hvordan deltagerne fremstiller deres adfærd i forhold til samtykkeerklæringerne. Her påvirker og irriterer samtykkeerklæringernes forhåndsindstillinger og udformning deltagerne: "[...] det er mega irriterende, at den bjælke er der. Så man vil jo bare have den væk" (Bilag 3: 6).

I det konkrete møde med BT's samtykkeerklæring (Bilag 2), artikulerer deltagerne i pilotgruppen og den kritiske gruppe, at de bliver bombarderet med informationer, og at denne oplevelse er kendetegnende for deres erfaringer med sådanne samtykker. I forlængelse heraf anser grupperne det for at være: "[...] et meget velkendt trick i branchen. Det der med at bombe forbrugere så meget med information, at de i realiteten ikke kan forholde sig til det" (Bilag 5: 11). Det pointeres dermed, at branchen udnytter dét, at GDPR baserer sig på en idé om en kritisk og rationel forbruger, der læser samtykket igennem, er en illusion. Opfattelsen af samtykkeerklæringerne som illusoriske står i kontrast til diskursen i den offentlige debat om, at *GDPR giver et frit og konkurrencedygtigt marked*. Her ses GDPR som et redskab, der skal øge virksomheders konkurrencedygtighed, idet de bliver i stand til at bruge persondatabehandling som et salgspareparameter. Disse to diskurser spiller en stor rolle i hver deres sfære og vidner om to vidt forskellige opfattelser af, hvilken betydning GDPR har.

Diskursen *Reel adfærd* i fokusgrupperne, og den næsten udtalte antagonistiske diskurs i den offentlige debat *Samtykker er fortsat illusoriske*, baserer sig på andre menneskesyn end de domine-

rende diskurser om *Engagement* i den offentlige debat. At deltagerne bare trykker 'ok', føler sig bombarderet med informationer og er irriterede på samtykkeerklæringerne reflekterer menneskesynene homo emotionalis og homo sapiens. Emotionalis i den forstand at mennesket i første omgang er emotionelt og lader sig påvirke følelsesmæssigt og af impulser, her irritation over samtykkeerklæringer i det konkrete møde, og først efterfølgende er rationelt (Pedersen & Stjernfelt, 2018). Homo sapiens i den forstand at deltagerne giver udtryk for, at deres handlinger sker mere eller mindre automatisk, frem for efter bevidste overvejelser eller som udtryk for en bestemt adfærd, der forventes af dem. Dette vil vi uddybe i afsnit 4.3.3.

Der er altså et antagonistisk forhold mellem, hvordan borgerne og forbrugernes *Engagement* fremstilles på den ene side i den offentlige debat og på den anden side i fokusgrupperne. Hvor mødet med samtykkeerklæringer, som er en central del af GDPR, i fokusgrupperne forbindes med dominerende diskurser om manglende brugervenlighed, automatisk 'ok' og manglende forståelse, er det i den offentlige debat modstridende diskurser om øget forståelighed og informeret samtykke, der fremføres. Denne diskrepans bunder i diskurser med afsæt i vidt forskellige menneskesyn, hvor der på den ene side tillægges mennesket følelsesmæssige og fysiologiske begrænsninger, mens der på den anden side i den offentlige debat er en forventning om, at mennesket er en kritisk og rationel borger og forbruger, der tager sine rettigheder til sig. Det er denne empowerment, som er omdrejningspunktet i det næste afsnit.

4.3.2 Aspekter af GDPR som empowerment

I analysen af den offentlige debat i Danmark er en af de hegemoniske diskurser *GDPR som empowerment med rettigheder* som nodalpunkt. Her kædes GDPR sammen med kontrol og nye rettigheder til borgeren og forbrugeren, der forventes at tage stilling og tilegne sig viden. Her henvender flere medier og Europakommissionen sig til borgeren og forbrugeren i en direkte tiltaleform med 'du', som beskrevet i afsnit 4.1.4.1. Denne empowerment-diskurs anser vi for at være tæt forbundet med diskursen *GDPR giver nye rettigheder* i den offentlige debat, hvor GDPR kædes sammen med en styrket retsstilling for borgeren og forbrugeren, universelle menneskerettigheder og databeskyttelse for alle EU-borgere.

Når vi i den offentlige debat anser *GDPR som empowerment* og *GDPR giver nye rettigheder* som hegemoniske diskurser, kan det skyldes, at vi i disse diskurser ser flere lighedstræk med menneskesynet homo humanitatis. Her er mennesket fornuftigt og rettighedsbærende, og de universelle rettigheder, som mennesket får tildelt, har mennesket selv, medmennesker, organisationer og stater pligt til at tage hensyn til (Stjernfelt, 2018). Det, at vi skaber rettigheder, her GDPR's rettigheder, gør mennesket unikt, da mennesket, her udviser selvkontrol og fornuft, der distancerer os fra naturen og giver os værdighed (ibid.).

Diskursen *GDPR som empowerment* ses også fremført i alle fokusgrupperne, hvor deltagerne artikulere, at det er rart at have rettigheden, og det er godt, at GDPR tager udgangspunkt i den svage part. Rettigheder artikulere i fokusgrupperne, ligesom i den offentlige debat, som værende gode a priori. Det kan meget vel skyldes, at diskursen i den offentlige debat, *GDPR giver nye rettigheder*, sammen med menneskesynet, homo humanitatis, interPELLERER deltagerne. De kommer dermed til at italesætte *GDPR som empowerment* ud fra en forventet subjektposition som et rettighedsbærende, fornuftigt, moralsk og selvkontrollerende individ - i GDPR-sammenhæng som den kritiske borger.

I pilotgruppen identificerer vi en antagonistisk diskurs til *GDPR som empowerment*, nemlig diskursen *Ikke lyst til empowerment*. Her kædes *rettigheder* sammen med, at ansvaret i GDPR lægges over på den enkelte i det 'mega uoverskuelige felt', og at arbejdet er alt for stort i forbindelse med GDPR. Der kommer altså en frustration til udtryk over subjektpositioneringen fra diskurserne *GDPR som empowerment* og *GDPR giver nye rettigheder*. Dermed bliver den empowerment, som GDPR giver borgeren og forbrugeren, alt for kompleks og uoverskuelig, og deltagerne hverken magter eller ønsker denne positionering som selvkontrollerende og kritiske borgere og forbrugere. Det er ellers den subjektposition, som de dominerende diskurser i den offentlige debat lægger op til, og som deltagerne også selv taler ud fra visse steder i fokusgruppeinterviewet. Derimod kunne deltagerne ønske sig, at GDPR ikke gav den enkelte kontrollen og ansvaret for brugen af persondata, men at denne opgave blev varetaget for dem af offentlige institutioner.

Deltagerne i pilotgruppen burde ellers have forudsætningerne for at kunne håndtere og magte denne empowerment med deres lange videregående uddannelser, som er beskrevet i afsnit 3.2.4. Den samme manglende forståelse af privatlivspolitikker ser vi også i den kritiske gruppe: "Altså jeg

forstår det ikke engang...” (Bilag 5: 11), der ellers er gruppen med de bedste forudsætninger for at forstå privatlivspolitikkerne med deltagere, der er jurister eller it-uddannede. Når de højtuddannede deltagere i pilotgruppen og den kritiske gruppe mener, at GDPR og persondatabeskyttelse ikke bør hvile på den enkelte borger og forbruger, grundet dets uoverskuelighed, kunne man forvente, at en lignende diskurs ville blive fremført i gymnasiegruppen. Denne gruppe italesætter dog ikke denne diskurs, men derimod en variation af de hegemoniske diskurser fra den offentlige debat, hvor rettighederne og den empowerment, som GDPR giver, konnoteres positivt. Dette vidner igen om, hvor interPELLerede deltagerne er af menneskesynet homo humanitatis og subjektpositionen, det foreskriver for borgeren og forbrugeren. Alligevel ser vi også i denne gruppe, at den positive opfattelse af rettighederne ikke leder til et større engagement. Det viser sig nemlig, at skridtet fra holdning til adfærd er langt, som vi vil analysere i følgende afsnit.

4.3.3 Skridtet fra holdning til adfærd

I fokusgrupperne identificerer vi to diskurser, der beskæftiger sig med, hvorvidt der er sket en holdningsændring omkring behandlingen af persondata i befolkningen i forbindelse med GDPR eller ej. At der er sket en holdningsændring, fremføres kun i den kritiske gruppe. Dette vidner om en optimistisk tiltro til befolkningens engagement ud fra deres egne erfaringer og positioner, en tiltro som ikke gengives i gymnasiegruppen, hvor deltagerne artikulere, at der ikke er sket en holdningsændring på området - de har knap nok en holdning: “Jeg tror ikke, det er noget ret mange har dannet sig en holdning omkring, det er ikke noget der bekymrer mig...” (Bilag 4: 8). I den offentlige debat identificerer vi ingen diskurser om, hvorvidt GDPR har skabt en holdningsændring i befolkningen. Holdningsændringen forudsættes som en del af den empowerment, der følger med GDPR, som beskrevet i forrige afsnit.

Det er netop jurister og it-eksperter (som deltagerne i den kritiske gruppe), der blandt andre har stået for udformningen af GDPR. Der har dermed været en forventning om en naturlig holdnings- og adfærdsændring, der er en forudsætning for at kunne tage GDPR's empowerment til sig. Men denne antagelse har, som det ses i både pilotgruppen og gymnasiegruppen, og til dels også i den kritiske gruppe, været alt for optimistisk.

Modsætningen mellem om der har været en holdningsændring eller ej kan tydeliggøres ved hjælp af Edward Kellog Strongs AIDA-kommunikationsmodel (1925). Her sættes budskabet ind i et responshierarki gennem fire kronologiske stadier: første stadie er opmærksomhed (*Attention*), andet stadie er yderligere interesse (*Interest*), tredje stadie er ønske og holdning (*Desire*) og sidste stadie er handling og adfærd (*Action*), hvor det fjerde og sidste, handling og adfærd, er det egentlige mål med kommunikationen. I alle fokusgrupperne er de klar over, hvad GDPR er, og opmærksomhedsstadiet er derfor nået. Men i gymnasiegruppen, hvor diskursen *Ingen holdningsændring* er dominerende forbindes *holdning* blandt andet med *ikke vækker kæmpe interesse og ikke går op i*. Det vidner om, at budskabet om GDPR som en empowerment og vigtigt for borgeren og forbrugeren ikke er nået fra opmærksomhed til yderligere interesse og dermed heller ikke videre til holdning og adfærd.

I pilotgruppen ser vi ikke desto mindre et ønske om at engagere sig på området, men der er langt til handling: "Men jeg vil sygt gerne! [gøre brug af GDPR] Altså sådan, jeg synes det er fedt, at man kan, men altså helt realistisk så er jeg nok ikke, ja, en der kommer til at gøre noget ved det" (Bilag 3: 16). I citatet ses hvordan deltageren forholder sig til diskursen om den ideelle adfærd, som har interPELLeret deltageren til at tage empowermenten til sig. Denne interpellation ses i pilotgruppen og den kritiske gruppe, hvor et ønske om engagement i GDPR udtrykkes. Ikke desto mindre udtrykker ingen i grupperne en adfærd, der er konsistent i forhold til at ændre sin adfærd og udnytte de nye rettigheder, GDPR har givet.

Vi ser altså generelt et ønske i fokusgrupperne om handling og adfærd, der bunder i en hegemonisk diskurs i den offentlige debat om *GDPR som empowerment*, der hjælper den enkelte. Denne diskurs interPELLerer deltagerne, men når de bliver ramt af virkeligheden i form af samtykkeerklæringer, hører vi: "Jeg ved ikke, hvordan jeg skulle gide at læse det" (Bilag 4: 7). Dette er et tydeligt eksempel på the Privacy Paradox (Norberg et al., 2007), der netop er en teori, der italesætter paradokset, at folk på den ene side gerne vil beskytte deres personlige data, mens de på den anden side ikke vil engagere sig i det. GDPR imødekommer dermed ikke denne inkonsistente adfærd, som deltagerne primært artikulerer gennem diskursen *Reel adfærd*.

Vi ser i fokusgrupperne, at tillid er vigtigt for deltagernes adfærd. Her forbindes tillid blandt andet med danske og velkendte hjemmesider for deltagerne. Dette fremstilles ikke af aktører i den offentlige debat, men er en adfærd, der bunder i menneskesynet homo nationalis, hvor et subjekt relaterer sig i forhold til sin egen nation og i højere grad tilslutter sig sin nationale kultur (Østergård, 2018: 113-114). Derved kommer det i fokusgrupperne til at fremstå naturligt, at have større tillid til danske hjemmesider end for eksempel spanske og asiatiske (Bilag 4: 12), og det på trods af at deltagerne i mødet med BT's samtykkeerklæring ser, at der er 858 tredjepartscookies fra hele verden (Bilag 2).

Deltagerne udtrykker yderligere, at deres manglende engagement skyldes deres vaner og den tid, det tager at sætte sig ind i privatlivspolitikkerne. Dette bunder dels i menneskesynet homo sapiens, hvor mennesket i høj grad ses som værende impulsstyret og derfor træffer langt de fleste beslutninger baseret på lavkognitive processer uden at inddrage egentlige overvejelser om konsekvenserne ved den givne beslutning (Køppe & Emmeche, 2018). Dette sker især ved hverdagslige beslutninger - såsom endnu en samtykkeerklæring på internettet.

I de hverdagslige overvejelser indgår også et tidsaspekt, som stiller værdien ved at engagere sig i sit privatliv i en given samtykkeerklæring over for værdien af ens persondata. Denne overvejelse bunder i en adfærdsmæssig cost-benefit-analyse, som kan relateres til homo economicus' rationelle adfærd i forhold til, hvad der bedst kan betale sig for den enkelte (Pedersen & Collin, 2018: 31). Adfærden er altså her et resultat af en kalkule, hvor værdien af persondata stilles over for værdien af personligt engagement. I den offentlige debat antages persondata at have en værdi, der gør det relevant for borgeren og forbrugeren at tage sin empowerment til sig, mens vi i fokusgrupperne ser en holdning, hvor værdien af data ikke tilsvarende arbejdsbyrden ved at ændre adfærd og engagere sig. Det er først, når deltagerne i subjektpositionen medarbejder bliver 'tvunget' til at engagere sig, at de påtager sig arbejdsbyrden. Dette vil vi se nærmere på i næste afsnit.

4.3.4 En nødvendig arbejdsbyrde

I begge diskursanalyser identificerer vi en hegemonisk diskurs, hvor GDPR ses som en arbejdsbyrde. Fra nogle aktører i den offentlige debat får diskursen tilføjet et mere entydigt virksomhedsper-

spektiv, hvor *arbejde* forbindes med omkostninger i form af tid og penge. Disse aktører er i deres artikulationer interPELLeret af menneskesynet *homo economicus'* neoliberale nyttemaksimeringstankegang, hvor omkostningerne forbundet med en aktivitet sættes over for den potentielle indtjening fra den. Med dette menneskesyns argumentation ville behovet for GDPR (eller nogen anden markedsregulering) ideelt set aldrig være opstået, da markedet selv vil kunne stå for at tilpasse sig forbrugernes krav til datasikkerhed. Omkostningerne relateret til GDPR vurderes derfor i denne diskurs ikke som svarende til indtjeningsmulighederne.

Omvendt tages der i fokusgrupperne primært udgangspunkt i egne erfaringer i forhold til, hvad deltagerne arbejdsmæssigt selv har stået over for samt bekymringer omkring arbejdsbyrden fremover. Generelt viser det sig i fokusgrupperne, at deltagerne har engageret sig meget i GDPR gennem deres arbejdsliv. Deres arbejdsgiver og de dertilhørende arbejdsopgaver har interPELLeret deltagernes viden om GDPR, hvilket ses i deltagernes artikulationer om emnet. De anser sådanne arbejdsopgaver som værende vigtige, når de er på arbejde, hvilket står i kontrast til deres private adfærd som borgere og forbrugere, hvor engagementet i GDPR og datasikkerhed er væsentligt lavere. Det kan skyldes, at virksomheder har stor interesse i at leve op til forordningen, hvilket blandt andet ses i diskursen *GDPR har afskrækkende straffe*, hvor det fremføres, at de forskellige sanktionsmuligheder er med til at sikre, at virksomheder behandler data ordentligt. Omvendt har denne diskurs ikke en lige så dominerende rolle i fokusgrupperne - selvom det er en del af interviewguiden (Bilag 1: 4). En mulig forklaring, inspireret af *homo economicus*, kan være, at deltagerne kalkulerer, at konsekvensen af ikke at engagere sig i GDPR som virksomhed er langt større end som privatperson, hvor man kun står til ansvar over for sig selv og ikke risikerer sanktioner.

I den offentlige debat har vi identificeret diskursen, *Forbedret persondatabehandling*, der kan ses som et resultat af, at virksomheder 'tvinges' til at engagere sig i GDPR grundet de hårde sanktioner. Virksomhederne tager derfor databehandlingen 'enormt seriøst', hvilket smitter af på virksomhedernes ansatte, der i fokusgruppeinterviewene, som et resultat heraf, generelt forbinder GDPR med deres arbejde og ser det som en arbejdsbyrde. Omvendt er arbejdsbyrden også en fordel for nogle faggrupper, der har mulighed for at tjene penge på implementeringen og det løbende arbejde relateret til GDPR. Dette er en diskurs, der kommer frem i fokusgrupperne gennem diskursen *GDPR som en arbejdsgevinst*, og i den offentlige debat artikuleres dette som en del af

diskursen *Ingen forbedring af persondatabehandling*. Diskurserne er ikke dominerende i deres respektive diskursordener i den offentlige debat og i fokusgrupperne, men viser et aspekt af GDPR, som ikke artikuleres af de institutionelle aktører i empirien. I den offentlige debat artikuleres det tilmed, at GDPR ikke forbedrer virksomheders behandling af persondata, men blot er en forordning for konsulenternes skyld.

4.3.5 Behovet for regulering af teknologi

I analysen af den offentlige debat i diskursordenen *Teknologiregulering* italesættes en hegemonisk diskurs om, at der er behov for regulering af brugen af persondata. Denne diskurs fremføres af en række markante aktører i debatten, herunder Europakommissionen og flere danske medier. GDPR ses her som en nødvendig reaktion på en vildsluppen datakapitalisme. Diskurs *Behov for regulering* fremstilles også i pilotgruppen, men særligt i den kritiske gruppe, hvor GDPR ses som en naturlig, progressiv udvikling og en reaktion på datakapitalismen. Fremstillingen af diskursen i den kritiske gruppe kan være et udtryk for deltagernes tekniske og juridiske indsigter. De kan qua deres faglighed være interPELLeret ind i bestemte subjektpositioner, for eksempel som jurister, der værdsætter regulering og mener, at regulering og lovgivning er løsningen på datakapitalismen.

Til grund for den hegemoniske diskurs, *Behov for regulering*, ligger antagelser, som har rødder i menneskesynet homo faber, det redskabsbrugende menneske. Her er mennesket og samfundet formet og determineret af de redskaber og teknologier, som mennesket bruger og udvikler. Når vi ser denne diskurs fremstillet i begge sfærer, er det et udtryk for et syn på regulering som værende nødvendigt i en verden, der er determineret af en teknologisk udvikling, der har medført globaliseringen og datakapitalismen. I diskursen ses den teknologideterminerede udvikling ikke som positiv, men nærmere prækautionistisk, hvor der ses kritisk på den udvikling, som følger af teknologien. En udvikling som GDPR skal tæmme.

En antagonistisk diskurs til *Behov for regulering* italesættes som det eneste sted direkte i gymnasiegruppen gennem diskursen *Ikke behov for regulering*. Modsat den hegemoniske diskurs betragtes internettet her som uregulerbart, og det er forkert, at staten blander sig, da regulering besværliggør udviklingen (Bilag 4). Denne diskurs kan skyldes den position, som gymnasieeleverne taler ud fra som *digital natives*, hvor deltagerne er opvokset med at omgås disse teknologier. De

kan derfor være interPELLeret af menneskesynet homo deus, hvori teknologi og internettet hverken kan eller bør reguleres, da det hæmmer udviklingen og markeds kræfterne. Dermed bliver diskursen i gymnasiegruppen, *Ikke behov for regulering*, et udtryk for en teknologideterministisk proaktionisme kombineret med en stor tiltro til de liberale markeds kræfter, som har rødder i menneskesynet homo deus. Det er overraskende, at vi ikke ser denne diskurs italesat i de andre fokusgrupper og i indlæggene fra den offentlige debat. Selv en privat institutionel aktør som Dansk Erhverv, der ellers er tilhænger af de frie markeds kræfter, artikulerer: "Det er selvfølgelig vigtigt, at der er godt styr på håndteringen af persondata i erhvervslivet" (2018). Det skyldes muligvis perioden for indlæggene i den offentlige debat (september 2017 til december 2018), hvor GDPR allerede var vedtaget og kampen om at undgå forordningens krav og straffe dermed i første omgang var tabt.

4.3.6 Sammenfatning

I den komparative analyse har vi sammenlignet forskelle og ligheder i resultaterne af analysen af henholdsvis den offentlige debat i Danmark og de udførte fokusgruppeinterviews.

Vi ser i den offentlige debat, at borgeren og forbrugerens engagement primært artikuleres med en forventning om, at de agerer kritisk og påvirkeligt og gennem forståelige og informerede samtykkeerklæringer nu bliver empowered til at tage kontrol over egne data. Denne diskurs bunder i homo humanitatis og homo socius, hvor mennesket agerer fornuftigt med sine rettigheder ved hånden og lader sig påvirke af samfundets normer. Omvendt artikulerer fokusgrupperne deres engagement i GDPR som begrænset på grund af af GDPR's artefakter, hvor deltagerne udtrykker irritation og automatreaktioner. Her er det netop ikke homo humanitatis, men derimod homo emotionalis og homo sapiens, der ligger til grund for diskurserne, hvorfor engagementet ikke bliver fremstillet som i den offentlige debat og dens forventning om, at GDPR kan være et salgsparemeter. Yderligere udtrykker deltagerne en adfærd, hvor de er mindre kritiske og i endnu højere grad trykker 'ok' på danske hjemmesider. Homo nationalis er dermed også basis for deltagernes adfærd, hvilket ikke er et menneskesyn, vi ser reflekteret i den offentlige debat.

Vi identificerer også en diskurs i den offentlige debat, hvor forordningen ses som en positiv empowerment af forbrugerens, der får flere rettigheder på området. Denne diskurs viser sig på den

ene side at have interPELLeret deltagerne i fokusgrupperne, så de ud fra menneskesynet *homo humanitatis*' dogme om, at rettigheder altid er fordelagtigt, nødvendigvis må omfavne den empowerment, de har fået. På den anden side udtrykker pilotgruppen, at GDPR er et uoverskueligt felt, der er svært at forstå, hvorfor de ikke finder det attraktivt at tage denne empowerment til sig.

Netop denne opfattelse leder til et markant skel mellem holdningen til GDPR og den adfærd som deltagerne skildrer. Det bunder først og fremmest i forskellige diskurser om, hvorvidt holdningen til datasikkerhed har ændret sig som resultat af GDPR. Her udtrykker den kritiske gruppe med it-specialister og jurister, modsat de øvrige fokusgrupper, en diskurs om, at der har været en *Holdningsændring* på området. Denne diskurs står i modsætning til diskurserne, der udtrykkes i de to andre fokusgrupper, hvor adfærden legitimeres gennem en naturlig tillid til danske hjemmesider, en vanebaseret accept af samtykkeerklæringer samt en vurdering af dataværdi som værende lavere end værdien af det, som et engagement i privatlivspolitikker ville kræve.

Når deltagerne har subjektpositionen medarbejder, 'tvinges' de i højere grad til at engagere sig i GDPR, hvorfor det også er gennem deres arbejde, at de blandt andet får deres viden om GDPR fra. I forlængelse heraf identificerer vi en diskurs i den offentlige debat om, at *GDPR har afskrækkende straffe*, hvilket leder til, at GDPR medfører en *Forbedret persondatabehandling* blandt virksomheder. Virksomheder og den offentlige debat som helhed får på den måde interPELLeret deltagerne i subjektpositionen medarbejder til at anse GDPR som vigtigt, selvom de også i denne subjektposition ser arbejdet som en byrde.

Denne interPELLation sker også ud fra den hegemoniske diskurs i den offentlige debat om, at GDPR efterkommer et behov for regulering, der udspringer af menneskesynet *homo faber*, hvor teknologien determinerer mennesket og ikke omvendt. Denne diskurs udtrykkes også i fokusgrupperne, mens diskursen *Ikke behov for regulering* italesættes i gymnasiegruppen, der i *homo deus*' ånd taler for proaktionistiske forhold.

5 Diskussion

Efter at have dykket ned i den offentlige debat og fokusgruppernes fremstillinger af GDPR og sammenlignet disse to sfærers ligheder og forskelle, tager vi nu de vigtigste resultater op til diskussion.

Diskussionen er todelt. Først diskuterer vi resultaterne fra analyserne i forhold til teorien inden for feltet som beskrevet i litteraturoversigten i afsnit 1.2. Her inddrager vi også supplerende teori til at diskutere, hvordan vores resultater adskiller sig og stemmer overens med den i forvejen eksisterende teori og andre empiriske studier inden for vores felt. Anden del vil være en diskussion af den teori, empiri, analysetilgang og -strategi, som vi benytter i specialet, samt refleksioner over begrænsninger, og hvordan dette eksplorative studie kan udbygges og suppleres.

5.1 Diskussion af analyseresultater

Et af de centrale resultater i den komparative analyse er diskrepansen mellem, hvordan borgernes og forbrugernes engagement, herunder interesse, holdning og adfærd, artikuleres i den offentlige debat og i de tre fokusgruppeinterviews. Indlæggene i den offentlige debat er præget af menneskesynene *homo humanitatis*, *homo economicus* og *homo socius*. Det ser vi i de hegemoniske diskurser, hvor GDPR kædes sammen med og italesættes som øget forståelighed og en empowerment af borgeren og forbrugeren, der gør, at hun agerer fornuftigt og tager kontrol over sine data. Modsat fremstilles i fokusgrupperne, at GDPR ikke har ført til ændret adfærd, men at deltagerne fortsat bare klikker 'ok' uden at læse samtykkeerklæringerne, føler sig bombarderet med information og er irriterede over samtykkeerklæringerne, som popper op på skærmen. Denne dominerende diskurs i fokusgrupperne, *Reel adfærd*, baserer sig på *homo emotionalis* og *homo sapiens*, hvor mennesket er styret af følelser og hurtige automatreaktioner.

Et andet aspekt af diskursen *Reel adfærd* er tillid, hvor deltagerne udtrykker en større tillid til danske hjemmesider - på trods af de 858 tredjepartscookies fra hele verden, som indgår i BT's samtykkeerklæring (Bilag 2). Vi kan relatere dette til Paine & Joinsons skelnen mellem *perceived privacy* og *actual privacy* (2008). Deltagerne har i en dansk kontekst en høj *perceived privacy*, der får dem til at dele mere persondata, på trods af at *actual privacy* formentligt ikke er, som delta-

gerne forventer. At basere perceived privacy og dermed tillid på et nationalt tilhørsforhold forekommer dermed meningsløst, men kan forklares med menneskesynet homo nationalis, hvor mennesket netop orienterer sig mod det nationale fællesskab.

Der er ikke noget i vores analyseresultater af fokusgrupperne, der tyder på, at deltagerne vil engagere sig mere i deres persondata. Den eneste måde at øge persondatasikkerheden må være, at gøre det lettere for brugeren at beskytte sig end at lade være. Det står i kontrast til Presthus & Sørums norske studie fra 2018, som beskrevet i litteraturgennemgangen, hvor de via en spørgeskemaundersøgelse finder, at forbrugere generelt har et ønske om at have indflydelse på, hvordan deres personlige data benyttes og gerne vil drage fordel af de muligheder, GDPR giver. Yderligere er det i kontrast til Palmatier & Martins (2019) forudsigelse om, at forbrugerne i fremtiden aktivt vil kræve strengere retningslinjer for behandling af persondata. Sådanne ændringer vil kræve en bred tilslutning i befolkningen, der kan sammenlignes med dem, man så under industrialiseringens oprør (Zuboff, 2019: 485), men der er ikke noget fra vores analyser, der tyder på, at der blandt borgerne og forbrugerne vil opstå så stort et engagement i databeskyttelse.

Omvendt reflekterer de respektive studier af Presthus & Sørum (2018) og Palmatier & Martin (2019) i højere grad fremstillingerne i den offentlige debat, hvor betydningen af the Privacy Paradox marginaliseres. Et fænomen som vi i vores analyse finder eksempler på og som stemmer overens med et af resultaterne fra DR Medieforsknings rapport, hvor det konkluderes, at GDPR ikke har haft en stor adfærdsmæssig effekt (Christensen & Oxfeldt, 2019). I samme studie svarer 16% af respondenterne dog, at de mere eller mindre jævnligt læser retningslinjer for cookies inden de accepterer dem (ibid., 2019). Vores studie kan og bør ikke kvantificeres, men 16% forekommer urealistisk højt baseret på, at deltagerne i fokusgrupperne, herunder den kritiske gruppe med jurister og it-specialister, udtaler, at de ikke læser retningslinjerne. At 16% svarer, at de læser samtykkeerklæringerne, kan være et udtryk for den ideelle adfærd, som deltagerne i vores fokusgrupper også er interPELLeret af, men som i mødet med det konkrete artefakt (Bilag 2) står i modsætning til en *Reel adfærd*. En anden forklaring på forskellen kunne være, at vi i vores studie og fokusgrupper kun har deltagere mellem 18 og 32 år, og dermed ikke har deltagere fra den ældre del af befolkningen. Vi vil komme ind på nogle af disse begrænsninger i afsnit 5.2.3.

5.1.1 Er vi borgere eller forbrugere?

Efter analysen af den offentlige debat om GDPR i Danmark, finder vi det interessant at bemærke, at det blandt andet i Europakommissionens indlæg i debatten står uklart, om man som læser er borger eller forbruger. Man sættes både i subjektpositionen borger: "VEJLEDNING TIL BORGERNE OM DATABESKYTTELSE I EU" (2018b: 1) og forbruger: "EU's databeskyttelsesregler giver dig mere kontrol over dine personoplysninger, og det betyder, at du trygt kan shoppe, dele og surfe på nettet" (2018b: 20). Umiddelbart kan denne distinktion i subjektposition forekomme ubetydelig, og vi har i specialet undladt at lægge os fast på den ene eller den anden position ved at benytte det kluntede 'borger og forbruger'. Men de to subjektpositioner er interPELLeret fra hver sit menneskesyn. Borgeren er den primære subjektposition i menneskesynet homo humanitatis, hvor mennesket og borgeren har en særlig værdighed, universelle rettigheder og som subjekt er fornuftigt og moralsk (Stjernfelt, 2018). Over for dette står forbrugeren. Forbrugeren er ligesom borgeren fornuftig og fri. Men forbrugeren er det markedsliggjorte menneske, som først og fremmest er en købende aktør på markedet med en utilitaristisk nytteetik rettet mod optimering af egen vinding - homo economicus (Pedersen & Collin, 2018). Med inspiration i sociologen Jürgen Habermas' teori om borgerlig offentlighed (2009), kan man påstå, at der sker en kommerialisering og afprivatisering af intimsfæren (ibid.: 241). Særligt rettigheden dataportabilitet tydeliggør denne afprivatisering og markedsliggørelse, hvor man kan flytte og sælge sine persondata (Datatilsynet et al., 2017: 13). Dermed er man ikke længere kun borger eller forbruger, men også producent i datakapitalismen. Dataproducent er dermed en ny subjektposition, som bliver interPELLeret mod borgerne og forbrugerne. En subjektposition som kun fremgår implicit i den offentlige debat, og en subjektposition som deltagerne i fokusgrupperne føler sig overdetermineret af og ikke føler sig komfortabel i, som analyseret i afsnit 4.2.1.1 i analysen af fokusgrupperne.

Det fremstår dermed flertydigt, om vi er borgere, forbrugere eller sågar dataproducenter i den hegemoniske diskurs i den offentlige debat *GDPR giver nye rettigheder*. Denne flertydighed og mulighed for flere subjektpositioner kan med Eisenbergs strategiske flertydighed (1984) netop ses som et udtryk for, at den hegemoniske diskurs, i det her tilfælde *GDPR giver nye rettigheder*, ekspanderer og laver hegemoniske interventioner i det konstitutive ydre og udvides qua dens flertydighed. På den måde kommer diskursen til at fremstå mere dominerende, således at det bliver mere udbredt, at GDPR giver nye og styrkede rettigheder.

5.1.2 Det oversete paradoks

I fokusgrupperne er der diskrepans mellem på den ene side en ideel adfærd og den dertilhørende subjektposition - den kritiske forbruger - og på den anden side diskursen *Reel adfærd*. Dette misforhold kan relateres til Norberg et al.'s studier af the Privacy Paradox (2007), hvor det netop er intentioner og holdninger, som står i kontrast til den enkeltes adfærd. Men at dette paradoks og denne diskrepans kun artikuleres med en stort set uudtalt antagonistisk diskurs i den offentlige debat bliver problematisk, da den offentlige debat, herunder de institutionelle aktører Europa-kommissionen og Datatilsynet, netop fremstiller GDPR baseret på ideel adfærd (Europakommissionen 2018a; Europakommissionen, 2018b; Datatilsynet, 2017).

Det er en adfærd, som deltagerne ikke praktiserer - ej heller juristerne i vores fokusgruppeinterviews. Dermed kommer den offentlige debat om GDPR til at hvile på forkerte antagelser, hvori menneskesynet homo humanitatis dominerer. Disse antagelser afspejler deltagerne i vores fokusgrupper til dels i deres holdning, men ikke i deres adfærd, hvor diskursen *Reel adfærd* baserer sig på homo emotionalis og homo sapiens-adfærd. Dette er problematisk, idet sproget og diskurserne, særligt de hegemoniske, skaber og konstruerer den sociale verden og dermed præmisserne for GDPR og anden fremtidig datalovgivning. Norberg et al. (2007) argumenterer netop normativt for, at the Privacy Paradox bør indtænkes af lovgivere i udformningen af lovgivning. Sobolewski et al.'s argument om, at særligt dataportabilitetsrettigheden vil blive undervurderet af forbrugerne (2017), ses reflekteret i alle tre fokusgrupper. Deltagerne er klar over, at data har værdi og er et nyt råstof under datakapitalismen, men de ikke alene undervurderer dataportabilitet, de udtrykker også, at de ikke forstår dataportabilitet (Bilag 3: 9; Bilag 4: 8; Bilag 5: 14). Den enkelte borger og forbruger har desuden ikke kapaciteten til at behandle og forvalte data til et brugbart formål og agere som dataproducent på et datakapitalistisk marked. Det bliver dermed meget vanskeligt for deltagerne at lave rationelle overvejelser om, hvorvidt de bør dele deres data, når en så central variabel er ubekendt og ikke har nogen umiddelbar værdi for den enkelte.

Vi kan relatere dette til menneskesynet homo economicus, hvor en rationel forbruger skal foretage sådanne værdiberegninger for at tilpasse sin adfærd efter, hvad der bedst kan betale sig. Den manglende forståelse for værdien af data blandt forbrugere er også en udfordring, som er reflekteret i Grossklags & Acquistis studie (2007). Det er problematisk, da forbrugeren uden den nød-

vendige viden om, hvilken værdi data har, kommer til at basere sin beregning på manglende information og resultatet, den afledte adfærd, bliver derfor ikke som den fremstilles i den offentlige debat.

5.1.3 Den manglende interesse

I modsætning til diskursen *Holdningsændring*, der kommer til udtryk i den kritiske gruppe og pilotgruppen, kommer en anden diskurs til udtryk i gymnasiegruppen, hvor deltagerne udtrykker, at de ikke har ændret holdning til datasikkerhed på grund af GDPR - se afsnit 4.2.3.5. Her viser sig altså ikke en diskrepans mellem holdning og adfærd, da deltagerne udtrykker, at de hverken går op i emnet eller har ændret holdning til det. Hvis vi sætter dette ind i AIDA-modellens responshierarki (Strong, 1925) ser vi, at budskabet overordnet set kun er nået til Opmærksomheds-stadiet i gymnasiegruppen.

I den offentlige debats hegemoniske diskurs *GDPR som empowerment* ligger en forventning om, at modtageren går gennem alle AIDA-modellens fire stadier. En mere beskeden optimisme kommer til udtryk i den kritiske gruppe, der består af jurister og it-eksperter - altså samme faggruppe, der har været med til at udarbejde GDPR. I denne fokusgruppe er den dominerende diskurs, at GDPR har skabt en holdningsændring i befolkningen, og dermed at befolkningen har gennemgået AIDA-modellens tre første stadier opmærksomhed, yderligere interesse samt ønske og holdning - dog ikke det sidste stadie, adfærd. Dette skel mellem grupperne er problematisk, da det resulterer i, at datalovgivningen, som bliver udformet af juristerne, indeholder en implicit forventning om, at forbrugeren har en interesse i databeskyttelse og et ønske om at ændre adfærd. Den manglende interesse ser vi udtrykt i flere diskurser i fokusgrupperne, hvormed de forbedrede samtykkeerklæringer bliver overflødige. Dermed bliver det svært for GDPR at blive et konkurrenceparameter, som vi ser flere institutionelle aktører fremstille en forventning om, at forordningen er i stand til i diskursen *GDPR giver et frit og konkurrencedygtigt marked*. Der er ikke noget, der tyder på, at databehandling er et tema, der vil få deltagerne til at ændre adfærd - det ser vi ej heller indikationer på i den kritiske gruppe. Der er derfor ingen tegn på, at GDPR har gjort data til et salgspareparameter, som forventningen ellers er i den offentlige debat.

Det manglende engagement kan være et resultat af datas usynlige karakter, som gør det til en abstrakt genstand, der er svær at forholde sig til, og som brugeren derfor lader være med (van Ooijen & Vrabec, 2018). Denne refleksion ser vi her udtrykt i den kritiske gruppe: "Jeg tænker det [GDPR] er blevet sådan et begreb ligesom brexit og alle mulige andre, som alle har en mening om uden faktisk at vide, hvad der står i det [...]" (Bilag 5: 20). GDPR kommer dermed til at fremstå fjernt og abstrakt for deltagerne og mere som 'Gitte og Per' end en praktisabel databeskyttelsesforordning.

5.1.4 Mere gennemsigtighed?

I pilotgruppen udtrykker deltagerne en frustration over den empowerment og den subjektposition, der tillægges borgerne og forbrugerne i den offentlige debat - som kritiske og rationelle. Dette kan relateres til forståeligheden af samtykkeerklæringerne, hvor selv juristerne i den kritiske gruppe ikke forstår vilkårene. At juristerne udtrykker, at de stadigvæk ikke forstår privatlivspolitikker og vilkår indikerer samme resultat som Jensen & Potts studie fra 2004, hvor de konkluderer, at også højtuddannede ikke kan forventes at forstå privatlivspolitikker.

Artikel 12 i GDPR fastslår ellers, at samtykkeerklæringer skal være skrevet i et klart, enkelt og forståeligt sprog (Databeskyttelsesforordningen, 2016: 39), men det ser endnu ikke ud til at have haft en effekt for den sproglige forståelse. Spørgsmålet er, om den intenderede gennemsigtighed vil have en reel effekt, eller om artikel 12 blot er et resultat af en mytologisk og modernistisk forståelse af transparens (Christensen & Cornelissen, 2015). I denne mytiske forståelse ses transparens som et objektivi redskab for en organisation, der kan give legitimitet og gør det muligt for stakeholdere at få adgang til information fritaget for meningstilskrivelse. Denne meningstilskrivelse ser vi blandt andet ske i diskursen *Samtykker bliver forståelige* i den offentlige debat: "Når organisationer behandler dine oplysninger, skal de give dig klar information om brugen af dine oplysninger [...] Denne information skal fremlægges i et tydeligt og almindeligt sprog" (Europakommissionen, 2018b: 5). I citatet bliver kompleksiteten af det stof, som organisationer skal fremlægge, ignoreret, hvilket er en pointe omkring transparens, som Christensen & Cheney (2015: 75) bemærker. De mener, at det stof, som organisationer i deres transparensgivende aktiviteter skal fremlægge, ofte er så komplekst, at det ikke lader sig oversætte til det, som i Databeskyttelsesforordningen kaldes

“[...] en kortfattet, gennemsigtig, letforståelig og lettilgængelig form og i et klart og enkelt sprog [...]” (2016: 39).

Transparensidealet, som udtrykkes i den offentlige debat i den dominerende diskurs, *Samtykker bliver forståelige*, forudsætter en lineær kommunikationsmodel, hvor et entydigt budskab ikke forstyrres af støj og forstås i dets helhed af en engageret modtager. Dette transparensideal kritiseres imidlertid af flere teoretikere, der påpeger, at idealet opstiller urealistiske forventninger til modtageren, som aktivt søgende efter denne type information og samtidigt værende baseret på forældede kommunikationsmodeller (Fenster, 2015; Christensen & Cheney, 2015: 75). Dermed kommer transparensen sjældent til at indfri de forventninger, som idealet tilsigter (Hansen, Christensen & Flyverbom, 2015). I fokusgruppeinterviewene ser vi heller ikke tegn på denne idealistiske modtagertype, da ingen af deltagerne udtrykker det engagement og den forståelse af GDPR, som transparensidealet lægger op til. I stedet udtrykker deltagerne, at ‘branchen’ med samtykkeerklæringernes udformning udnytter, at modtageren ikke agerer som det foreskrives.

5.2 Diskussion af teori og analysestrategi

I denne anden del af diskussionen vil vi diskutere begrænsningerne ved vores teorivalg og analysestrategi. Vi kommer dermed både ind på anvendeligheden af menneskesynene, hvordan studiet vil kunne udbygges og sammensætningen af fokusgrupperne. Først vil vi dog diskutere begrænsningerne ved diskursteorien.

Som nævnt i afsnit 2.3, er operationaliseringen af Laclau & Mouffes diskursteori vanskelig, da de ikke opstiller analysestrategiske redskaber til at identificere diskurser i empirisk materiale. Derfor har vi kombineret deres teori med supplerende teorier og begreber, der opstiller en ramme for analysen af empirien. Uanset valg af teori kommer vi som forskere til at spille en afgørende rolle for, hvordan vi forstår subjekters og aktørers artikulationer, idet vi placerer artikulationerne som del af en bestemt diskurs i en bestemt diskursorden. Ydermere har vi via vores interviewguide og moderatorrolle i fokusgruppeinterviewene selv været medskabere af de diskurser, vi har identificeret. Det ser vi i flere af citaterne, hvor moderator spørger ind til bestemte aspekter af GDPR for at få italesat diskurser yderligere.

Der findes ikke et fastlagt kort over de diskurser, der omhandler GDPR (eller andre flydende betegnelser), og vi er ej heller i stand til at udarbejde et sådant grundet diskursers transformation og kontingens. Vi har dog forsøgt, for overblikkets skyld, at kortlægge de identificerede diskurser og diskursordener i en forsimplet model som afslutning på analysen af henholdsvis den offentlige debat og fokusgruppeinterviewene. De skal ikke ses som et definitivt og sammenligneligt billede af, hvilke meninger GDPR får i de to analyser, hvorfor modellen heller ikke er udarbejdet til den komparative analyse, da den ville kunne forstås som en slags endelig konklusion på analysen og en fastfrosset og endelig struktur.

5.2.1 Et kritisk blik på menneskesynene

Vi benytter i den komparative analyse otte menneskesyn, som de er kortlagt af Pedersen, Collin & Stjernfelt (2018) - se afsnit 2.4. Vi ser disse som bagvedliggende diskurser om GDPR og fundamentale for meningsskabelsen. Pedersen et al. har et idéhistorisk udgangspunkt for kortlæggelsen af de otte menneskesyn, og deres optegning baserer sig på idealtyper (2018: 25-26). Vores anvendelse af de otte menneskesyn i analysen kan kritiseres for at være for statisk. Menneskesynene er i langt højere grad komplekse, mangfoldige og påvirket af hinanden.

På samme måde kan antallet af menneskesyn forekomme arbitrært, hvilket er en kritik forfatterne også selv formulerer (Pedersen et al., 2018: 26) - hvorfor lige otte? Da menneskesynene er så tæt forbundet, har vi i vores gennemgang af menneskesynene valgt at beskrive flere af dem parvis. I den komparative analyse har vi for eksempel vanskeligt ved at adskille, hvornår menneskesynet homo sapiens eller homo emotionalis er bagvedliggende for diskurserne om GDPR, da de begge rummer intuitive automatbeslutninger som kendetegnende for mennesket. Man kunne også indvende, at menneskesynenes bagvedliggende karakter gør dem brugbare i enhver diskursanalyse, og hvad kan de derfor bidrage med til dette speciale? Vi vil her forsvare brugen med, at deres universelle karakter netop gør dem særligt brugbare i en diskursanalyse af et så nyt empirisk felt som GDPR. Selvom GDPR er en ny forordning, er den ikke opstået i et diskursivt vakuum, og diskurserne vi har analyseret i den offentlige debat i Danmark og fokusgrupperne viser sig netop at være relateret til forskellige menneskesyn. Vi finder, at den offentlige debat er præget af særligt homo humanitatis, -economicus og -faber, mens diskurserne i fokusgrupperne i højere grad er baseret på homo emotionalis, -sapiens, -economicus, -faber og til dels også -deus og -nationalis. Denne for-

skel i menneskesyn kan være en del af forklaringen på, hvorfor der er forskel mellem engagement, som det fremstilles i diskurserne i henholdsvis den offentlige debat og i fokusgrupperne.

Vi har i analysen haft vanskeligt ved at analysere, hvornår menneskesynet *homo socius* har været bagvedliggende for diskurserne om GDPR. Dette skyldes, at vi ser empirien ud fra dette menneskesyn, som beskrevet i afsnit 2.4. Dermed bliver dette menneskesyn vores blinde punkt. Vi kan, ligesom diskurserne, ikke være i et diskursivt vakuum, hvorfor vi ikke kan træde ud af og iagttage iagttagelser af iagttagelser. Der må nødvendigvis være en subjektposition, som vi selv skriver fra og er interPELLeret af, hvilket er en præmis for vores videnskabsteoretiske og diskursteoretiske ståsted (Laclau & Mouffe, 1985; Jørgensen & Phillips, 1999; Åkerstrøm Andersen, 1999).

5.2.2 Teknologiens birolle

Med vores diskursteoretiske udgangspunkt i Laclau & Mouffe ser vi objekter og teknologi, herunder artefakter som BT's samtykkeerklæring (Bilag 2), som først meningsfulde i en diskursiv kontekst - objekternes mening er altså et resultat af diskurs (Laclau & Mouffe, 1987). Det samme artefakt kan dermed tilskrives vidt forskellig mening inden for forskellige diskurser. At objektets fysiske struktur ingen indvirkning har på objektets mening kan virke som en provokerende konsekvens af diskursteorien. Det er et perspektiv, der står i modsætning til et *homo fabersk*, teknologi-deterministisk syn på artefakter, hvor vi bliver determineret af teknologien som beskrevet i afsnittet 2.4.5. Vi ser både den offentlige debat og fokusgrupperne basere sig på *homo faber*, når dataøkonomien bliver set som en naturlig konsekvens af den teknologiske udvikling.

Diskursteorien står i delvis modsætning til sociomaterialismen, som kort er introduceret i afsnit 3.3, hvor teknologi og fysiske artefakter får *agency* i samspillet med mennesker. Fortolkningen og meningstilskrivelsen er i sociomaterialismen altså ikke udelukkende kontingent og afhængig af diskurs, men derimod et samspil mellem objektets materialitet og den sociale fortolkning, der skaber meningen (Akrich & Latour, 1992: 263).

Hvis vi i analysen havde anvendt dette perspektiv ville designet af BT's samtykkeerklærings prominente 'ok'-knap (Bilag 2) eksempelvis have fået en langt større rolle: "The nonhumans take over the selective attitudes of those who engineered them" (Latour, 1992: 158). Udviklerne af samtykkeerklæringen kommer dermed til at agere gennem teknologien og påvirke meningstilskrivelsen

fra brugerens side, hvilket resulterer i, at brugeren bare trykker 'ok'. Man kunne så med diskursteorien igen indvende, at diskurser om, hvordan vi interagerer med teknologi, er så objektiverede, at det kommer til at fremstå som om, at teknologien agerer og har en bestemt mening i sig selv.

5.2.3 Deltagersammensætningen

Deltagerne i fokusgrupperne, der skal 'repræsentere' borgere og forbrugere, er alle mellem 18 og 32 år gamle. Forskningen på dette område viser, at unge mennesker, som dem vi har interviewet, generelt har en mere aktiv adfærd i forhold til at sikre sine personoplysninger online end ældre mennesker (van den Broeck et al., 2015; Miltgen & Peyrat-Guillard, 2014). Alligevel bekymrer ældre mennesker sig mere om privatlivet online end unge mennesker. Denne forskel er vores studie ikke i stand til at belyse, da vi ikke har ældre mennesker som del af empirien. Med udgangspunkt i teorien kan vi dog antage, at hvis ældre mennesker beskytter deres data online dårligere end unge, må denne beskyttelse være ikke-eksisterende for dem. Den indbyggede empowerment i GDPR kan derfor ikke have haft den intendede effekt. Omvendt kan vi ikke sige noget konkret om, hvordan holdningen har ændret sig for ældre mennesker, da deres bekymring angiveligt burde være større end unge menneskers. Ikke desto mindre fremstiller fokusgrupperne blandt andet en diskurs om en *Holdningsændring*, hvorfor ældre menneskers holdning kan være ændret endnu mere. Yderligere studier af dette område vil derfor med fordel kunne inddrage aldersfaktoren og undersøge ældre aldersgruppers engagement i GDPR.

Når vi inddrager og applicerer disse studier af van den Broeck et al. (2015) og Miltgen & Peyrat-Guillard (2014) på en dansk kontekst, må vi samtidigt bemærke, at denne forskning baserer sig på resultater fra henholdsvis Holland og forskellige EU-lande. Vi må derfor ikke forvente, at resultaterne afspejler kulturen på dette område som en universel og konstant størrelse, men de kan bruges som en indikator for, hvordan engagementet i datasikkerhed er i en dansk kontekst. Yderligere studier i dette felt vil derfor med fordel kunne bygge videre på studiet af Miltgen & Peyrat-Guillard (2014) og dette speciales resultater, for at få en endnu bedre forståelse for, hvordan GDPR, samtykkeerklæringer, perceived privacy og national tillid opfattes forskelligt blandt EU's borgere og forbrugere. Dette vil kunne sammenholdes med, hvordan de offentlige debatter i EU-landene fremstiller og har fremstillet forskellige diskurser om emnet.

5.2.4 Specialets udsigelseskraft

Empirien til analysen af den offentlige debat baserer sig på indlæg udgivet i perioden omkring ikrafttrædelsen af GDPR i maj 2018, mens vores fokusgruppeinterviews har været udført medio marts 2019 - altså en tidsforskydning på næsten et år. I vores komparative analyse har vi derfor sammenlignet kontingente diskurser fra to forskellige tidsperioder. Med vores poststrukturalistiske ståsted accepterer vi imidlertid, at diskursers struktur er dynamisk og ændrer sig over tid, hvorfor de to tidsperioder kan forekomme usammenlignelige. Ikke desto mindre mener vi, at diskurser, og særligt hegemoniske diskurser, ikke lader sig ændre over så relativt kort tid, men hele tiden vil være bundet af en vis struktur. Vi anerkender, at der kan ske ændringer af diskurser over en etårig periode, herunder hvordan de artikuleres i den offentlige debat og af borgere og forbrugere. Da den offentlige debat interPELLerer vores fokusgruppedeltagere til at have en bestemt holdning, bliver fokusgrupperne særligt interessante, når der kun er gløderne tilbage af den store interesse i GDPR fra maj 2018 (Google Trends, 2019). I vores undersøgelse får vi derfor også udtalelser og artikulationer, der er resultatet af interPELLationer fra andre steder end netop den offentlige debat - for eksempel arbejdet og møder med GDPR, som analysen viser. Omvendt har vores analyse den svaghed, at aktørerne fra empirien i den offentlige debat ikke har haft samme mulighed for at basere deres artikulationer på erfaringer om GDPR i praksis. Yderligere forskning på dette område vil derfor med fordel kunne inddrage den offentlige debat, der udelukkende er fra en periode omkring udførelsen af fokusgruppeinterviewene, da tidsforskydning herved ikke ville være en faktor. Det vil muligvis resultere i færre forskelle til de diskurser, der udtales i fokusgrupperne.

Når diskurserne er af så kontingent karakter, kommer vi, som beskrevet, til at spille en naturlig, stor rolle for, hvordan vi identificerer dem. Vi har derfor gjort meget ud af at være eksplicitte omkring analytiske valg i analysen af empirien og omkring, hvordan og hvorfor empirien er udvalgt. Ved på denne måde at øge gennemsækeligheden af specialets proces har vi i Halkiers terminologi skabt en slags kvalitativ reliabilitet til analysen (2008: 109). Hun argumenterer yderligere for, at en kvalitativ forsker gennem systematisering og sammenhæng i analysen kan give den validitet (ibid.: 110). Vi har forsøgt at imødekomme disse kriterier ved ofte at analysere fokusgrupperne på baggrund af længere citater fra fokusgruppeinterviewene, ved at gennemgå diskurserne og diskursordenerne én ad gangen og ved at sammenfatte analyseresultaterne i modeller. Dog kan vi på baggrund af vores empiri hverken generalisere analysens resultater til at gælde for hele den of-

fentlige debat i Danmark eller alle borgere og forbrugere i Danmark. Vi tilstræber i stedet analytisk generaliserbarhed af vores resultater, der tillader os at bruge resultaterne som en indikator for den offentlige debat i Danmark om GDPR, og hvordan borgerne og forbrugernes engagement i GDPR er. Her vurderer vi, at vi ved at have den kritiske fokusgruppe som en kritisk case blandt vores fokusgrupper har haft en rigere empiri. Den kritiske gruppe kan ydermere ses som en slags kritisk case i Flyvbjergs begrebsverden (2006), der er i stand til at give os et indblik, der på sin vis fungerer som en forventet overligger for engagement i og forståelse for GDPR. Hvis den kritiske gruppe ikke engagerer sig og ikke umiddelbart forstår dele af GDPR, hvem gør og kan så? Vi tilskriver dog ikke den kritiske gruppe en rolle som i stand til at falsificere en hypotese om borgerne og forbrugernes engagement i GDPR, da vi med vores videnskabsteoretiske udgangspunkt ikke accepterer den kritiske rationalismes idé om, at vi via falsifikation kan nærme os én sandhed.

6 Konklusion

Som et resultat af at data i stigende grad bliver digitaliseret og anvendt af virksomheder har EU udarbejdet den omfattende databeskyttelsesforordning, GDPR. Vi har i dette speciale undersøgt, hvordan aktører i den offentlige debat fremstiller engagementet i GDPR forskelligt fra borgerne og forbrugerne ved hjælp af diskursanalyse. Vi finder, at der er væsentlige forskelle i fremstillingen og italesættelsen af engagementet i GDPR. Denne forskel bunder blandt andet i, at der i den offentlige debats dominerende fremstilling ligger en antagelse om, at borgerne og forbrugerne aktivt vil bruge den empowerment som GDPR's rettigheder giver. Det indebærer at foretage informerede samtykker på baggrund af øget transparens og agere fornuftigt, rettighedsbærende og kalkulerende. Borgerne og forbrugerne gengiver også denne fremstilling, men kun som et ideal, der står i modsætning til deres reelle engagement, hvor GDPR er for abstrakt, fjernt og besværligt til at kunne engagere sig i. Borgerne og forbrugerne udtrykker, at de påvirkes af samtykkeerklærings udformning og udviser større tillid til danske hjemmesider, der resulterer i, at de giver blinde samtykker.

Vi ser altså en diskrepans mellem på den ene side fremstillingen af et ideelt engagement i GDPR, der er baseret på ideerne om den kritiske og kalkulerende borger og forbruger, som reflekteres i homo humanitatis og -economicus. På den anden side ser vi et reelt engagement, der er baseret på en forbruger, der bare trykker 'ok', udtrykker national tillid og automatreaktioner - altså homo emotionalis, -nationalis, -sapiens og en homo economicus, der baserer sig på andre beregninger end i den offentlige debat. Dette misforhold, hvor ideelt engagement står i kontrast til reelt engagement, italesættes stort set ikke i den offentlige debat, hvor kun få ikke-institutionelle aktører fremstiller en antagonistisk diskurs, der betvivler borgerne og forbrugernes engagement i GDPR. I den offentlige debat fremstår borgerne og forbrugerne generelt i en unuanceret form, hvor der ikke skelnes mellem deres interesse, holdning og adfærd, som alle tages for givet.

Størstedelen af deltagerne i fokusgruppeinterviewene viser sig også at være interPELLeret af fremstillingen af et ideelt engagement og det underliggende menneskesyn homo humanitatis, som det kommer til udtryk i den offentlige debat. De it- og jurauddannede deltagere giver udtryk for, at GDPR har øget interessen og ændret holdningen til databeskyttelse, ikke kun hos dem, men også mere generelt i den danske befolkning. Samtidigt udtrykkes af deltagerne i en anden gruppe en

frustration over den empowerment, de har fået med GDPR, hvor de mener, at opgaven og ansvaret er for uoverskueligt og stort. I det konkrete møde med GDPR italesætter alle deltagerne da også - på tværs af grupperne - at deres reelle adfærd er uændret. Der tegner sig altså et Privacy Paradox i deltageres møde med GDPR, hvor intentionerne om at beskytte og håndtere persondata er inkonsistent med den reelle adfærd.

En krølle er dog, at deltagerne gennem deres arbejdsliv er mere engageret i GDPR end privat. De anser i arbejdsøjemed, i tråd med fremstillingen i den offentlige debat, GDPR-relaterede arbejdsopgaver som værende vigtige og nødvendige omend besværlige i en datakapitalistisk verden. Dog ser vi, at selv de it-uddannede deltagere udtrykker, at de ikke forstår et koncept som dataportabilitet, der er en central rettighed i GDPR. Derfor ville den enkelte borger og forbruger, selv hvis hun var fuldt engageret, sandsynligvis ikke have kapaciteten til at forvalte sine data til et brugbart formål og påtage sig rollen som dataproducent og sælger på datamarkedet. Det bliver dermed meget vanskeligt for borgerne og forbrugerne at lave rationelle overvejelser om, hvorvidt de bør dele deres data og samtykke, hvorfor det rationelle bliver at acceptere samtykkeerklæringer uden egentlige overvejelser. Dermed kommer antagelsen i den offentlige debat om, at databehandling bliver et konkurrenceparameter i EU til at synes overambitiøs.

At diskrepansen mellem ideelt og reelt engagement stort set ikke fremstilles i den offentlige debat, og at borgerne og forbrugerne fremstår forsimplede kan være problematisk, idet de hegemoniske diskurser skaber og konstruerer den sociale verden og dermed præmisserne for GDPR og anden fremtidig (data)lovgivning. Dermed anerkendes borgerens og forbrugerens marginale og svært forståelige rolle i datakapitalismen ikke. Ved at tage højde for dette vil forordningen ikke kun forekomme relevant for organisationer, men også for privatpersoner så deres umiddelbare association ikke forbliver Gitte og Per.

Litteraturliste

- Advokatsamfundet (2018). Persondataforordningen giver et kvalitetsstempel. *Advokaten*, nr. 3, april 2018: <https://flipflashpages.uniflip.com/3/609807/1093886/pub/html5.html> (Besøgt den 13/04/2019)
- Aggarwal, C. C. & Zhai, C. (2012). An Introduction to Text Mining. I Aggarwal, C. C. & Zhai, C. *Mining text data*. Springer Science & Business Media. Kapitel 1, s. 1-10.
- Akrich, M. & Latour, B (1992). A Summary of a Convenient Vocabulary for the Semiotics of Human and Nonhuman Assemblies. I Bijker, W. E. & Law, J. (red.). *Shaping Technology/Building Society: Studies in Sociotechnical Change*. MIT Press, s. 263.
- Bom, A. K. (2015). *Diskursanalytisk metode*. Samfundslitteratur.
- boyd, d. & Crawford, K. (2012). Critical questions for big data. *Information, Communication & Society*, 15(5), s. 662-679.
- Bundeszentral für politische Bildung (2016). *Die Würde des Menschen ist unantastbar*: <https://www.bpb.de/politik/grundfragen/politik-einfach-fuer-alle/236724/die-wuerde-des-menschen-ist-unantastbar> (Besøgt den 13/2-2019)
- Cambridge Dictionary (2019). *Empowerment - meaning in the Cambridge English Dictionary*: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/empowerment> (Besøgt den 10/4-2019)
- Christensen, D. & Oxfeldt, M. (2019). GDPR - Beskyttelse eller bureaukrati?. I DR Medieforskning. *Medieudviklingen 2018*. s. 56-61.
- Christensen, L. T. & Cheney, G. (2015). Peering into transparency: Challenging ideals, proxies, and organizational practices. *Communication Theory*, 25(1), s. 70-90.
- Christensen, L. T. & Cornelissen, J. (2015). Organizational transparency as myth and metaphor. *European Journal of Social Theory*, 18(2), s. 132-149.
- Chrzanowska, J. (2002). *Interviewing groups and individuals in qualitative market research*. SAGE Publications Ltd.
- Collin, F. (2018). Homo faber. I Pedersen, D. B., Collin, F. & Stjernfelt, F. (red.). *Kampen om mennesket - forskellige menneskebilleder og deres grænsestrid*. Hans Reitzels Forlag, s. 133-166.
- Constantinides, E. & Geurts, P. (2005). The Impact of Web Experience on Virtual Buying Behaviour: An Empirical Study. *Journal Of Customer Behaviour*, 4(3), s. 307-335.
- Custers, B., van Der Hof, S., Schermer, B., Appleby-Arnold, S. & Brockdorff, N. (2013). Informed consent in social media use - The gap between user expectations and EU personal data protection law. *SCRIPTed*, 10, s. 435-457.
- Dahler-Larsen, P., & Dahler-Larsen, A. M. (1999). *Fokusgrupper i teori og praksis*. Politologiske Skrifter.
- Dall, N. & Langemark, J. (2018). *Persondataforordningen: en håndbog for praktikere*. Ex Tuto.

- Dansk Erhverv (2018). *GDPR koster virksomhederne cirka 8 mia. kroner*.
<https://www.danskerhverv.dk/presse-og-nyheder/nyheder/gdpr-koster-virksomhederne-cirka-8-mia-kroner/> (Besøgt den 13/4-2019)
- Databeskyttelsesforordningen (2016). *Den Europæiske Unions Tidende*, L 119.
- Datatilsynet, Erhvervsstyrelsen, Justitsministeriet & Digitaliseringsstyrelsen (2017). *Databeskyttelsesforordningen*: <https://www.datatilsynet.dk/media/6559/generel-informationspjece-om-databeskyttelsesforordningen.pdf> (Besøgt den 13/4-2019)
- Demant, J. (2006). Fokusgruppen - spørgsmål til fænomener i nuet. I Bjerg, O. & Villadsen, K. (red.). *Sociologiske Metoder*. Samfundslitteratur, kap. 7. s. 131-146.
- Durkheim, É. (1982). What is a Social Fact?. I Lukes S. (red.) (W. D. Halls, overs.). *The Rules of the Sociological Method*. Free Press, s. 50-59.
- Eisenberg, E. M. (1984). Ambiguity as strategy in organizational communication. *Communication Monographs*, 51(3), s. 227-242.
- Encyclopaedia Britannica (2018). *Declaration of Independence*:
<https://www.britannica.com/topic/Declaration-of-Independence> (Besøgt den 13/2-2019)
- Erklæring af Menneskets og Borgerens Rettigheder 1789. I Kristensen, J. (red.) (1989). *Menneskerettigheder – filosofisk, juridisk, historisk, politisk*. Akademisk Forlag, s. 10-17.
- Esmark, A., Laustsen, C. B. & Åkerstrøm Andersen (2005). *Poststrukturalistiske analysestrategier*. Roskilde Universitetsforlag.
- Europakommissionen (2018a). *En ny æra for databeskyttelse i EU*.
<https://publications.europa.eu/da/publication-detail/-/publication/87270958-736a-11e8-9483-01aa75ed71a1/language-da> (Besøgt den 13/4-2019)
- Europakommissionen (2018b). *Det er dine oplysninger - tag kontrol over dem*.
https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/data-protection-overview-citizens_da.pdf (Besøgt den 13/4-2019)
- Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. Taylor & Francis Ltd.
- Fenster, M. (2015). Transparency in search of a theory. *European Journal of Social Theory*, 18(2), s. 150-167.
- Ferretti, F. (2014). Competition, the Consumer Interest, and Data Protection. I *EU Competition Law, the Consumer Interest and Data Protection*. SpringerBriefs in Law. Springer, Cham.
- Flyvbjerg, B. (2006). Five Misunderstandings About Case-Study Research. *Qualitative Inquiry*, 12(2), s. 219–245.
- Foucault, M. (1972). *Archaeology of Knowledge*. Tavistock Publications.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison*. (A. Sheridan, overs.). Vintage Books.
- Foucault, M. (1982). The subject and power. *Critical Inquiry*, 8(4), 777–795.

- Foucault, M. (1996). From torture to cellblock. I S. Lotringer (red.). *Foucault Live. Collected Interviews, 1961-1984*. Semiotext(e), s. 146-149.
- Frank, L. (vært). (2018). *24 Spørgsmål til Professorene - Kampen om menneskesynet* [Radioprogram]. I Radio24syv (producent): <https://www.24syv.dk/programmer/24-spoergsmaal-til-professoren/27409316/kampen-om-menneskesynet> (Besøgt den 2/3-2019)
- Google Trends (2019). *GDPR - Udforsk*. Google: <https://trends.google.com/trends/explore?date=2016-04-01%202019-03-14&geo=DK&q=gdpr> (Besøgt den 14/3-2019)
- Gotved, T. T. (2018). *GDPR er...pseudoarbejde*. Kommunikationsforum: <https://www.kommunikationsforum.dk/artikler/En-tsunami-af-samtykkeerklæringer> (Besøgt den 12/3-2019)
- Grossklags, J. & Acquisti, A. (2007). When 25 cents is too much: An experiment on willingness-to-sell and willingness-to-protect personal information. *Workshop on the Economics of Information Security Proceedings (WEIS)*.
- Habermas, J. (2009). *Borgerlig Offentlighed*. Informations Forlag.
- Halkier, B. (2008). *Fokusgrupper*. 2. udgave. Samfundslitteratur.
- Hansen, H., & Flyverbom, M. (2014). The politics of transparency and the calibration of knowledge in the digital age. *Organization*, 22(6), s. 872-889.
- Hansen, H., Christensen, L., & Flyverbom, M. (2015). Introduction: Logics of transparency in late modernity. *European Journal of Social Theory*, 18(2), s. 117-131.
- Hoofnagle, C. J. & Urban, J. M. (2014). Alan Westin's privacy homo economicus. *Wake Forest Law Review*, 49, s. 261-318.
- Howarth, D. (2005). *Diskurs. En Introduktion*. Hans Reitzels Forlag.
- Jensen, C. & Hansen, A. D. (2002). Indledning. I Laclau, E., Mouffe, C. *Det Radikale Demokrati - diskursteoriens politiske perspektiv*. Roskilde Universitetsforlag, s. 11-34.
- Jensen, C. & Potts, C. (2004). Privacy policies as decision-making tools: An evaluation of online privacy notices. I Dykstra-Erickson, K. & Tsscheligi, M. (red.). *Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems*. ACM, s. 471-478.
- Jensen, C. (1997). Fra økonomisk til politisk logik. I Laclau, E., Mouffe, C. & Jensen, C. *Demokrati og hegemoni*. Akademisk Forlag, s. 7-14.
- Jørgensen, M. W. & Phillips, L. (1999). *Diskursanalyse - som teori og metode*. Roskilde Universitetsforlag.
- Kahneman, D. (2003). Maps of Bounded Rationality: Psychology for Behavioral Economics. *The American Economic Review*, 93(5), s. 1449-1475.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. Farrar, Straus and Giroux.
- Kant, I. (1965). *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*. Felix Meiner Verlag.
- Kant, I. (1996). The Metaphysics of Morals. I Kant, I. *Practical Philosophy*. Cambridge University Press, s. 386-397.

- Kjærulff, A. (vært). (2018). *Aflyttet - Velkommen til Danmark, GDPR!* [Radioprogram]. I Radio24syv (producent): <https://www.24syv.dk/programmer/aflyttet/27641956/velkommen-til-danmark-gdpr> (Besøgt den 13/4-2019)
- Kulager, F. (2018). *GDP-hvaffor noget? Her er din lynguide til, hvad EU's nye datalov kan gøre for dig og samfundet*. Zetland: <https://www.zetland.dk/historie/s81ERXnz-aOZj67pz-9a3c6> (Besøgt den 13/4-2019)
- Køppe, S. & Emmeche, C. (2018). Homo sapiens. I Pedersen, D. B., Collin, F. & Stjernfelt, F. (red.). *Kampen om mennesket - forskellige menneskebilleder og deres grænsestrid*. Hans Reitzels Forlag. s. 167-198.
- Laclau E. & Mouffe, C. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy*. Verso.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (1987). Postmarxism without Apologies. *New Left Review*, 166, s. 79-106.
- Laclau, E. Mouffe, C. & Jensen, C. (1997). *Demokrati og hegemoni*. Akademisk Forlag.
- Latour, B. (1992). Where are the missing masses? The sociology of a few mundane artifacts. I Bijker, W. E. & Law, J. (red.). *Shaping Technology/Building society*. The MIT Press, s. 225-258.
- Lotterup, A. & Korfits Nilsen, K. (2019). *Databeskyttelsesforordningen og databeskyttelsesloven*. DJØF Forlag.
- Martín, S. & Camarero, C. (2009). How perceived risk affects online buying. *Online Information Review*, 33(4), s. 629-654.
- Mayer-Schönberger, V. & Cukier, K. (2013). *Big Data, A Revolution That Will Transform How We Live, Work and Think*. John Murray. Kapitel 1-5, s. 1-97.
- Mikkelsen, N. (1989). FN's verdenserklæring om menneskerettigheder. I Kristensen, J. (red.). *Menneskerettigheder – filosofisk, juridisk, historisk, politisk*. Akademisk Forlag, s. 113-132.
- Miltgen, C.L. & Peyrat-Guillard, D. (2014). Cultural and generational influences on privacy concerns: a qualitative study in seven European countries. *EJIS*, 23, s. 103-125.
- Neergaard, H. (2007). *Udvælgelse af cases i kvalitative undersøgelser*. Samfundslitteratur.
- Norberg, P., Horne, D. & Horne, D. (2007). The Privacy Paradox: Personal Information Disclosure Intentions versus Behaviors. *Journal Of Consumer Affairs*, 41(1), s. 100-126.
- Olstrup, A. L. (2018). *GDPR: Få overblik over databeskyttelsesloven*. Forbrugerrådet Tænk: <https://taenk.dk/test-og-forbrugerliv/digitale-tjenester/hvad-er-gdpr-databeskyttelsesloven> (Besøgt den 13/4-2019)
- Orlikowski, W.J. & Scott, S.V. (2008). Sociomateriality: Challenging the separation of technology, work and organization. *The Academy of Management Annals*, 2(1), s. 433-474.
- Paine, C. B. & Joinson, A. N. (2008). Privacy, Trust, and Disclosure Online. I Barak, A. *Psychological aspects of cyberspace*. Cambridge University Press, s. 13-31.
- Palmatier R. W., Martin K. D. (2019). *The Intelligent Marketer's Guide to Data Privacy*. Palgrave Macmillan.

- Pedersen, D. B. & Collin, F. (2018). Homo economicus I Pedersen, D. B., Collin, F. & Stjernfelt, F. (red.). *Kampen om mennesket - forskellige menneskebilleder og deres grænsestrid*. Hans Reitzels Forlag, s. 31-64.
- Pedersen, D. B. (2018). Homo deus. I Pedersen, D. B., Collin, F. & Stjernfelt, F. (red.). *Kampen om mennesket - forskellige menneskebilleder og deres grænsestrid*. Hans Reitzels Forlag, s. 249-276.
- Pedersen, D. B., & Stjernfelt, F. (2018). Homo emotionalis. I Pedersen, D. B., Collin, F. & Stjernfelt, F. (red.). *Kampen om mennesket - forskellige menneskebilleder og deres grænsestrid*. Hans Reitzels Forlag, s. 199-226.
- Pedersen, D. B., Collin, F. & Stjernfelt, F. (red.) (2018). *Kampen om mennesket - forskellige menneskebilleder og deres grænsestrid*. Hans Reitzels Forlag.
- Petaŷan (2018). *Gitte og Per (GDPR)*.
<https://www.dr.dk/musik/karrierekanonen/track/petayenan/gitte-og-per-gdpr> (Besøgt den 27/04-2019)
- Petersen, N. (2018). *Virksomhed: "GDPR kan være et salgsparemeter for os"*. Dansk Industri:
<https://www.danskindustri.dk/di-business/arkiv/nyheder/2018/8/virksomhed-gdpr-kan-vaere-et-salgsparemeter-for-os/> (Besøgt den 13/4-2019)
- Plesner, U. & Husted, E. (2017). Power and empowerment in digital organization. I Plesner, U. & Husted, E. (red.). *Digital organizing: Revisiting central themes in organization studies*. Palgrave Macmillan, kapitel 10.
- Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants Part 1. *On The Horizon*, 9(5), s. 1-6.
- Presthus, W. & Sørnum, H. (2018). Are Consumers Concerned About Privacy? An Online Survey Emphasizing the General Data Protection Regulation. *Procedia Computer Science*, 138, s. 603-611.
- Rathcke Jensen, K. (2018). *Nu får du helt nye digitale rettigheder på internettet*. DR:
<https://www.dr.dk/nyheder/viden/teknologi/nu-faar-du-helt-nye-digitale-rettigheder-paa-internettet> (Besøgt den 13/4-2019)
- Rud, S. (2018). *Internettet giver EU magt over USA*. Børsen:
<https://borsen.dk/nyheder/avisen/artikel/11/199950/artikel.html> (Besøgt den 13/4-2019)
- Sobolewski, M., Mazur, J. & Palinski, M. (2017). GDPR: a step towards a user centric internet?. *Intereconomics*, 52(4), s. 207-213.
- Stjernfelt, F. & Collin, F. (2018). Homo socius. I Pedersen, D. B., Collin, F. & Stjernfelt, F. (red.). *Kampen om mennesket - forskellige menneskebilleder og deres grænsestrid*. Hans Reitzels Forlag, s. 65-92.
- Stjernfelt, F. (2018). Homo humanitatis. I Pedersen, D. B., Collin, F. & Stjernfelt, F. (red.). *Kampen om mennesket - forskellige menneskebilleder og deres grænsestrid*. Hans Reitzels Forlag, s. 227-248.
- Strong, E. K. (1925). *The Psychology of Selling*, New York: McGraw-Hill, s. 9.
- Twitter (2019). *#gitteogper-hashtag på Twitter*: <https://twitter.com/hashtag/gitteogper?src=hash> (Besøgt den 27/4-2019)

- van den Broeck, E. V., Poels, K. & Walrave, M. (2015). Older and wiser? Facebook use, privacy concern, and privacy protection in the life stages of emerging, young, and middle adulthood. *Social Media+ Society*, 1(2).
- van Ooijen, I., & Vrabec, H. (2018). Does the GDPR Enhance Consumers' Control over Personal Data? An Analysis from a Behavioural Perspective. *Journal Of Consumer Policy*.
- West, S. (2017). Data Capitalism: Redefining the Logics of Surveillance and Privacy. *Business & Society*, 58(1), s. 20-41.
- Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. PublicAffairs.
- Østergård, U. (2018). Homo nationalis. I Pedersen, D. B., Collin, F. & Stjernfelt, F. (red.). *Kampen om mennesket - forskellige menneskebilleder og deres grænsestrid*. Hans Reitzels Forlag, s. 93-132.
- Åkerstrøm Andersen, N. (1999). *Diskursive analysestrategier*. Nyt fra Samfundsvidenskaberne.

Bilagsliste

Følgende bilag kan findes på det vedlagte USB-stik:

Bilag 1: Interviewguide (.pdf)

Bilag 2: BT's samtykkeerklæring (.jpg)

Bilag 3: Transskription af interview med pilotgruppen (.pdf)

Bilag 4: Transskription af interview med gymnasiegruppen (.pdf)

Bilag 5: Transskription af interview med den kritiske gruppe (.pdf)